

Univerzita Karlova v Praze

Evangelická teologická fakulta

Katedra církevních dějin

Evangelíci a spiritismus v Podkrkonoší

Diplomová práce

Vypracoval: Mgr. Jan Kletvík

Vedoucí diplomové práce: Ota Halama, Th.D.

Praha 2013

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval pod vedením pana Oty Halamy, Th.D. samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Praze 13. června 2013

My do Endor nepotřebujeme

Emanuel Havelka

Děkuji Otu Halamovi za velice zodpovědný a podnětný přístup při vedení této práce. Srdečné poděkování patří Nadačnímu fondu Věry Třebické-Řivnáčové, s jehož podporou jsem mohl vykonat studijní cestu do Velké Británie a obohatit tak své dosavadní bádání. Za konzultace také děkuji Davidu Wilsonovi, jakož i Hugu Zellerinovi, který mi nadto poskytl cenné prameny. Za podporu během studia děkuji svým rodičům a své manželce, té také děkuji za kritické čtení této práce.

Abstrakt

Koncem 19. století se na českém území značně rozšířil spiritismus, víra v komunikaci se zemřelými skrze médium. Hnutí se rozmohlo obzvláště v Podkrkonoší, kde se vyskytovaly silné sbory tolerančních evangelíků.

Cílem této práce je objasnit postoje evangelíků v Podkrkonoší ke spiritismu, jakož i popsat jejich příčiny a důsledky. Pochopení těchto postojů pomůže porozumět charakteru současných zdejších sborů.

V této práci jsem sledoval především evangelíky v Libštátě, Křížlicích a v Jičíně. Značnou pozornost jsem věnoval jednotlivým farářům, neboť jejich stanoviska byla pro sbory často určující. K poznání těchto postojů jsem využil zejména archivních materiálů jednotlivých sborů, rozhovorů s pamětníky a osobních deníků. Zároveň jsem vypracoval přehled o postojích církví ve Velké Británii ke spiritismu, který slouží ke komparaci obou míst.

Z výsledků bádání vyplývá, že se postupy jednotlivých farářů výrazně lišily. Někteří byli ve svých postojích radikální, což vedlo k vylučování spiritistů ze sboru. Jiní byli smířliví a spiritisty do sboru přijímali. Nakonec zde byli i faráři, kteří o problému mlčeli, v tomto případě zůstala mezi spiritismem a křesťanstvím nejasná hranice.

Klíčová slova

Evangelíci, evangelická církev, Českobratrská církev evangelická, spiritismus, spiritisté, Podkrkonoší, Libštát, Křížlice, Jičín, Velká Británie.

Abstract

After 1781 there were established several Protestant congregations in Podkrkonoší (North-East Bohemia). Approximately one hundred years later, the whole region was greatly affected by Spiritualism, a belief in communication with spirits of the dead through mediums.

My objective is to describe the attitudes of the Protestant congregations in Podkrkonoší towards Spiritualism and analyse their causes and effects. Understanding these attitudes will yield an insight into the character of the present congregations.

For this purpose, I studied the congregations in Libštát, Křížlice, and Jičín. In particular I focused on their parish priests because they had the control over their flock in these questions. I went through the archival materials of the respective congregations as well as personal diaries, and I analysed the memories of several interviewed people. These findings were then compared with the attitudes of some congregations in Great Britain. The results revealed three different approaches of the priests. Some were very radical, which led to excommunication of Spiritualists. Others were rather tolerant, which resulted in integration of Spiritualists. Finally, some priests were quite secretive, so their parishioners may not have seen a clear line between Spiritualism and Christianity.

Key words

Protestant Church, Protestants, Evangelical Church of Czech Brethren, Spiritualism, Spiritualists, Podkrkonoší, Libštát, Křížlice, Jičín, Great Britain.

Obsah

1. Proč rušíš můj klid?	1
2. Přehled literatury a pramenů	7
Evangelíci v Podkrkonoší.....	7
Spiritismus v Podkrkonoší.....	9
Vztah evangelíků ke spiritismu	11
Vztah církví ve Velké Británii ke spiritismu.....	16
3. Evangelíci v Podkrkonoší	18
Libštát a jeho diaspora.....	19
Křížlice a jejich diaspora	24
Toleranční sektářství a Ketrle z Pasek	27
4. Spiritismus v Podkrkonoší	30
Rozšíření a první reakce církví.....	30
Charakter zdejšího spiritismu	38
Vztah spiritistů ke křesťanství	41
5. Evangelíci a spiritismus v Podkrkonoší	44
Libštát	45
Křížlice	56
Jičín.....	65
6. Diskuze	79
7. Přílohy	86
Vztah církví ve Velké Británii ke spiritismu.....	87
Petr Marušiak: Něco o spiritismu	105
Emanuel Havelka: Světlo na horách.....	110
Mapa	115
8. Prameny a literatura	116
Prameny	116
Literatura	119

1. Proč rušíš můj klid?

Samuel zemřel a všechen Izrael ho oplakával. Pochovali ho v Rámě, jeho městě. Saul pak vymýtil ze země vyvolávače duchů zemřelých a jasnovidce. Pelištejci se shromáždili, vtrhli do země a utábořili se v Šúnemu. Saul proto shromáždil celý Izrael a utábořili se v pohoří Gilbóa. Když Saul uviděl pelištejský tábor, strachy se celý roztrásl. I doptával se Saul Hospodina, ale Hospodin mu neodpovídal ani skrze sny ani skrze urím ani skrze proroky. Tu řekl Saul svým služebníkům: „Vyhledejte mi ženu, která vyvolává duchy zemřelých. Půjdu k ní a dotážu se jí.“ Jeho služebníci mu řekli: „Taková žena, která vyvolává duchy zemřelých, je v Én-dóru.“

Saul se přestrojil, vzal si jiné šaty a šel tam spolu se dvěma muži. Přišel k té ženě v noci a řekl jí: „Věšti mi prostřednictvím ducha zemřelého. Přivolej mi, koho ti řeknu.“ Žena mu odpověděla: „Však ty víš, co udělal Saul, že vyhladil ze země vyvolávače duchů zemřelých a jasnovidce. Proč mi strojíš léčku? Chceš mě vydat na smrt?“ Ale Saul se jí zapřisáhl při Hospodinu: „Jakože živ je Hospodin, žádný trest tě za to nestihne.“ Žena se ho zeptala: „Koho ti mám přivolat?“ Odvětil: „Přivolej mi Samuela.“

Když žena Samuela viděla, hlasitě vykřikla a obrátila se na Saula: „Proč jsi mě obelstil? Vždyť ty jsi Saul!“ Ale král jí řekl: „Neboj se! Co vidíš?“ Žena Saulovi odvětila: „Vidím božský zjev, jak vystupuje ze země.“ Řekl jí: „Jak vypadá?“ Odpověděla: „Vystupuje starý muž, zahalený pláštěm.“ Saul poznal, že to je Samuel, padl na kolena tváří k zemi a klaněl se.

Samuel se Saula otázal: „Proč rušíš můj klid? Proč jsi mě dal přivolat?“ Saul řekl: „Jsem ve velkých úzkostech. Bojují proti mně Pelištejci a Bůh ode mne odstoupil. Vůbec mi neodpovídá ani prostřednictvím proroků ani skrze sny. Proto jsem zavolal tebe,

aby mi oznámil, co mám dělat.“ Samuel odpověděl: „Proč se ptáš mne, když Hospodin od tebe odstoupil a stal se tvým protivníkem? Hospodin učinil, co prohlásil skrze mne: Hospodin vytrhl království z tvé ruky a dal je tvému bližnímu, Davidovi. Žes neuposlechl Hospodina a nestal se vykonavatelem jeho planoucího hněvu proti Amálekovi, za to ti dnes Hospodin udělá toto: Spolu s tebou vydá Hospodin do rukou Pelištejců též Izraele. Zítرا budeš ty i tvoji synové u mne. Také izraelský tábor vydá Hospodin do rukou Pelištejců.“ Saul se náhle skácel, jak byl dlouhý, k zemi; tak velice se polekal Samuelových slov. Nebylo v něm síly, protože nepojedl chleba celý den a celou noc.¹

Saul nebyl jediným, kdo kdy spatřoval určitou naději v komunikaci se zesnulými. Touhu setkat se s duchy zemřelých mělo mnoho lidí před ním i mnoho lidí po něm. Touhu setkat se s těmi, které z tohoto světa důvěrně znali. Touhu poprosit své zesnulé přátele o radu či útěchu. Touhu setkat se se svým milým. Touhu setkat se se svou milou. Touhu vědět, jak se jim na onom světě daří.

Saulova touha měla jasnou příčinu. Přepadla Saula v době, kdy mu Hospodin neodpovídal. A když Saul nebyl schopen najít odpověď na své otázky u Hospodina, vypravil se je hledat do světa zemřelých. A jak je známo z dějin Izraele tak, jak jsou zaznamenány ve Starém zákoně, každý, kdo začal hledat pomoc jinde než u Hospodina, vydal se na scestí.

A tak by se dalo očekávat, že reakce církve bude v otázce komunikace s duchy zemřelých jednoznačná. Avšak není tomu tak. Když se komunikace s duchy prostřednictvím média stala okolo poloviny 19. století značně populární a dostalo se jí pevnější organizace a nového označení – spiritismus,² nebyla reakce světové církve nikterak jednoznačná. V církvi se objevilo mnoho horlivých zastánců, jakož i mnoho

¹ První Samuelova 28:3-20, Český ekumenický překlad (z tohoto překladu budou i všechny následující biblické citace).

² „Spiritismus (duchařství) vyhláší, že podává lidstvu vědění, nabyté obcováním s duchy zemřelých prostřednictvím osob zvlášť disponovaných k navázání styků se záhrobím, jež slují media.“ *Ottův slovník naučný*.

zrovna tak horlivých odpůrců. Některé církve nebyly schopny dojít k jednoznačnému závěru ani po sto letech, kdy už prvotní entuziasmus pro tu či onu stranu pomalu opadl.³

Váhavý či nejednoznačný postoj církve je způsoben do značné míry tím, že církev byla v hodnocení spiritismu nejednotná. Jedna její část silně pochybovala o pravdivosti komunikace se světem mrtvých skrze média a považovala to celé za podvod nebo autosugesci. Druhá skupina pak zase odsuzovala spiritismus principiálně, a to buď na základě dogmatických ustanovení,⁴ nebo exegeze různých biblických textů.⁵ A konečně pak existovala v církvi i skupina těch, kteří komunikaci s mrtvými považovali za blahodárnou, přičemž ji vnímali jako jakýsi doplněk ke své křesťanské víře. Zrovna tak i tato poslední skupina dokázala najít pro svůj postoj oporu v Písmu.⁶ Tato různorodost pohledů pak způsobila, že bylo pro vedení církve náročné zaujmout jednoznačné stanovisko.

Studiem postojů církví ke spiritismu lze pochopit osudy jejích členů a charakter jednotlivých sborů. Vedle toho takové studium umožní i náhled na to, jak se která církev staví k otázkám o věcech posledních. V neposlední řadě pak postoje církví dávají prostor k otázkám, zda je vůbec komunikace s duchy za pomyslnou hranicí pravověří, případně jak moc daleko za touto hranicí.

³ PERRY, Michael (ed.): *The 1939 Report to the Archbishop of Canterbury*. Louth: 1999.

⁴ Kritikům spiritismu mnohdy vadilo, že spiritisté upozadují vykupitelské dílo Ježíše Krista. V praxi tak nedocházelo k dotazování se Krista, ale duchů zemřelých; Kristus byl také nahrazován v písních, kde se například místo „andělé Kristovy“ nově zpívalo „andělé moudrosti“. STODDART, Jane: *The Case against Spiritualism*. Londýn: 1919, str. 112-119. V případě Podkrkonoší je v této otázce známo pouze velice málo, v jedné zdejší spiritistické písni se ale zpívá: Ty horské kraje v červácích lásky a svatě ticho sálá v duši klid. Ježíš se chýlí z duševní lásky a žehná horským lidem upřímným. BURGERT, Ladislav: „Spiritismus“ in *Pasecké čtení*, číslo 2, 2009, Paseky nad Jizerou, str. 5.

⁵ Kritici spiritismu se odvolávali například na **Leviticus 20,6** (Kdyby se někdo uchýlil k duchům zemřelých a k vědmám, aby s nimi smilnil, proti takovému se obrátím a vyobcuji jej ze společenství jeho lidu), **Deuteronomium 18,10-12** (Ať se u tebe nevyskytne nikdo, kdo by provedl svého syna nebo svou dceru ohněm, věštec obírající se věštbami, mrakopravec ani hadač ani čaroděj ani zaklínač ani ten, kdo se doptává duchů zemřelých, ani jasnovidec ani ten, kdo se dotazuje mrtvých. Každého, kdo činí tyto věci, má Hospodin v ohavnosti. Právě pro tyto ohavnosti Hospodin, tvůj Bůh, před tebou vyhání ony pronárody), **Zjevení 21,8** (Avšak zbabělci, nevěrní, nečistí, vrahové, cizoložníci, zaklínači, modláři a všichni lháři najdou svůj úděl v jezeře, kde hoří oheň a síra. To je ta druhá smrt) nebo také **Lukáš 16,19-31** (Podobenství o boháči a Lazarovi; na toto podobenství se ale odvolávali i někteří spiritisté, neboť dokládá možnost komunikace mezi oběma světy). BYRNE, Georgina: *Modern spiritualism and the Church of England, 1850-1939*. Woodbridge: 2010, str. 148-149.

⁶ Spiritisté s oblibou používali řadu biblických veršů, na které se odvolávali, ať už se jednalo o interpretaci méně či více úspěšnou, mezi tyto verše patřil například **Lukáš 12:59** (Pravím ti, že odtud nevyjdeš, dokud nezaplatíš do posledního haléře), **Jan 3:9** (Nediv se, že jsem ti řekl: Musíte se narodit znovu), **Matouš 16:28** (Amen, pravím vám, že někteří z těch, kteří tu stojí, neokusí smrti, dokud nespátrá Syna člověka přicházejícího se svým královstvím). PLECHÁČ, Miroslav: *Spiritismus v Podkrkonoší*. Praha: 1931, str. 36.

V českém prostředí se badatelé věnovali dějinám spiritismu a dějinám evangelíků vždy samostatně; nově se pozornosti dočkaly vazby mezi spiritisty a tak zvanými „tolerančními sektáři“, tedy skupinkou křesťanů bez příslušnosti k jedné z oficiálních církví. Vztahy oficiálních církví k tomuto hnutí zůstávají doposud neobjasněny.

V této práci se věnuji studiu vztahu evangelíků v Podkrkonoší ke spiritismu, neboť právě tato oblast by mohla být zdrojem k prvotnímu pochopení oněch složitých vztahů mezi církví a spiritismem. Předně se jedná o oblast, kde spiritismus nabyl veliké obliby, obzvláště v období od roku 1880 až do počátku druhé poloviny dvacátého století. Vedle toho se jedná o oblast, kde se vyskytovaly výrazné evangelické sbory již od doby tolerančního patentu. Z literatury věnované spiritistům je známo, že evangelickou církev považovali spiritisté za církev nejbližší a mnozí do ní vstupovali. Je tedy nemožné, že by se evangelíci mohli se spiritismem jaksi „minout“.

Dalším důvodem, proč by se Podkrkonoší mohlo stát podnětným prostředím, jsou dílčí závěry monografií věnovaných dějinám zdejších evangelických sborů, které se v této otázce různí. Studie věnovaná dějinám evangelíků v Křížlicích a studie věnovaná evangelíkům ve Valteřicích docházejí ke shodnému závěru, že se ani v jednom z těchto dvou sborových archivů neobjevila zpráva o vztahu ke spiritismu.⁷ Shodné oběma studiím je i to, že navzdory této absenci oba autoři cítí potřebu se k tématu vyjádřit, jakoby tedy spiritismus bylo téma, které se muselo logicky nějakým způsobem zdejších sborů dotknout, a jakoby taková absence pramenů ve sborovém archivu byla nečekaná. Naproti tomu studie věnovaná evangelíkům v Libštátě přináší řadu rozdílných pramenů, které se vůči spiritismu vymezují zpravidla negativně.⁸

Z předchozího výzkumu rovněž vyplývá, že spiritisté měli k evangelické církvi kladnější vztah než k církvi římskokatolické a často se k ní v nemalých počtech přihlašovali, byť tedy někteří pouze formálně. Stěží se tedy jednalo o otázku, které se mohli faráři vyhnout. Přesto však některé sborové archívy o spiritismu mlčí.

⁷ REJCHRT, Luděk: *Na horách ležící*. Praha: 1978, str. 123; LOUDA, Jiří: *Evangelíci augšpurského a helvetského vyznání ve Valteřicích (1781 – 1928)*, diplomová práce. Hradec Králové: 2008, str. 72.

⁸ KLETVÍK, Jan: *Evangelíci v Libštátě (1783 – 1945): Tři kostely v jedné obci by něco neobyčejného bylo*, diplomová práce. Praha: 2011, str. 47-52.

Mou snahou je objasnit postoje evangelické církve v Podkrkonoší ke spiritismu, jakož i postoje jednotlivých jejích členů k tomuto hnutí, a pokusit se jednotlivé postoje zdůvodnit.

Pro lepší uchopení a interpretaci těchto cílů budou výsledky této práce konfrontovány s výsledky obdobného studia ve Velké Británii, kde se spiritismus rozšířil velice intenzivně a kde se s ním musely zdejší církve po dlouhé roky konfrontovat.

Chronologicky lze tuto práci ohraničit lety 1880-1950 s tím, že bude docházet k mírnému překročení tohoto intervalu na obou jeho stranách. Toto vymezení koresponduje s roky největšího rozšíření spiritismu; zároveň k tomuto vymezení dochází na základě současného stavu poznání dějin evangelíků v Podkrkonoší, neboť všechny podrobnější práce věnované dějinám zdejších sborů končí v první polovině 20. století.

Geograficky se toto studium zaměřuje na evangelíky ze sborů ležících v podhůří Krkonoš a na jejich úpatí. Pro zjednodušení tohoto vyznačení budou zahrnuty do oblasti Podkrkonoší i Křížlice, i když jsou již „na horách ležící“, jakož i některé další výše položené oblasti. Ke škodě věci budou do současného studia zahrnuty pouze skupiny česky hovořících evangelíků, neboť dějiny německy hovořících evangelíků nebyly doposud zpracovány a pouštět se v nich do takovéto dílčí sondy je metodicky obtížné, ba nemožné.

Práce začíná stručným přehledem literatury a podrobnější charakterizací pramenů. Dále přináší přehled dějin evangelíků v Podkrkonoší, přičemž důraz je kladen na jednotlivé faráře, neboť ti ve vztahu ke spiritismu hráli určující úlohu. Poté následuje představení spiritismu v Podkrkonoší a první reakce zdejších církví. Hlavní část této studie je věnovaná popisu vztahu evangelíků ke spiritismu, zde jsou středem pozornosti evangelické sbory v Křížlicích a v Libštátě, respektive jejich kazatelské stanice a filiální sbory. Specifická je část věnovaná Jičínu, která je zpracovaná na základě deníkových záznamů a na celou problematiku je tak možné nahlížet z perspektivy jednotlivce. Diskuzi této práce tvoří vedle jiného i porovnání situace v Podkrkonoší se situací ve Velké Británii. Samostatné pojednání o vztahu církví ve Velké Británii ke spiritismu je mezi přílohami této práce; jedná se o podrobné „review“ vytvořené na základě dostupné

literatury. Poslední součástí této práce je mapa s popisem význačných míst, přístupná je na adrese: <http://goo.gl/maps/e1UiU>.

2. Přehled literatury a pramenů

Já ale myslím, tatínku, že spiritismus má i dobré stránky. Sám jste říkal, jak ti Košťálovi jsou nyní jinačí, co chodí k duchařům. Nepijí, nehádají se, také Rokelský si chválil, že jsou teď milými sousedy. Ona bývala jako posedlá — k tomu tvrdá katolička — ale nyní mluví krotce a ještě druhé napomíná.⁹

Emanuel Havelka, syn faráře Havelky

Evangelíci v Podkrkonoší

Dějínám evangelíků v Podkrkonoší byla věnovaná pozornost mnoha historiky. K dispozici jsou jak studie pojednávající o dějinách jednotlivých sborů, tak i studie zaměřené na dílčí aspekty. Zpracované dějiny zdejších tolerančních sborů a některých kazatelských stanic velice dobře slouží ke snadné počáteční orientaci v dané oblasti. Značným nedostatkem je však absence monografií věnovaných sborům vzniklým v průběhu 20. století; nedostatečné je i pokrytí dějin jednotlivých kazatelských stanic a filiálních sborů. Za sbory, které mají své dějiny dostatečně zpracované, můžeme pokládat Křížlice, Valteřice a Libštát, v případě posledních dvou jmenovaných jsou popsány dějiny jak luterského, tak i reformovaného sboru v téže obci. Všechny tyto práce sloužily jako kvalifikační vysokoškolské práce.

Dějínám luterských **Křížlic** se věnoval ve své rigorózní práci farář křížlického sboru a církevní historik, Luděk Rejchrt. Později tato práce byla vydaná Synodní radou Českobratrské církve evangelické pod názvem „Na horách ležící“.¹⁰ Autor se v ní věnuje dějinám sboru od samého počátku až k začátku 20. století. Zde pak svůj výklad ukončuje, což sám zdůvodňuje snahou po zachování objektivitu, neboť další dějinný vývoj se týkal těch, které Luděk Rejchrt důvěrně potkal a kterým sloužil jako farář. Pro období, kdy se spiritismus nejvíce rozšířil, tedy tato práce již mnoho podrobností nepřináší. Časové vymezení Rejchrtovy práce je ale zcela pochopitelné. V jeho práci je ovšem cenná zmínka o tom, že ve sborovém archivu žádné stopy po spiritismu nejsou.

⁹ HAVELKA, Emanuel: *Světlo na horách*. Praha: 1939, str. 83.

¹⁰ REJCHRT, Luděk: *Na horách ležící*. Praha: 1978.

To částečně koresponduje s mým zjištěním, neboť jsem v tamním archivu našel pouhých pět písemností, které se ke spiritismu nějak vztahovaly. Dále je v jeho práci nastíněna velice zajímavá hypotéza, že se otázky spiritismu křížličtí faráři vyhýbali, a to z důvodu, že by tím mnohé urazili.¹¹

Další monografií, která je věnovaná místním evangelickým sborům, je práce Jiřího Loudy, historika Krkonošského muzea ve Vrchlabí. Jiří Louda se ve své diplomové práci věnoval dějinám evangelíků ve **Valteřicích**, obec ležící v pomyslném těžišti trojúhelníku: Křížlice, Jilemnice, Vrchlabí. Autor později tuto práci vydal ve sborníku „Z Českého ráje a Podkrkonoší“.¹² Jiří Louda studoval dějiny evangelíků obojí konfese a detailně jimi prošel až do roku 1928. Při zpracovávání archivních materiálů valteřických evangelíků však nenarazil na žádné prameny, kde by byla zmínka o spiritismu. O to více pak může překvapit, že se o spiritistech ve Valteřicích dozvíme až z archívu libštátských evangelíků – tedy původního mateřského sboru, který Valteřice dlouhé roky spravoval.

Poslední monografií je má diplomová práce mapující dějiny evangelíků obojí konfese v **Libštátě**.¹³ V této studii jsem se věnoval dějinám evangelíků v Libštátě do roku 1945, a práce tak z větší části zahrnuje i období zájmu současného studia vztahu evangelíků ke spiritismu. Mimo obou libštátských sborů jsem se v práci okrajově věnoval i libštátské diaspoře, která svého času obsahovala území od Liberce, přes Jablonec, Turnov a Sobotku, až po Jičín a Hořice. Samozřejmě nebylo reálné celou tuto diasporu detailně popsat, a tak se jedná pouze o jakýsi přehled, který slouží jako základní pomůcka pro pochopení vztahů mezi jednotlivými místy a vybranými významnými osobnostmi a místními zvyklostmi. Tato diplomová práce obsahuje i stručné pojednání o vztahu libštátských evangelíků ke spiritismu, a to se závěrem, že se libštátští evangelíci vymezili značně negativně. Toto stanovisko ale budu muset po stávajícím bádání modifikovat.

¹¹ Tamtéž, str. 123.

¹² LOUDA, Jiří: „Valteřičtí evangelíci od tolerančního patentu po spojení v Československou církev evangelickou - I. část“ in *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, 25. svazek, 2012.

¹³ KLETVÍK, Jan: *Evangelíci v Libštátě (1783 – 1945): Tři kostely v jedné obci by něco neobyčejného bylo*, diplomová práce. Praha: 2011.

Spiritismus v Podkrkonoší

Spiritismus vždy přitahoval pozornost nejen zájemců o nevšední duchovní zkušenost, ale stal se i předmětem zájmu mnoha historiků, religionistů a etnografů. Věnovali se mu jak laičtí badatelé, tak zkušení profesionálové, a to jak badatelé regionální, tak badatelé univerzitní. V současné době se spiritismu věnuje více a více pozornosti. Jako téma pro odborníky se ale spiritismus zcela jistě nevyčerpal. Podobně jako tomu bylo v předchozí kapitole, i zde se často jedná o vysokoškolské kvalifikační práce. Přestože studií o spiritismu je stále více, chybí zde studie, která by se systematicky věnovala dějinám podkrkonošského spiritismu. To je k velké škodě, neboť podkrkonošský spiritismus byl velice specifický.

Tam, kde v práci pojednávám o spiritismu obecně, jsem se snažil vedle „tradičních“ pramenů používat prameny církevní provenience, byly-li takové prameny dostupné, aby už i v těchto úvodních pasážích vyšlo najevo něco z toho, jak církve spiritismus vnímala a co o něm vlastně věděla. Přitom je nutné podotknout, že církevní prameny o struktuře a charakteru spiritismu jsou ve větší míře shodné s ostatními prameny, a tak spíše dobarvují již dříve známé skutečnosti.

Mezi nejnovější studie, které se věnují dějinám spiritismu na českém území, lze zařadit disertační práci Andreji Hudákové, vypracovanou na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy.¹⁴ V této práci se autorka věnuje především **organizaci spiritistického hnutí**.

Nedocenitelnou hodnotu pro poznání spiritismu v Podkrkonoší má diplomová práce Ivy Kumperové, která byla obhájena na Filozofické fakultě UK v roce 1968.¹⁵ **Z pohledu etnoložky** se zde autorka věnuje spiritismu na Jilemnicku. Přínos její práce spočívá v důkladném uvedení do celé problematiky a v podrobném přehledu literatury a pramenů. Především je ale cenné samotné její jádro, neboť obsahuje analýzy rozhovorů jak se spiritisty, tak s lidmi z jejich okolí. Hodnotu tohoto pramene zvyšuje fakt, že rozhovory byly učiněny v 60. letech, kdy byl ještě spiritismus aktivně praktikován. Coby etnoložka zde Iva Kumperová analyzuje postoj spiritistů k rozličným otázkám, mezi které patří například slavení církevních svátků, uzavírání manželství,

¹⁴ HUDÁKOVÁ, Andrea: *Organizace československého spiritistického hnutí*, disertační práce. Praha: 2012.

¹⁵ KUMPEROVÁ BRAUNOVÁ, Iva: *K problematice etnografického studia náboženství v Podkrkonoší: spiritisté na Jilemnicku*, diplomová práce. Praha: 1968.

pohřby, křtění dětí, a jiné. Postoj církve ke spiritistům je v této práci vidět jako v zrcadle. Jedná se o velice moderní a profesionální dílo, které snad jakoby doposud leželo stranou zájmu badatelů.

K pochopení podkrkonošského spiritismu velkou měrou přispěl i Zdeněk Nešpor, který se ve své disertační práci později vydané pod názvem „Víra bez církve?“¹⁶ věnoval dějinám tzv. „**tolerančních sektářů**“. Sledoval tedy takové skupiny nekatolíků, které se po vydání tolerančního patentu roku 1781 odmítly připojit k jedné ze dvou tolerovaných protestantských církví a žily si dál vlastním životem. Zdeněk Nešpor hledá souvislosti mezi hnutím těchto „sektářů“ a pozdějšími spiritisty. Od vydání tolerančního patentu – a tedy zároveň od doby, kdy vyšla najevo existence „tolerančních sektářů“ – po příchod spiritismu uplynulo celých sto let. I přes tuto generační obměnu je však možné, že zdejší „sektářské“ prostředí přálo lepšímu zakořenění spiritismu. Práce Zdeňka Nešpora je opět nedocenitelným zdrojem informací, který zde poslouží k pochopení mentality krkonošských evangelíků.

Každého zájemce o hlubší studium spiritismu v Podkrkonoší bych rád odkázal na přehled literatury, který publikoval Zdeněk Nešpor pod názvem „**K původu a pramenům českého lidového spiritismu**“.¹⁷ Odkazuje zde především k Miroslavu Plecháčovi a jeho knize „Spiritismus v Podkrkonoší“.¹⁸ Plecháč byl kazatelem Jednoty bratrské a spiritismu se snažil porozumět především ze své pozice coby křesťana. Sám se účastnil spiritistických sjezdů a seancí. Nelze popřít, že Plecháč má pro spiritismus pochopení až snad přímo osobní sympatie, i když samotného jej za spiritistu označit nemůžeme. Mezi dalšími se Zdeněk Nešpor ve svém přehledu zmiňuje o knize „Utopie blouznivců a sektářů“¹⁹ od manželů Machovcových, kteří se na spiritismus dívají marxistickou optikou. Tento přehled je možné uzavřít odkazem na Ivana Brezina, který ve svém článku „Obrazy ze záhrobí“²⁰ studoval spiritistické mediální kresby, které byly pro podkrkonošský spiritismus tak typické.

¹⁶ NEŠPOR, Zdeněk: *Víra bez církve?* Ústí nad Ladem: 2004.

¹⁷ NEŠPOR, Zdeněk: „K původu a pramenům českého lidového spiritismu“ in *Lidé města*. <http://lidemesta.cz/index.php?id=529>, zpřístupněno 12. května 2013.

¹⁸ PLECHÁČ, Miroslav: *Spiritismus v Podkrkonoší*. Praha: 1931.

¹⁹ MACHOVCOVÁ, Markéta, MACHOVEC, Milan: *Utopie blouznivců a sektářů*. Praha: 1960.

²⁰ BREZINA, Ivan: „Obrazy ze záhrobí“ in *Revolver Revue*, číslo 31, 1996, str. 128-129.

Vztah evangelíků ke spiritismu

Archivní prameny

Cenným zdrojem pramenů pro současné studium se stal sborový **archiv Farního sboru Českobratrské církve evangelické v Libštátě** (ČCE v Libštátě), který je uložen ve Státním okresním archivu Semily (SOkA Semily). Fond není doposud semilským archivem zpracovaný a je přístupný pouze za zvláštních podmínek. Tímto děkuji majiteli fondu, ČCE v Libštátě, za laskavé svolení k bádání ve sborových archivních materiálech. Poděkování patří i správci fondu, SOkA Semily, za ochotu a trpělivý přístup při poskytování archiválií.

Okresní archiv v Semilech sice tento fond doposud nezpracoval, avšak veškerý materiál je přehledně uspořádaný Dr. Rychetskou. Fond obsahuje materiály z obou libštátských sborů, augšpurského a helvetského, jakož i materiály z doby po sjednocení těchto sborů roku 1918.

Pro druhou polovinu 19. století a začátek století následujícího je z obou sborů dochované velké množství materiálů. Z obou sborů se dochovala korespondence, přičemž se v naprosté většině jedná o korespondenci příchozí. Z obou sborů se dochovaly rovněž protokoly z jednání staršovstev. Fond obsahuje téměř úplné statistiky o počtech členů a pro některé roky jsou k dispozici i seznamy členů jednotlivých sborů. Podstatná část archivu obsahuje materiál o hospodaření sboru, předně jde o soupisy majetku, roční účetní uzávěrky, poplatky jednotlivých členů, apod.

Podobný charakter má i sborový **archiv Farního sboru Českobratrské církve evangelické v Křížlicích** (ČCE v Křížlicích), rovněž uskladněn v Státním oblastním archivu v Semilech. Oproti Libštátu je však křížlický fond výrazně skoupější na prameny pocházející z první poloviny 20. století. Pro 19. století je již množství dochovaných materiálů výrazně větší. V archivu křížlického sboru jsem studoval především knihy ohlášek, zápisy z presbyterstev, vizitační zprávy, výroční zprávy a korespondenci.

Dalším zajímavým zdrojem poznání vztahu evangelíků ke spiritismu jsou fondy místních **okresních soudů**, které jsou rovněž uloženy v archivu v Semilech. Postupně jsem prostudoval archiválie jilemnického, vysockého a semilského soudu. V těchto fondech se vyskytuje několik soudních sporů se spiritisty; nejčastěji jsou to trestní

stíhání z důvodu nedovoleného shromažďování. Protokoly k těmto soudním sporům obsahují jména a stručné profily účastníků jednotlivých spiritistických setkání. Z těchto profilů je možné vyčíst oficiální náboženské vyznání daných účastníků, lze si tak udělat přehled, jakým procentem jsou zastoupeny jednotlivé křesťanské denominace. Vedle toho je možné z protokolů vyčíst rodinné vazby stíhaných spiritistů nebo místa, kde se shromažďovali.

Pro období po roce 1918 jsou k dispozici i prameny uložené v **Ústředním archivu Českobratrské církve evangelické v Praze** (ÚA ČCE). Ve zdejších archivu jsem podrobně prostudoval fond libštátského sboru a fond křížlického sboru. Oba fondy jsou tvořeny hlavně korespondencí mezi danými sbory a Synodní radou Českobratrské církve evangelické. Mimo to jsem prostudoval i personální složky k libštátským farářům Havelkovi, Marušiakovi a Kučerovi. Avšak žádná zdejší archiválie nepoukazuje na problematiku spiritismu, tedy až na jeden dopis, ve kterém se silně agituje za obsazení křížlického farářského místa, aby se snad místní evangelíci nedali na spiritismus. Nakonec tak je k dispozici doklad, že se zprávy o spiritismu dostaly až na Synodní radu.

Okrajově jsem při práci čerpal z **archivu Slavomila Daňka**, někdejšího reformovaného faráře z Libštátu. Jeho pozůstalost, tvořena především osobní korespondencí, vlastními poznámkami, zápisky a kázáními, je uložena na Katedře praktické teologie Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Z této poměrně rozsáhlé pozůstalosti se budu věnovat především Daňkovým kázáním, která přednesl během svého působení v Libštátě.

Rozhovory s pamětníky

Dalším základem tohoto výzkumu se staly rozhovory s pamětníky. Učinil jsem rozhovor s panem Janem Křížem, který byl po dlouhá léta kurátorem libštátského sboru. Jan Kříž sice dosáhl dospělosti až s příchodem druhé světové války, avšak jeho vzpomínky na chod sboru začínají mnohem dříve. Vzpomínky Jana Kříže jsou až obdivuhodně přesné, jeho vyprávění je poutavé a zřetelně analytické. Navíc tam, kde je to možné ověřit, je jeho vyprávění zcela shodné s písemnými prameny. Rozhovor s Janem Křížem jsem učinil ještě v rámci studia dějin libštátského sboru; v rozhovoru se

tak nevěnujeme pouze problematice spiritismu. Postup byl zvolen v souladu s metodikami orální historie od Miroslava Vaňka.²¹

Dále jsem využil rozhovorů s pamětníky s lidmi z libštátského sboru, které byly učiněny studenty ze semináře Jana Horského z Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze; nahrávky rozhovorů jsou součástí archivního fondu libštátských evangelíků. V rozhovorech vystupují tito pamětníci: Jaroslava Mikulová (původem z Lomnice nad Popelkou, poté dlouho žila poblíž Rváčova, na sklonku života žila opět v Lomnici nad Popelkou), Marie Brabencová (původem ze Spálova, během druhé světové války navštěvovala mládež Jednoty bratrské v Železném Brodě, v manželství žila v Bozkově, narozena roku 1925), Vladimír Hodboď (původem z Hořeniho konce v Libštátě, bydlí v Libštátě), Ludmila(?) Šáfrová (katolička, původně z Hořeniho konce v Libštátě). Z prostředí Křížlického sboru se mi hlasy pamětníků zachytit nepodařilo; při pátrání po pamětnících jsem nedostal žádné vhodné nasměrování.

Prameny, které o vztahu církve ke spiritismu pojednávají souvisleji

Většina pramenů obsahuje o spiritismu pouze útržkovité zmínky, jejichž kontext si je potřeba domýšlet. Pramenů, kde by se dal vztah církve ke spiritismu sledovat systematictěji, je poměrně málo. Jedním z nich je kniha „**Světlo na horách**“,²² která je z pera Emanuela Havelky a pojednává o autorově otci, Emanuelu Havelkovi, který patří bezesporu mezi nejvýznamnější libštátské faráře. Havelka působil na libštátské faře mezi lety 1864 a 1910, znal tedy dobře tamější církevní poměry ještě před příchodem spiritismu a zároveň mohl po tři desetiletí sledovat, jakým způsobem se spiritismus dotýkal života jeho církve. Kniha „Světlo na horách“ je sice psaná jako beletristické dílo o životě autorova otce, avšak ve všech svých detailech je přesná a tam, kde to lze dohledat, odpovídá skutečnostem, jak je známe z archivních pramenů. O spiritismu se ve své knize rozepisuje Havelka na sedmi stranách, tím tak tvoří jedno z mála souvislých pojednání církevní provenience. Přepis této části Havelkovy knihy je uveden v příloze této práce.

²¹ VANĚK, Miroslav: *Orální historie: metodické a „technické“ postupy*. Olomouc: 2003. Týž: *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: 2007.

²² HAVELKA, Emanuel: *Světlo na horách*. Praha: 1939.

Další souvislejší pojednání najdeme ve sborníku věnovaném libštskému faráři Petru Marušiakovi. Sborník nese název „**Památce služebníka Božího Petra Marušiaka**“ a podtitul „Sborník vzpomínek a úvah k prvnímu výročí jeho smrti“.²³ Marušiak sloužil v Libštátě od roku 1878 do roku 1927, tedy právě v době, kdy se spiritismus v Podkrkonoší nejvíce rozšířil. Ve sborníku je vedle dalších příspěvků otištěn i Marušiakovův článek „Něco o spiritismu“ napsaný roku 1903, ve kterém se Marušiak vůči spiritismu snaží vymezit. Tento článek je opět možné nalézt v příloze této práce.

Nejsouvisleji je však možné postoje evangelíků ke spiritismu sledovat **v denících Josefa Soukupa**, člena evangelické církve v Jičíně.²⁴ Ten si psal svůj deník pravidelně od roku 1918 do roku 1947. Období do roku 1918 pak zpětně popsal podle svých poznámek z pracovního diáře a podle poznámek své babičky Anděly Soukupové.²⁵

V denících se nevěnuje pouze své rodině a práci, ale komentuje i společenské události, ať už například politické či náboženské. Deníků je celkem 22; připočteme-li další položky z jeho pozůstalosti, jako jsou např. desítky sešitků s výpisky z korespondence, jedná se o neuvěřitelně velký soubor materiálů. Pro vysokou vypovídací hodnotu toho pramene jsem v práci citoval všechny jeho poznámky, které se vztahovaly ke spiritismu.

Tyto deníky jsou přepsány na necelých 600 stranách strojopisu a sám autor tohoto přepisu, Hugo Zellerin, označuje tento přepis za „nepatrný výtah“. Ze zcela pochopitelných důvodů Hugo Zellerin, vnuk Josefa Soukupa, vypouštěl periodicky opakující se události. Pro nás je tak důležité, že přepis deníků neobsahuje všechny záznamy o kázáních, přednáškách, schůzích, náboženských úvahách, apod. Přepsány byly pouze ty části, které Hugo Zellerin shledal „významnější nebo ilustrativní či jinak zajímavé“. Tato edice Huga Zellerina je hodná skutečného obdivu a mne nezbyvá než dodat ještě jedno upřímné poděkování za ochotné poskytnutí všech dostupných pramenů, jakož i objasnění jednotlivých rodinných vztahů a dalších případných

²³ NOVOTNÝ, Oldřich (ed.): *Sborník památce služebníka Božího Petra Marušiaka*. Jičín: 1931.

²⁴ ZELLERIN, Hugo (ed.): *Z deníků a korespondence rodiny zvěrolékaře Josefa Soukupa*. Jičín: 2012.

²⁵ Tamtéž, str. 9.

nejasností; činím tak obzvláště při vědomí toho, že se jedná o rodinnou památku, která obsahuje řadu osobních údajů.

Na tomto místě je potřeba upozornit i na podobné dílo, tentokrát editované dalším z potomků Josefa Soukupa, Janem Braudem. Práce nesoucí název „Droby pro rodinný památník“ s podtitulem „Kronika rodiny Soukupů“ obsahuje množství medailonů a vzpomínek věnovaných především členům libštátské větve tohoto rodu.

Další autoři již pojednávají o vztahu církve a spiritismu z celonárodního pohledu, přičemž vždy se jedná o dobové kritiky spiritismu. Mezi přední kritiky se řadí **Emanuel Rádl**, protestantský myslitel a významný biolog, který o spiritismu psal například na stránkách „Teologické reflexe“. Analýzu těchto článků nedávno představila Andrea Hudáková.²⁶ Nejrozsáhlejším jeho pojednáním je knížečka „Co soudím o spiritismu“.²⁷ V ní rozpracoval svůj projev, který přednesl v lednu 1922 na setkání pražských „volnomyšlenkářů“ věnovaném spiritismu. Emanuel Rádl pro svá slova nechodí příliš daleko a kritikou rozhodně nešetří. Kritizuje především vědecký spiritismus, a to hlavně za jeho povrchní „vědeckost“.

Velice podobně zaměřený je článek z Kostnických jisker napsaný profesorem Husovy bohoslovecké fakulty **Františkem Žilkou**. Ten reagoval na návštěvu jisté Silbertové obdařené zvláštními duchovními schopnostmi u jistého Neuberta, člena smíchovského evangelického sboru. Troufám si odhadnout, že se jedná o jednoho z členů rodiny slavného továrníka, majitele Grafických závodů Neubert a synové. František Žilka silně varuje před pověřčivostí a upozorňuje, že se nejedná o hnutí, jež by oslovovalo pouze méně vzdělané, nýbrž „i přední společnost“. Odtud tedy jeho teze: „Ochranou proti pověřčivosti není vzdělání, ale živé náboženství.“²⁸

Z **katolického** prostředí se do debaty zapojil například Alois Kudrnovský, bohoslovec narozen v Podkrkonoší. Ve své mnohasetstranné publikaci se po podrobném rozboru světového ale i českého spiritismu pouští do jeho ostré kritiky. Kudrnovský se domnívá, že více spiritistů je mezi „sektami protestantskými“, neboť „katolická církev staví nám zde pevnou hráz, hlásajíc, že duše ty jsou v rukouch Božích...“ Když

²⁶ HUDÁKOVÁ, Andrea: „Spiritismus v dobových zprávách Křesťanské revue“ in: *Křesťanská revue*, číslo 8, 2007, str. 17-18.

²⁷ RÁDL, Emanuel: *Co soudím o spiritismu*. Praha: 1922.

²⁸ ŽILKA, František: „Spiritism“ in *Kostnické jiskry*, číslo 48, 8. prosince 1927, str. 361-362.

přehlednu přílišnou zaujatost, kterou Kudrnovský vůči spiritistům měl, musím doznat, že na svou dobu postupoval Kudrnovský poučeně, o čemž svědčí i rozsah jeho díla.

Vztah církví ve Velké Británii ke spiritismu

Součástí této diplomové práce je srovnání postojů české evangelické církve ke spiritismu s postoji církví ve Velké Británii. Při studiu poměrů britských církví ke spiritismu jsem pracoval ve skotském Edinburghu v následujících knihovnách. Na University of Edinburgh to byla Main Library, poskytující spíše obecnější materiály, a New College Library, která věnuje spiritismu poměrně velkou sekci. Užitečnou se ukázala být i National Library of Scotland. Některé dobové tisky byly zařazeny mezi archivními prameny a byly uloženy v Centre for Research Collections, University of Edinburgh. Následující přehled literatury bude rozdělen na přehled literatury původní a literatury současné.

Literatura původní je tvořená především dobovými apologetikami obou stran, křesťanů i spiritistů. Této literatury je obrovské množství a z hlediska obsahu se jedná spíše o obecná pojednání, kde málo kdy nějaký titul výrazně předčí svým obsahem ty ostatní. Často zde dochází k jednoznačnému odsouzení protější strany, přičemž argumenty se mnohdy opakují. Žánrově se jedná o filozoficko-teologické traktáty.

Druhou skupinu tvoří literatura současná, za kterou bych pro tento moment považoval literaturu z 60. let minulého století a mladší. Zde se nachází pouze několik knih, které se věnují přímo vztahu mezi církví a spiritismem, avšak existuje veliké množství knih věnovaných církevním dějinám či spiritismu, které vztah mezi církví a spiritismem podrobně reflektují. Často se jedná o různé monografie, které se věnují problematice z pohledu sociálních dějin – tyto knihy tak hledají příčiny pro růst popularity spiritismu v té které době – a to i ve vztahu k církvi. Bylo by zde možné jmenovat Jenny Hazelgroveovou, která se věnuje britskému spiritismu mezi světovými válkami a hledá mimo jiné souvislosti mezi spiritismem a katolicismem, nebo Janet Oppenheimovou, která mapuje dějiny spiritismu od druhé poloviny 19. století a zamýšlí se nad tím, co způsobovalo takovou popularitu spiritismu. Za nejčtenější by se však patřilo označit knihu od Georginy Byrneové „Modern Spiritualism and Church of England 1850 – 1937“, jejíž koncepci považuji za velice inspirativní.

Původním záměrem studia v Británii bylo najít jednu konkrétní farnost, na které by bylo možné sledovat interakci mezi danou farností a spiritismem. Avšak při rešerši literatury věnované dějinám jednotlivých farností jsem nenašel žádnou monografii, kde by bylo byt' jen jediné zmínky o spiritismu. O spiritismu nebylo zmínek ani v monografiích sborů, které se nacházely v centrech britského spiritismu. Namísto toho jsem se tedy zaměřil na problematiku vztahu mezi církvemi a spiritismem globálněji. Pozornost se dostala vedle původně sledované skotské církve i ostatním britským církvím vzešlým z reformace, a to především anglikánské církvi.

3. Evangelíci v Podkrkonoší

Libštátská, černilovská, křížlická fara – a jistě i jiné – co tu bylo svérázně krásného života v radostných i smutných, ve všedních i svátečních chvílích života při vši prostotě, bohatého náboženskou opravdovostí a čistotou, provanutého a prozářeného hlubokou duchovní kulturou.²⁹

Emil Lány

V oblasti Krkonoš a Podkrkonoší se krátce po vyhlášení tolerančního patentu zformovala tři hlavní centra zdejšího evangelictví: Libštát, Křížlice a Rudník. V Libštátě se podařilo vytvořit samostatný sbor evangelíkům helvetské konfese a v Křížlicích a Rudníku evangelíkům augšpurské konfese. Sbory v Libštátě a Křížlicích byly tvořeny evangelíky hovořícími česky, zatímco sbor v Rudníku, respektive v Heřmanových Sejfech, byl tvořen evangelíky hovořícími německy. Okolo původních sborů vznikaly postupně kazatelské stanice, a tak se evangelická centra objevila v řadě dalších obcí a měst.

V následujícím přehledu se zaměřím na dějiny libštátského sboru a na dějiny křížlického sboru. Jednotlivé kazatelské stanice pak stručně představím na pozadí těchto sborů, přičemž budu postupovat čistě geograficky – tj. budou-li v jedné obci evangelíci obojí konfese, bude o nich pojednáno současně. Vzhledem k tomu, že sledované období této práce začíná až v poslední čtvrtině 19. století, pokusím se je popsat trochu detailněji než období předcházející. Přesto se však jedná o velice stručný přehled a čtenáře bych rád odkázal na práci Lud'ka Rejchrtů „Na horách ležící“, která se věnuje křížlickým luteránům, Jiřího Loudy „Valteříčtí evangelíci od tolerančního patentu po spojení v Československou církev evangelickou - I. část“, ³⁰ která sleduje valteřické evangelíky obojí konfese a jejíž druhá část vyjde v tomtéž sborníku v letošním roce, a nakonec na svou diplomovou práci „Evangelíci v Libštátě (1783 – 1945): Tři kostely v jedné obci

²⁹ LÁNY, Emil: „Blahoslavený čistého srdce“ in: NOVOTNÝ, Oldřich (ed.): *Sborník památce služebníka Božího Petra Marušiaka*. Jičín: 1931, str. 48-49.

³⁰ LOUDA, Jiří: „Valteříčtí evangelíci od tolerančního patentu po spojení v Československou církev evangelickou - I. část“ in *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, 25. svazek, 2012.

by něco neobyčejného bylo“,³¹ která se věnuje libštátským sborům obojí konfese. Dějiny evangelíků v Rudníku na své zpracování čekají, což je nakonec i jeden z důvodů, proč se postojům zdejších evangelíků ke spiritismu v této práci nevěnuji.

Libštát a jeho diaspora

Jak již bylo řečeno, v Libštátě se nacházely evangelické sbory obojí konfese. Nejprve se podařilo ustanovit vlastní sbor evangelíkům reformovaným. Farářské místo zde bylo obsazené již dva roky po tolerančním patentu a v poměrně krátké době se podařilo postavit i vlastní modlitebnu. Evangelíkům augšpurské konfese se oproti tomu samostatný sbor založit nepodařilo a administrativně se tak začlenily pod křížlický sbor, jenž byl od Libštátu vzdálený přibližně tři hodiny chůze. Augšpurská modlitebna byla vystavena až ve čtyřicátých letech 19. století, do té doby se luteráni scházeli buď po domech, nebo sdíleli modlitebnu s reformovanými. Osamostatnění se od Křížlic se evangelíkům augšpurské konfese podařilo dosáhnout až v roce 1867, kdy zároveň přišel do Libštátu první luterský farář.

Důvod libštátské **konfesní rozdvojenosti** v raně toleranční době zůstává nejasný. Patrně však souvisí se zmatky okolo tolerančních přihlášek a s osobními vazbami jednotlivých rodin. Lze tak uvažovat, že celá situace byla spojena s vývojem na Jilemnicku, jak jej popisuje Eva Melmuková. Zde se evangelíci soustředili na boj proti vrchnosti, a tak jim mohlo uniknout, že je potřeba se přihlásit k jedné ze dvou konfesí.³² Soužití obou konfesních skupin bylo v Libštátě poměrně poklidné; se vzájemnými potyčkami bychom se setkali především v prvních desetiletích po tolerančním patentu.³³ Oba sbory dokázaly vzájemně spolupracovat a během druhé poloviny 19. století se sblížily natolik, že vznik unionované církve v roce 1918 nepřinesl žádné problémy.³⁴ Po spojení obou církví došlo k úplnému vytracení

³¹ KLETVÍK, Jan: *Evangelíci v Libštátě (1783 – 1945): Tři kostely v jedné obci by něco neobyčejného bylo*, diplomová práce. Praha: 2011.

³² MELMUKOVÁ, Eva: „Systém pramenného výzkumu existence, myšlení i způsobu života tzv. kacířů v českých zemích v období kolem vydání tolerančního patentu“ in: MACEK, Ondřej (ed.): *Po vzoru Berojských. Život i víra českých a moravských evangelíků v předtoleranční a toleranční době*. Praha, Kalich 2008, str. 24.

³³ Například problémy při sdílení modlitebny. KLETVÍK, Jan: *Evangelíci v Libštátě (1783 – 1945): Tři kostely v jedné obci by něco neobyčejného bylo*, diplomová práce. Praha: 2011, str. 55-58.

³⁴ Tamtéž, str. 79-85.

luterských prvků ze života církve; otázka konfesní identity ve zdejších prostředí by si zasloužila celé samostatné studium.

Život v horské a podhorské krajině byl náročný a byl poznamenán velkou **chudobou**. Většina lidí se živila prací na polích nebo tkalcovstvím. K výraznější změně životního stylu došlo na přelomu 19. a 20. století, kdy se region industrializoval a velká část jeho obyvatel začala pracovat v továrnách. V období, které jsem v této práci sledoval, se tedy zdejší evangelíci převážně živí buď jako drobní rolníci, či jako dělníci v továrnách.³⁵ Snad právě z důvodu náročného živobytí bylo pro místní lid typické upínání se ke starým zvykům a pověrám. Proti těmto pověrám se snažili faráři bojovat, mnohdy však nejspíš neúspěšně. Libštátský farář Marušiak si takto jednou posteskl v soukromém rozhovoru: „Z Libštátu bych nejraději utekl. Tam není čes. bratří, ale houfu pověřivých nevěřících, augšpuráků a helvetů. Jim nezáleží na evangeliu, ale na kostelíčku a starých zvyklostech.“³⁶

Náročné životní podmínky byly příčinou i častého **střídání farářů**.³⁷ To automaticky znamenalo i horší pastorační činnost, načež takovéto slabší duchovní vedení mohlo vést ke vzniku různých odchylek od církevního učení. Například během jedné takové „sedisvakance“ se v 50. a 60. letech 19. století stal velice aktivním jakýsi Ketrle, blouznivec a heretik, o kterém bude ještě řeč.

Časté střídání farářů bylo v podstatě ukončeno až s příchodem reformovaného **Havelky** a luterského **Marušiaka**. Oba dva se zároveň ostře vyhradili proti spiritismu; v porovnání s ostatními faráři z Krkonoš a Podkrkonoší je jejich postup vůči spiritismu nejvýraznější a nejsystematičtější. U ostatních farářů najdeme o spiritismu jednu či dvě zmínky, a často ani to ne. U Havelky s Marušiakem je možné jako u jediných sledovat postoj ke spiritismu z různých stran.

Emanuel Havelka přišel do Libštátu v roce 1864, aby tam po následujících 45 let vykonával práci faráře s houževnatostí sobě vlastní. Tento reformovaný farář, který

³⁵ SOkA Semily, Fond ČCE v Libštátě, R-III-D. Daňkův stručný přehled dějin sboru.

³⁶ ZELLERIN, Hugo (ed.): *Z deníků a korespondence rodiny zvěrolékaře Josefa Soukupa*. Jičín: 2012, str. 273. 27. prosince 1925.

³⁷ Havelka například uvádí, že skromná fara, resp. „chaloupka“, byla příčinou odchodu některých kazatelů. HAVELKA, Emanuel: *Světlo na horách*. Praha: 1939, str. 25. Jedenáct duchovních, kteří sloužili v Libštátě před Havelkou, setrvali v Libštátě v průměru 5 let, zatímco na jiných farách sloužilo těchto jedenáct duchovních v průměru 8 let. KLETVÍK, Jan: *Evangelíci v Libštátě (1783 – 1945): Tři kostely v jedné obci by něco neobyčejného bylo*, diplomová práce. Praha: 2011, str. 32.

vedle studia ve Vídni studoval i v Basileji, se zaměřil především na pastorační práci. „O vzdálené rodiny a členy sboru církve vede se péče návštěvami farářovými, zejména cvičením mládeže a večerními pobožnostmi tam, kde poněkud větší počet rodin pospolu bydlí.“³⁸

Havelkovým luterským partnerem byl **Petr Marušiak**, který přišel do Libštátu v roce 1878. Marušiak byl farářem nejen libštátským luteránům, neboť v Libštátě zůstal i po spojení obou církví. Sloužil zde až do roku 1927, respektive příležitostně sloužil až do své smrti o dva roky později.³⁹ Díky této více jak padesátileté službě se o Marušiakovi nashromáždilo mnoho informací. Dovídáme se nejen to, že rád pokuřoval svou dýmčičku, k tomu popíjel kávu a přikusoval housky, ale víme i o jeho velké sečtělosti, a to především pokud jde o odbornou literaturu. Četl i knihy protináboženské, a jak doplňuje jeho manželka, „nic nezviklalo jeho pevné víry v Ježíše Krista.“⁴⁰ Dva nejdůležitější prvky v teologii byly pro Marušiaka Písmo a zbožnost. K tomu jeho syn dodává: „Různosti theologického dogmatického myšlení znal a je sledoval, ale nebyla mu to hlavní věc a nezabýval se jimi zvláště.“⁴¹ Marušiak a Havelka se velice sblížili a jejich vzájemný vztah se stal jedním ze základů budoucího spojení obou libštátských církví.⁴²

Dalším libštátským farářem, u něhož známe vztah ke spiritismu, je **Slavomil Daněk**, který do Libštátu přichází v roce 1910 coby vikář, aby zde o rok později vystřídal stárnoucího Havelku. Podobně jako Havelka i Daněk byl odchovancem basilejské theologické fakulty. Zatímco Havelka i Marušiak byli velice aktivní v pastorační práci a dle dochovaných pramenů by se snad zdálo, že v tom tkvělo jádro jejich farářské činnosti, Daněk byl zanícen pro teologii jako takovou. Jeho dcera na něho vzpomínala takto: „Jeho zájem o lidi nebyl osobní, nýbrž věcný; jeho péče nebyla sentimentální, protože byla dána službou pravdě. Staral se o církev, lidi nehledal, vážil

³⁸ SOkA Semily, Fond ČCE v Libštátě, R-III-D. SOkA Semily, Fond ČCE v Libštátě, R-III-D. Zpráva o sboru 1894.

³⁹ ÚA ČCE, dodatky k fondu SR ČCE, personální složka Petra Marušiaka.

⁴⁰ MARUŠIAKOVÁ, Adéla: Nejkrásnější podobizna z rodinného alba (úryvek dopisu). In: NOVOTNÝ, Oldřich (ed.): *Sborník památce služebníka Božího Petra Marušiaka*. Jičín: 1931, str. 18.

⁴¹ MARUŠIAK, Jan: Svědectví tatínkova života. In: NOVOTNÝ, Oldřich (ed.): *Sborník památce služebníka Božího Petra Marušiaka*. Jičín: 1931, str. 23.

⁴² KLETVÍK, Jan: *Evangelíci v Libštátě (1783 – 1945): Tři kostely v jedné obci by něco neobyčejného bylo*, diplomová práce. Praha: 2011, str. 69-70.

myšlenky, ne člověka.“⁴³ U Daňka se doposud nepodařilo vytvořit nějaký souvislejší náhled na to, jaký měl vztah ke spiritismu; zatím tak víme pouze o jedné zmínce, a to sice v jeho kázání. Z něho vyplývá, že se Daněk vůči spiritismu vyhraňoval negativně.

V roce 1928 se na dalších sedmnáct let stala libštátským farářem opět výrazná osobnost. Do Libštátu přišel **Jaroslav Kučera**, který se právě vrátil do Československa ze Spojených států amerických, kde studoval na univerzitách v Pittsburghu ve státě Pensylvánie a v Dubuque ve státě Iowa.⁴⁴ I v případě tohoto faráře můžeme očekávat, že měl ke spiritismu zamítavé stanovisko. Na jeho biblickou hodinu začala totiž chodit skupinka spiritistů, avšak záhy tito spiritisté chodit přestali. Kučera to zdůvodnil takto: „Když však poznali, že se jedná o opravdové křesťanství a ne o duchaření, mnozí z nich se odvrátili.“⁴⁵ Havelka, Marušiak, Daněk a Kučera jsou tedy libštátskými faráři, jejichž stanoviska ke spiritismu známe. Vlastně se tak jedná o všechny faráře, kteří v Libštátě v době největšího rozmachu spiritismu sloužili.

Ačkoliv libštátský farář v současnosti vykonává bohoslužby v Nové Pace a střídavě v Semilech a na Spálově, počet obcí, které se v minulosti administrativně řadily pod Libštát, byl mnohem větší. Množství **kazatelských stanic a filiálních sborů**, které musel farář navštívit, bylo opravdu úctyhodné a práce to byla dozajista obtížná. Takto na návštěvy v diaspoře vzpomíná farář Daněk:

Není-li to oběť, je to aspoň křížová cesta. Jak jest jinde, nevím, ale mluvím ze zkušenosti diasporního faráře... a to jest, že člověku při tom není dobře. Totiž proto, že de fakto není farářem nýbrž agentem, jmenuje se sice „parochus“ ale ve skutečnosti ho drží v drápech železnice nebo pošta a místní lidé z něho nemají ničeho kromě toho kázání. A to mne dělá nešťastným, že nemohu být ani pastorem ani učitelem ani úředníkem, vše tak pořádným a důkladným, jak jsem zvyklý práci dělat.⁴⁶

⁴³ DAŇKOVÁ Mirjam, BOHATEC Miloslav: „Úvod k teologické korespondenci S.C. Daňka“ in *DANĚK, S. C.: Solí ozdobená*. Praha: 1948, str. 108.

⁴⁴ ÚA ČCE, fond SR ČCE, sign. V/A/42, sbory, Libštát, 1929.

⁴⁵ SOKA Semily, Fond ČCE v Libštátě, balík 11. Dotazník o biblických hodinách, 10. května 1934.

⁴⁶ Archiv Slavomila Daňka, Katedra praktické teologie Evangelické teologické fakulty UK. Osobní korespondence s Josefem Hromádkou, 7. ledna 1919.

V podobném duchu si posteskl i farář Jaroslav Kučera: „Farář vyučuje náboženství 21 hodin týdně na 14 školách od sebe vzdálených, doma je jen hostem, studovat může jen na cestách do škol a kancelářskou práci musí dělat po večerech.“⁴⁷

Na počátku poslední třetiny 19. století se k reformovanému evangelickému sboru v Libštátě řadili věřící z následujících obcí, seřazeno dle času při pěší cestě: 1 hodina (Svojek, Lomnice, Nová Ves, Košťálov, Bělá, Kunderatice), 1,5 hodiny (Kruh, Mříčná), 2 hodiny (Semily, Sytová, Loukov, Háje, Rybnice, Jilemnice, Peřimov, Stará Paka), 2,5 hodiny (Kněžnice, Holenice, Hrabačov, Dolní Štěpanice, Martinice, Nová Paka, Železnice), 3 hodiny (Valteřice, Branná, Mrklův, Rychlov, Horní Štěpanice, Štěpanická Lhota, Víchová, Víchovská Lhota, Kartouzy), 3,5 hodiny (Benecko, Křížlice, Roudnice, Jičín), 4 hodiny (Vrchlabí), 5 hodin (Rokytnice, Turnov, Lažany, Bukovina), 6 hodin (Nový Svět, Harrachov, Janské Lázně, Maršov, Rudník-Leopold, Heřmanovy Sejfy), 10 hodin (Liberec).⁴⁸

Sborem z libštátské diaspory, o kterém bude v této práci poměrně hodně řeč – převážně v souvislosti s deníky Josefa Soukupa, je **Jičín**. Jičínský sbor byl založen v roce 1928 jako filiální a od Libštátu se odtrhl v roce 1946.⁴⁹ Jisté míry samostatnosti nabyl již ve třicátých letech, kdy se kvůli neshodám s libštátskými evangelíky osamostatnilo jeho hospodaření.⁵⁰ Účast na zdejších bohoslužbách byla velká, z 317 zapsaných členů přicházelo na bohoslužby až 80 lidí.⁵¹ Hlavní postavou jičínského sboru byl kurátor dr. Oldřich Novotný.

V souvislosti s výskytem spiritismu mezi evangelíky bude řeč i o **Spálově**. Ten se nachází mezi Semilami a Železným Brodem a zdejší společenství evangelíků augšpurské konfese se scházelo již od roku 1860. Jednalo se však o poměrně malé společenství, například za první republiky se zde k evangelíkům hlásilo pouhých 35 lidí.⁵²

Při popisu toho, kde všude se spiritisté mezi evangelíky vyskytovali, narazíme i na **Valteřice**, kde se paralelně scházeli evangelíci augšpurského a helvetského vyznání. Zdejší evangelíci sice formálně spadali pod správu mateřského sboru v Libštátě,

⁴⁷ SOkA Semily, Fond ČCE v Libštátě, balík 13. Zpráva o stavu sboru zapsaná 30. března 1932.

⁴⁸ SOkA Semily, Fond ČCE v Libštátě, balík L4. Schéma reformovaného faráře, nedatováno.

⁴⁹ SOkA Semily, Fond ČCE v Libštátě, balík 20. Rozhodnutí libštátského staršovstva 14. března 1946.

⁵⁰ ÚA ČCE, AF SR ČCE, sign. V/A/42, sbory, Libštát, 1930. Rozhodnutí synodu z 20. června 1930.

⁵¹ SOkA Semily, Fond ČCE v Libštátě, balík 13. Stav filiálek k 31. prosinci 1933.

⁵² Tamtéž.

respektive v Křížlicích, avšak ve skutečnosti fungovali téměř jako samostatný sbor. To tedy především díky vlastní evangelické škole, založené již roku 1786, a přítomnosti evangelických učitelů, kteří vykonávali i mnohé duchovenské úlohy.⁵³

Dalším místem, o kterém bude později v této práci řeč, je Lomnice nad Popelkou. Zde byla zřízena kazatelská stanice na mírně odlehlém **Rváčově** roku 1927. Zapsaných zde bylo 291 duší.⁵⁴

Zmínku si na závěr zaslouží i **Sobotka** a **Hořice**. Obě stanice se od Libštátu oddělily ještě před rokem 1918. Společenství evangelíků v Sobotce bylo založeno v roce 1868.⁵⁵ O tři roky později byly ustanoveny Hořice. Situace zde ale nebyla zdaleka klidná a hoříčtí evangelíci museli snášet řadu protivenství.⁵⁶

Křížlice a jejich diaspora

Křížlický sbor byl ustanoven krátce po vydání tolerančního patentu předně zásluhou Josefa Janaty z Hrabačova. Do šesti let po vydání patentu se podařilo evangelíkům v Křížlicích vybudovat faru a postavit a vysvětit vlastní kostel. Na sklonku 19. století se dokonce podařilo sboru vybudovat vlastní školu, ta však fungovala pouze několik let. Život křížlických evangelíků byl s ohledem na horský terén ještě náročnější než život v podhorském Libštátě; Křížlice byly například mezi posledními obcemi, kam byl zaveden elektrický proud, evangelická fara se dočkala elektroinstalace až v roce 1957.⁵⁷ Náročné živobyť bez pochyb zanechalo stopu v charakteru zdejších obyvatel.

Podobně jako do Libštátu i do Křížlic přicházeli první faráři ze Slovenska. A rovněž i v Křížlicích docházelo zpočátku k častému střídání duchovních. Avšak počínaje již osmým křížlickým farářem, Janem Molnárem, se situace uklidnila a většina jeho následovníků sloužila již déle jak deset let. Jan Molnár přišel do Křížlic roku 1813, po něm vykonával farářskou službu jeho syn, jenž byl rovněž Jan.

První farář, o kterém je potřeba zmínit se podrobněji, je **Bohdan Kutlík**. Ten sloužil na křížlické faře přes 30 let až do roku 1896. Jedná se o jediného zdejšího faráře,

⁵³ LOUDA, Jiří: *Evangelíci augšpurského a helvetského vyznání ve Valteřicích (1781 – 1928)*, Diplomová práce. Hradec Králové: 2008, str. 63.

⁵⁴ SOkA Semily, Fond ČCE v Libštátě, balík 13. Zpráva o stavu sboru zapsaná 30. března 1932.

⁵⁵ SOkA Semily, Fond ČCE v Libštátě, balík L 10. Zapsáno 26. listopadu 1872.

⁵⁶ SOkA Semily, Fond ČCE v Libštátě, balík L10. Zapsáno 24. ledna 1873.

⁵⁷ ÚA ČCE, AF SR ČCE, A/38, Křížlice 1920-1949. Výroční zpráva za rok 1958.

z jehož období se ve sborovém archívu dochovaly nějaké zprávy o spiritismu. Již v roce 1884 stojí ve vizitační zprávě, že spiritismus je zde značně rozšířen, ale nikoho ve sboru nezasáhl.⁵⁸ O osm let později pak již Kutlík do sboru přijímá spiritisty, kteří přestoupili od katolictví.⁵⁹ Co se týká povahových rysů, tak Kutlík rozhodně nebyl farář, který by rád vyhledával kompromisní řešení. Například spory mezi valteřickými luterány a reformovanými rozhodně nevedl tak, aby obě strany k sobě sblížil. Byl to člověk do jisté míry vznětlivý a málo empatický, zato však nesmírně obětavý a energický.⁶⁰ V pramenech je také patrné Kutlíkovo misijní úsilí. Do velké míry nese například podíl na vytvoření sboru v Jilemnici.⁶¹ Během Kutlíkova období byl počet členů sboru 2822, poté začalo toto číslo pomalu klesat.⁶²

Po Kutlíkovi nastupuje na křížlickou kazatelnu **František Hrejsa**; v Křížlicích zůstane pouhých šest let. Hrejsa s sebou přináší teologické prvky, které byly pro zdejší sbor jistou novinkou. Důrazy klade na obrácení, znovuzrození Božím dítětem, růst v posvěcení a podobně.⁶³ Studie věnovaná evangelickému sboru v Křížlicích odchodem Františka Hrejsy pomalu končí. Její autor, Luděk Rejchrt, však ještě představuje hlavní osoby a události z let nadcházejících alespoň schematicky, takže základní představa o podobě sboru je nám k dispozici i v následujících letech.

Hugo Samek sloužil v Křížlicích od roku 1902 do roku 1925, tedy v období, kdy byl již spiritismus plně rozšířen, nota bene v období první světové války, kdy jeho popularita ještě stoupla. Samek byl svědkem vzniku Českobratrské církve evangelické, jejíž se Křížlice staly součástí. V souvislosti s tím došlo k menším liturgickým změnám, což pro Samka ani pro sbor neznamenal žádné těžkosti.⁶⁴ Po odchodu Samka přišla na církevní ústředí v Praze zpráva od prozatímního administrátora sboru o špatných poměrech ve sboru, jež si vyžadují rychlé obsazení křížlické fary. V této zprávě je také

⁵⁸ SOkA Semily, Fond ČCE v Křížlicích. Zprávy o sboru L-III-D-4. Církevní a školní visitační protokol. Zápis učiněn 10. června 1884 seniorem Lánym (Opis, učiněn týž den Bohuslavem Kutlíkem).

⁵⁹ SOkA Semily, Fond ČCE v Křížlicích, L-III-D-32 – curiosa. Dopis Josefa Buchara z Mříčné, 6. ledna 1892.

⁶⁰ Např. LOUDA, Jiří: *Evangelici augšpurského a helvetského vyznání ve Valteřicích (1781 – 1928)*, Diplomová práce. Hradec Králové: 2008, str. 103.

⁶¹ REJCHRT, Luděk: *Na horách ležící*. Praha: 1978, str. 114.

⁶² Tamtéž, str. 122.

⁶³ Tamtéž, str. 122.

⁶⁴ Tamtéž, str. 129.

zaznamenána obava faráře Samka, že mnozí mohou propadnout spiritismu a být pro sbor ztraceni.⁶⁵

Volání po novém faráři bylo vyslyšeno a již následujícího roku přišel do Křížlic farář **Jaroslav Sochor**. Ten byl již součástí nové farářské generace; byl odchovancem J. L. Hromádky a nositelem barthovské teologie. Po dvou letech však z Křížlic odchází a je nahrazen **Karlem Čejkou**, který na Sochorovu duchovní práci navázal. Čejka byl v Křížlicích v letech 1929 až 1940.⁶⁶

Josef Kužel farářoval v Křížlicích mezi lety 1941 a 1956. Zajisté to bylo jedno z nejtěžších období na křížlické faře, tedy alespoň viděno zvenčí a s odstupem času. Farář se musel vypořádat s válečnými událostmi, odtržením Sudet od Československa a poválečnými demografickými změnami, tedy s odchodem evangelíků z Křížlic do měst a do vyprázdněných obcí po odchodu německy hovořících obyvatel. Možná i ve světle těchto událostí bychom měli číst zprávy o tom, že Josefu Kuželovi šlo spíše o růst vnější než vnitřní,⁶⁷ že na sebe nabíral mnoho světských funkcí, či nejrůznější stížnosti na jeho osobní a rodinný život.⁶⁸

Podobně jako tomu bylo v Libštátě, i křížlický sbor byl výrazně **diasporní**. Jeho členové žili v horských a podhorských vesničkách. Na kilometry se určitě nejedná o tak rozsáhlý záběr, jaký vytvářel sbor v Libštátě, avšak náročný horský terén a absence veřejné dopravy dělila jednotlivé obce od sebe na větší vzdálenost, než by se mohlo zdát. Ve výroční sborové zprávě z roku 1901 máme přehled o následujícím rozmištění členů sboru. Celkový počet členů byl tehdy 1996, z čehož bylo 450 v Křížlicích, 285 ve Víchové, 195 v Horních Štěpanicích, 175 v Dolních Štěpanicích, 80 v Hrabačově, 98 v Jestřabí, 147 ve Víchovské Lhotě, 115 v Poniklé, 52 na Benecku, 81 v Jilemnici a zbytek v několika dalších obcích.⁶⁹

⁶⁵ ÚA ČCE, AF SR ČCE, A/38, Křížlice 1920-1949. Dopis od Administrátora Štěpána Pavlince, 23. června 1925.

⁶⁶ REJCHRT, Luděk: *Na horách ležící*. Praha: 1978, str. 129.

⁶⁷ Tamtéž, str. 130.

⁶⁸ ÚA ČCE, AF SR ČCE – dodatky, Křížlice 1950-1984. Seniorská vizitace Vladimíra Chvátala z Rumburku, 9. června 1954.

⁶⁹ REJCHRT, Luděk: *Na horách ležící*. Praha: 1978, str. 122.

Toleranční sektářství a Ketrle z Pasek

Když byli po vydání Obnoveného zřízení zemského (1627) protestantští kazatelé vykázáni z Čech, zůstali zdejší evangelíci bez duchovního vedení a byli podrobeni silné rekatolizaci. Ta však neproběhla v úplnosti, obzvláště pak v severovýchodních Čechách a severní části pásu vinic, jenž se táhl okolo Prahy. V několika krajích tak žily skupinky stoupenců staré, nepovolené víry. V období od vyhnání jejich kazatelů až do roku 1781, tedy do vydání tolerančního patentu, nemáme o těchto skupinkách žádné přesné zprávy a vše je v podstatě nutné dedukovat především až z informací, které vyšly na povrch po vydání tolerančního patentu, neboť teprve tehdy se ukázalo „kdo je kdo“. Proměny, kterými tyto skupiny po dobu svého utajení prošly, jsou velice zajímavé a podrobně se jim věnoval Zdeněk Nešpor v knize „Víra bez církve?“. Jedna z proměn, ke které došlo, byl vznik skupinek „**tolerančních sektářů**“.

V roce 1781 se totiž některé skupinky do té doby tajných nekatolíků odmítly přihlásit k nějaké z tolerovaných konfesí, neboť po dobu mnoha desetiletí, kdy byly ponechané bez pastýře, se od původního učení vzdálily natolik, že se již nebyly schopné integrovat do jedné z tolerovaných církví. Mnoho takovýchto skupin se vyskytlo v oblasti Vysokého Mýta a v oblasti Podkrkonoší.

Mezi sebou se pak tyto skupiny vzájemně lišily a spojovalo je především jen to, že se všechny vymykaly z běžného křesťanského pravověří. Například hradecký biskup Hay napsal: „Ve vesnicích Rokytň a Chvojenci nalézají se 52 rodiny, které Krista a jeho božský zákon naprosto zavrhnou... Jejich vyznání záleží asi v tom: Věříme v Jednoho Boha, Stvořitele nebe i země; svatá Trojice jest mnohobožství.“⁷⁰ Zdeněk Nešpor uvádí mnoho dalších příkladů, mezi nimi například figurují „izraelité“ ze Žíželic. Ti zase odmítali Nový zákon a dodržovali jen některá starozákonní přikázání.⁷¹ Zdeněk Nešpor si dále všímá toho, jak se na konci 19. století mezi některými skupinami těchto „tolerančních sektářů“ rychle uchytil spiritismus.⁷²

Zdejší prostředí tak bylo dozajista bohaté na různé náboženské proudy. Na této různorodosti se podílel i jistý **Ketrle** z Pasek nad Jizerou, který výrazně zasahoval do života libštátských evangelíků. Ale asi těžko bych mohl doložit jeho návaznost na

⁷⁰ NEŠPOR, Zdeněk: *Víra bez církve?* Ústí nad Labem: 2004, str. 63.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Tamtéž, str. 126-135.

„toleranční sektáře“. Libštátský reformovaný farář Havelka často přirovnával „šrámy“, které jeho sboru způsobil spiritismus, právě ke „škodám“, které způsobil tento Ketrle ještě o několik desetiletí dříve. Jeho činnost započala snad již roku 1848 a pokračovala až hluboko do 60. let. Tímto tedy opravuji údaj ze své diplomové práce o evangelících v Libštátě a ve světle nových pramenů posunuji počátek Ketrleho činnosti o deset let zpět.⁷³

O Ketrleho učení toho víme velice málo. Záchytným bodem nám je to, že používal knihu „Život Ježíšův“ od francouzského filosofa Ernesta Renana.⁷⁴ Tato kniha vyšla v češtině v roce 1864 a Renan v ní popisoval svou představu historického Ježíše. V Ježíši viděl pouze člověka a ne již Boha, zároveň pochyboval o Ježíšových zázracích. Do knihy rovněž zakomponoval i některé své antisemitské postoje. Ketrle z této knihy asi skutečně čerpal podněty pro své učení o Ježíšovi, neboť čteme, že „večer pořádal schůzky, dokazoval lidem, že Kristus nebyl božím synem a že snad vůbec nežil, co prý dnes s Mojžíšem, co se zázraky!“⁷⁵ Více však o jeho učení nevíme. Není tak ani jasné, zda měl něco společného s „tolerančními sektáři“ či nikoliv. Patrně však nikoliv. Farař Havelka také upozorňuje na to, že hodně lidí získal právě v rodinách evangelíků, ač sám byl katolík.⁷⁶

Ketrle byl bezesporu ve své agitaci velice úspěšný a podařilo se mu získat na svou stranu mnohé evangelíky. Ve výroční sborové zprávě reformovaného sboru v Libštátě čteme roku 1892 toto: „S odchylným a zlým učením musela církev tato již nejednou zápasiti, a zápasí posud. Jako před 30 léty řádila zde nevěra, a některé rodiny v ní uvázly, a s těžkostí z ní vycházejí, tak zase v nynějším čase zachvacuje spiritismus mnohých lidí ve zdejším okolí...“⁷⁷

Z knihy „Světlo na horách“ se dovídáme, že Ketrle byl poměrně úspěšný v době, kdy libštátský sbor administroval Šubert a na bohoslužby chodilo málo lidí.⁷⁸ To bylo po odchodu faráře Šillera roku 1859, kdy byla libštátská fara dva roky prázdná. Poté přišel farář Daniel Nešpor na pouhé tři roky. V této době byl sbor tedy poměrně

⁷³ SOkA Semily, Fond ČCE v Křížlicích, L-III-D-32 – curiosa. Dopis Havelky křížlickému faráři Kutlíkovi, 25. listopadu 1893.

⁷⁴ HAVELKA, Emanuel: *Světlo na horách*. Praha: 1939, str. 82.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Tamtéž, str. 81.

⁷⁷ SOkA Semily, Fond ČCE v Libštátě, R-III-D. Zpráva o sboru 1894.

⁷⁸ HAVELKA, Emanuel: *Světlo na horách*. Praha: 1939, str. 82.

oslaben, a tak když se Ketrle v neděli postavil na rozcestí nedaleko kostela a přemlouval lidi, aby tam nešli, zjevně byl částečně úspěšný. „Ketrle měl na všechno nějaký biblický verš s posměchem, ukazoval vychloubavě na svou sukovitou hůl a říkal podle žalmu: to je má hůl, můj štít a má pavéza!“⁷⁹ Zde se ukazuje, jak důležitou úlohu má na sboru přítomný farář, neboť když do Libštátu přišel Havelka, osobně Ketrleho navštívil a od té doby si již Ketrle držel od libštátského sboru odstup.⁸⁰

⁷⁹ HAVELKA, Emanuel: *Světlo na horách*. Praha: 1939, str. 82.

⁸⁰ Tamtéž.

4. Spiritismus v Podkrkonoší

Nejvíce rozšířil se mezi jinak zbožným lidem v Krkonoších. Lid horský baží rád po hloubání náboženském a také rád se obírá věcmi duchovními; proto také spiritisté nejvíce stoupenců našli tam, odkud lidé musili daleko chodit do kostela. Chození toto jest již v létě obtížné, v zimě pak pro neschůdné cesty, sněhové vánice a zvěže je mnohdy úplně nemožné. Obydlí lidská jsou zde zatroušena a ne tak pohromadě jako v kraji; tu jsou čtyři, jinde deset stavení, za půl neb čtvrt hodiny najdeš jich opět tolik, nebo i jedno stavení samotné. V zimě zapadnou tato osamocená obydlí sněhem často tak, že když v nich někdo z obyvatelů zemře, mrtvola jeho musí dotud zůstat nepohřbena, až sníh sejde a cesta se uvolní.⁸¹

Rozšíření a první reakce církve

Za počátek světového spiritistického hnutí je tradičně považována seance konaná na konci 40. let 19. století v New Yorku, na které sestry Kate a Margaret Foxové údajně navázaly kontakt se světem mrtvých. Duchové s nimi prý komunikovali skrze různé klepání a jiné podobné zvuky. Jejich činnost vzbudila obrovskou pozornost a praktiky těchto sester se záhy rozšířily po Spojených státech. Podobně rychle se hnutí ujalo i v dalších anglicky mluvících zemích, nejvýrazněji snad ve Velké Británii. Postupně se objevovali příznivci seancí i ve zbytku Evropy; o značnou popularizaci se posléze postaral Francouz Allan Kardec, který dosavadní praxi dodal systematickou strukturu. Do Čech se spiritismus dostal okolo roku 1880, tedy přibližně třicet let po první seanci sester Kate a Margaret Foxových. Přitom je potřeba upozornit, že se v Čechách určitá

⁸¹ KUDRNOVSKÝ, Alois: *Spiritismus*. Praha: 1908, str. 30. Kudrnovský se zde odvolává na: PAVLÍK-SYCHRA, Boleslav: *Spiritismus ve světle pravdy*. Přeštice: 1903, str. 15.

setkání podobná těm spiritistickým konala již v 50. letech 19. století, především tedy mezi „tolerančními sektáři“.^{82 83}

První známá „novodobá“ spiritistická seance se konala v Podkrkonoší roku 1878,⁸⁴ i když někteří autoři kladou počátky zdejšího spiritismu až do roku 1880,⁸⁵ přičemž obojí chronologie pochází od samotného Plecháce. Pochyb není o tom, že se v Podkrkonoší stal průkopníkem tohoto směru trutnovský továrník Ignác Etrich, který začal pořádat seance pro své dělnictvo. Tito první spiritisté se v následujících letech setkávali pravidelně každý týden. Jejich schůzky se patrně staly jakousi základnou, ze které se spiritismus dále šířil do kraje. Z těchto schůzek vzešlo také první známé médium – Marie Votočková z Jestřabí v Krkonoších.⁸⁶

Podle Zdeňka Nešpora právě fakt, že Ignác Etrich hledal svá první média v oblasti Jestřabí a samot okolo Žalého, dokládá, že duchařské praktiky nemusely být v této oblasti novinkou a moderní spiritismus dal těmto praktikám pouze novou tvář. Zdeněk Nešpor dokonce ve svazích nad řekou Jizerkou vidí původ českého lidového spiritismu; samozřejmě tedy v návaznosti na „toleranční sektářství“.⁸⁷ Já pouze upozorním – zatím se zdržím dalšího komentáře, že Křížlice, enkláva horských evangelíků, leží přesně mezi jižními svahy Žalého a Jestřabím, kde Zdeněk Nešpor vidí předchůdce „novodobého“ spiritismu.

To, že v pořádání seancí náleží prvenství Trutnovu, dokládá i farní kronika obce Studenec: „Spiritismus přicházející z ciziny nejprve pevně zakotvil v Trutnově u bohatého továrníka. Z Trutnova se rozšířil do sousedních obcí, také v západním směru

⁸² Zápis z obecní pamětnice Stradouň na Vysokomýtsku: „toho roku [1853] na jaře činily se zkoušky v pohybování a točení stolů a jiných věcí. Mláďí lidé se na způsob řetězu okolo stolu posadili a každý palec od obou rukou položil na ten palec opět vedlejší tak, že spojení bylo jako řetěz. Když tak nepohnutě několik minut seděli, počal se stůl sám od sebe pohybovati.“ Citováno z: NEŠPOR, Zdeněk: „K původu a pramenům českého lidového spiritismu“ in *Lidé města*. <http://lidemesta.cz/index.php?id=529>, zpřístupněno 12. května 2013.

⁸³ Andrea Hudáková zase poukazuje na Antonína Vodseďálka: „Slyšel sem od Františka Marka ve Staré Vsi roku 1868, že se můžou duchy citýrovať.“ Cituje jej z časopisu Krkonoše, číslo 9, 2000. HUDÁKOVÁ, Andrea: *Organizace československého spiritistického hnutí*, disertační práce. Praha: 2012, str. 29.

⁸⁴ PLECHÁČ, Miroslav: „Spiritisté v Podkrkonoší“ in *Křesťanská revue* III, 1930, str. 44.

⁸⁵ PLECHÁČ, Miroslav: *Spiritismus v Podkrkonoší*. Praha: 1931, str. 5.

⁸⁶ Tamtéž, str. 5-6.

⁸⁷ NEŠPOR, Zdeněk: „K původu a pramenům českého lidového spiritismu“ in *Lidé města*. <http://lidemesta.cz/index.php?id=529>, zpřístupněno 12. května 2013.

na Vrchlabsko, do německých částí Krkonoš a současně do krajín s českým obyvatelstvem.⁸⁸

Tento pisatel ze Studence nás dále informuje, že z Trutnovska a Vrchlabska se spiritismus šířil do průmyslových horských částí s českým obyvatelstvem, především do oblasti Vysokého nad Jizerou, odtud pak do již zmiňovaného Jestřabí, Mříčné a Roztok. Počínaje rokem 1887 se centrem podhorského spiritismu stal Kruh.⁸⁹

Jak je zřetelně vidět, všechny dostupné prameny hovoří o rychlém rozšíření spiritismu, z něhož se během pěti let stalo hnutí, které obrovsky přitahovalo pozornost a těžko se lze domnívat, že by bylo hnutím několika jedinců. Nabízí se tak otázka, co stálo za tak snadným a rychlým přijetím spiritismu.

Jedno vysvětlení přináší Zdeněk Nešpor, který za úspěšným rozšířením spiritismu vidí souvislost s „tolerančním sektářstvím“. Nekatolíci, kteří se po vydání tolerančního patentu odmítli přihlásit k některé z tolerovaných církví, se po roce 1781 ještě po několik generací udržovali ve svém „sektářském“ přesvědčení. Dle Zdeňka Nešpora právě u těchto „blouznivců“ spiritismus velice snadno zakořenil. V okolí Vysokého Mýta to dokládá genealogicky; v Podkrkonoší pak vytváří hypotetickou analogii s Vysokým Mýtem, neboť zdejší genealogie postrádá vazbu na poslední generaci. Nešpor dále upozorňuje, že zdejší lid je obecně mysticky nakloněný, a vidí v něm kořeny zdejšího spiritismu.⁹⁰

Tezi Zdeňka Nešpora, že v této oblasti leží skutečný původ spiritismu, by mohla doplnit zpráva z křížlického vizitačního protokolu. Čteme v ní: „V novějším čase mnoho mluveno o spiritismu.“⁹¹ Tato zpráva neříká nic o tom, zda spiritismus je novinka či nikoliv. Tato zpráva však říká, že v současnosti budí spiritismus velký zájem. Tedy jestliže existovaly nad řekou Jizerkou na úpatí Krkonoš duchařské praktiky ještě před příchodem moderního spiritismu, byly v pozornosti spíše menší skupiny obyvatel, neboť teprve až „v novějším čase mnoho mluveno o spiritismu.“

⁸⁸ KUMPEROVÁ BRAUNOVÁ, Iva: *K problematice etnografického studia náboženství v Podkrkonoší: spiritisté na Jilemnicku*, diplomová práce. Praha: 1968, str. 21. Autorka se odkazuje na farní kroniku ze Studence z let 1887-1888.

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ NEŠPOR, Zdeněk: *Víra bez církve?* Ústí nad Ladem: 2004, str. 127. Podobně NEŠPOR, Zdeněk: „K původu a pramenům českého lidového spiritismu“ in *Lidé města*. <http://lidemesta.cz/index.php?id=529>, zpřístupněno 12. května 2013.

⁹¹ SOkA Semily, Fond ČCE v Křížlicích. Zpráva o sboru L-III-D-4. Církevní a školní visitační protokol. Zápis učiněn 10. června 1884 seniorem Lánym (Opis, učiněn týž den Bohuslavem Kutlíkem).

Tento vizitační protokol z Křížlic, který byl učiněn seniorem Lánym v roce 1884, potvrzuje, že se spiritismus šířil tak, jak se o něm zmiňuje Miroslav Plecháč a autor studenecké farní kroniky. Společně s nimi označuje senior Lány za jedno z center spiritismu Jestřabí, vesničku vzdálenou pouhé čtyři kilometry od Křížlic. V protokolu se totiž zmiňuje, že se mezi lidmi zpívá píseň s následujícím textem: „Na Jestřabí velká nouze adorují duchy túze.“⁹²

Dle tohoto vizitačního protokolu lze předpokládat, že se v bezprostředních počátcích evangelíci mezi spiritisty ještě nijak výrazně nedostali. Senior Lány uvádí, že evangelíci mezi spiritisty nejsou.⁹³ Není ani známo, že by mezi spiritisty byli v této době nějací evangelíci hlásící se k jednomu ze dvou sborů v Libštátě. Na druhou stranu je jasné, že se evangelíci o spiritismus zajímali a že mezi nimi spiritismus budil pozornost. Již v samotném vizitačním protokolu přece stojí, že je „mnoho mluveno o spiritismu“. Podobně z deníků Josefa Soukupa vyplývá, že se mezi evangelíky šířily spiritistické knihy už v 80. letech – s jistotou tak víme alespoň od roku 1887, tedy pouhých sedm let po příchodu spiritismu.⁹⁴

V této době zároveň přichází první známá reakce církve, konkrétně tedy reakce církve římskokatolické. V roce 1887 zaslala královéhradecká diecéze zprávu o spiritistickém hnutí na pražské místodržitelství.⁹⁵ Reakce katolické církve musela být poměrně výrazná. Všimá si jí i libštátský evangelický farář Petr Marušiak, který píše, že „katolické kněžstvo je a musí býti bezohledným nepřítelem duchařů“, a zdůvodňuje to četnými odstupy spiritistů z katolické církve, jakož i jejich ostrým postojem proti papežství či jejich názorem, že katolická církev je „naskrze zkažená“.⁹⁶

Roku 1888 se dovídáme o reakci katolického faráře ze Studence. A jak je z této zprávy patrné, spiritismus na každý pád budil pozornost horského a podhorského obyvatelstva. Reakce lidí se různily; byli mezi nimi sympatizanti, zvědavci, ale i ti, kteří měli od počátku spiritismus v hlubokém opovržení. V katolické farní kronice stojí:

⁹² SOkA Semily, Fond ČCE v Křížlicích. Zprávy o sboru L-III-D-4. Církevní a školní visitační protokol. Zápis učiněn 10. června 1884 seniorem Lánym (Opis, učiněn týž den Bohuslavem Kutlíkem).

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ ZELLERIN, Hugo (ed.): *Z deníků a korespondence rodiny zvěrolékaře Josefa Soukupa*. Jičín: 2012, str. 28.

⁹⁵ PLECHÁČ, Miroslav: *Spiritismus v Podkrkonoší*. Praha: 1931, str. 6. Plecháč se odkazuje na protokoly o spiritismu v archivu královéhradecké konsistoře.

⁹⁶ MARUŠIAK, Petr: „Něco o spiritismu“ (Psáno r. 1903) in: NOVOTNÝ, Oldřich (ed.): *Sborník památce služebníka Božího Petra Marušiaka*. Jičín: 1931, str. 77.

„Jedno neznabožské individuum jménem J. Kočárek, žijící s vlastní ženou v náboženském rozvratu, našel zálibu v dceři Ignáce Tauchmana č. 50 ve Studenci... která se stala obětí jeho rejdů nemravností. Kočárek ovlivnil dceru Tauchmana stejně jako jejího otce, který až dosud byl docela nábožným mravným člověkem – myšlenkami spiritismu. Otec, Ign. Tauchman stal se propagátorem spiritismu a jeho dcera ‚médiem‘.“⁹⁷ Rozšíření spiritismu pak roznítilo katolického faráře Kuhna, a tak jej v jednom svém nedělním kázání na počátku roku 1888 odsoudil. „To mělo za následek, že popuzený lid oblehl večer stavení a počal vyháněti duchy kamením a pařezy, které házel do stavení. Ve své vášni šel tak daleko, že potrhal střechu a pobořil komín. Příští neděli pak musel dotyčný Tauchman veřejně se v kostele zodpovídat a složit vyznání víry.“⁹⁸

Tento rozohněný katolický farář, který dokázal poštvat lid, nebyl určitě žádnou výjimkou. Vzhledem k tomu, že se kamenování v moderní době klasifikuje jako trestný čin ublížení na zdraví, dovidáme se o dalším podobném excesu z protokolů Okresního soudu Semily. Na velikonoční neděli večer se v obci Pohoří, ležící mezi Semilami a Libštátem, sešla skupinka přibližně dvanácti spiritistů, kteří povětšinou pocházeli z Lomnice nad Popelkou. Při odchodu domů pak byla celá skupinka kamenována ze všech stran, přičemž pořadatel seance Hynek Hanuš a jeden další spiritista utrpěli zranění hlavy. Všichni kamenující i všichni kamenovaní do soudního protokolu uvedli, že jsou katolíky.⁹⁹

Dost pravděpodobně mohl za celou akci stát semilský děkan Emanuel Zdobinský. Ten se sám dostal ještě téhož roku před soud pro křivé nařčení několika spiritistů z Nedvězí. V dopise, který odeslal den po zmiňovaném incidentu v Pohoří, tvrdil, že spiritisté v Nedvězí „odvažují se páchatí neplechu a neřesti proti mravnosti“. Dle soudu se však trestného činu nedopustil.¹⁰⁰

Z těchto všech reakcí začíná být patrné, že se spiritismus rozšířil skutečně masivně a že už začíná mít i svou organizovanou podobu. Zatímco pro léta 80. nemáme

⁹⁷ KUMPEROVÁ BRAUNOVÁ, Iva: *K problematice etnografického studia náboženství v Podkrkonoší: spiritisté na Jilemnicku*, diplomová práce. Praha: 1968, str. 21-22. Autorka se odkazuje na farní kroniku ze Studence z let 1887-1888.

⁹⁸ Tamtéž. Autorka se odkazuje nejspíše na obecní kroniku.

⁹⁹ SOKA Semily, Fond Okresního soudu Semily. Inv. č. 428, sign. C, 181. Spiritistická schůze u Hynka Hanuše v Pohoří konaná 6. dubna 1890.

¹⁰⁰ SOKA Semily, Fond Okresního soudu Semily. Inv. č. 428, sign. C, 232.

přesnou představu o organizační struktuře podkrkonošských spiritistů a můžeme pouze předpokládat, že se spiritismus šířil spíše spontánně a nepříliš organizovaně, od 90. let je již patrná zřetelnější organizační struktura celého hnutí. Spiritismus se jasněji prezentuje navenek, vzniká první časopis a organizují se první oficiální spolky. Mimo jiné i z tohoto lze usuzovat, že se počet spiritistů navýšil. Navýšení počtu spiritistů jakož i jasnější a výraznější prezentace na veřejnosti vedly k tomu, že se v 90. letech upřela na spiritismus daleko větší pozornost. Zájem veřejnosti pak během prvních několika desetiletí 20. století přetrvával, až následně začal klesat. Přelom století tedy můžeme vidět jako další charakteristické období.

V 90. letech se například objevuje značný počet soudních sporů. Vedle již dvou jmenovaných to byly především soudní spory, kde byl pořadatel spiritistické seance obviňován z nedovoleného shromažďování. Doklady jsou o soudních procesech z let 1888 a 1892 (proti Františku Štěpánovi z Mříčné), 1897 (proti spiritistům v Roztokách u Jilemnice a v Kruhu), 1902 (proti Josefu Kadavému a Josefu Fišerovi ze Štěpanic) a opět 1902 (proti Michalu Skalskému z Peřimova).¹⁰¹

Toho, že na přelomu století úřady schůze spiritistů běžně zakazovaly, si všímá i libštátský farář Marušiak. Zároveň se domnívá, že tyto zákazy ale neměly žádného velkého významu, možná spíše naopak spiritisty ještě posílily a postavily je do role trpitelů a mučedníků.¹⁰² V tomto období se již začínají rovněž objevovat první výraznější reakce ze strany evangelické církve, těm se však později budu věnovat samostatně.

Spiritisté si mezitím začali vytvářet pevnější organizaci a lepší infrastrukturu. Začaly vycházet spiritistické časopisy a formovaly se spiritistické spolky. První spiritistický časopis vycházel od roku 1894; byla jím „Hvězda záhrobní“ (1894-1897) v redakci Jaroslava Janečka. Z místních časopisů je potřeba zmínit německý „Die Glocke“ s redakcí ve Svobodě nad Úpou. Mezi česky psanými časopisy pak měl prvenství „Posel záhrobní“ vydávaný v Nové Pace.¹⁰³ Zároveň se konaly první sjezdy a výstavy literatury, tak například sjezd v Hořicích v roce 1903, výstava mediálních kreseb

¹⁰¹ SOKA Semily, Fond Okresního soudu Jilemnice. Inv. č. 561, sign. A, 17; Inv. č. 563, sign. A, 74; inv. č. 565, sign. A, 2; inv. č. 603, sign. C, 158 a 264 a 680; inv. č. 609, sign. C, 50; inv. č. 779, sign. U, 98 a 137.

¹⁰² MARUŠIAK, Petr: „Něco o spiritismu“ (Psáno r. 1903) in: NOVOTNÝ, Oldřich (ed.): *Sborník památce služebníka Božího Petra Marušiaka*. Jičín: 1931, str. 77.

¹⁰³ PLECHÁČ, Miroslav: *Spiritismus v Podkrkonoší*. Praha: 1931, str. 9.

ve Dvoře Králové 1906. Mezi první spiritistické spolky se řadí Jednota Komenský v Chrudimi z roku 1895 či Harmonische Gesellschaft v Trutnově z roku 1898, dále vzniklo roku 1912 Bratrské sdružení československých spiritistů v Čechách, které se mělo stát jakousi jednotící organizací českého spiritismu,¹⁰⁴ tento záměr ale nebyl naplněn realizován.¹⁰⁵

Po první světové válce došlo k posílení lidového spiritismu,¹⁰⁶ což může být způsobeno zvýšenou „poptávkou“ po komunikaci s rodinnými příslušníky, kteří náhle odešli z tohoto světa. Například ve farní kronice z Vysokého nad Jizerou si zdejší katolický farář roku 1916 stěžoval na duchaře, především pak na ženy, které „duch“ informoval o tom, že budou-li jejich muži mít u sebe šátek, zůstanou v pořádku.¹⁰⁷ Narůstající popularitu v souvislosti s válkou zaznamenal i František Žilka v Praze.¹⁰⁸ Podobný nárůst zájmu během první světové války je znám i z Velké Británie. Tam však po válce došlo na rozdíl od Podkrkonoší spíše k posílení spiritismu organizovaného než lidového.¹⁰⁹

Na rázu zdejšího spiritismu se bezesporu rovněž podepsal Karel Sezemský, který si zde zaslouží stručnější medailonek. Tento štýrský rodák se po smrti otce přestěhoval s matkou do Veselí nad Lužnicí, kde vyrůstal. Poté se vyučil ve Vídni pouzdrařství. Měl jen obchodní vzdělání; žádné další školy neměl. O spiritismu se dozvěděl v Praze od jednoho dělníka, ke kterému se přestěhoval coby obchodní příručí. Sezemský začal spiritismus teoreticky studovat a napsal několik příspěvků do „Hvězdy záhrobní“ a do „Života“. V roce 1897 převzal vydávání „Spiritistické knihovny“ a od roku 1900 redigoval časopis „Posel záhrobní“. Dalšího roku se přestěhoval i s časopisem do Podkrkonoší – do Hrabačova u Jilemnice. Vedle redigování časopisu se věnoval i organizaci zdejších spiritistů. Několikrát byl pro svou činnost navštíven četníky. V roce 1904 se přestěhoval do Nové Paky.¹¹⁰

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 7.

¹⁰⁵ HUDÁKOVÁ, Andrea: *Organizace československého spiritistického hnutí*, disertační práce. Praha: 2012, str. 151.

¹⁰⁶ PLECHÁČ, Miroslav: *Spiritismus v Podkrkonoší*. Praha: 1931, str. 7.

¹⁰⁷ BURGERT, Ladislav: „Spiritismus“ in *Pasecké čtení*, číslo 2, 2009, Paseky nad Jizerou, str. 4.

¹⁰⁸ Všimá si také, kterak vzrostla popularita kartárek. „Ve válce a po válce prý mnohá ustaraná matka a žena v takové věštbě nalezla zdroj klidu, trpělivosti, doufání.“ ŽILKA, František: „Spiritismus“ in *Kostnické jiskry*, číslo 48, 8. prosince 1927, str. 361-362.

¹⁰⁹ BUTTERWORTH, George William: *The Church and Spiritualism*. Londýn: 1937(?), str. 6.

¹¹⁰ PLECHÁČ, Miroslav: *Spiritismus v Podkrkonoší*. Praha: 1931, str. 12-13.

Sezemský v rámci spiritismu upřednostňoval směr nábožensko-mravní. Opustil římskokatolickou církev a výrazně proti ní vystupoval.¹¹¹ Spiritismus vnímá jako formu křesťanství. Sám vede různé seance, dovídáme se například o tom, že předsedal seancím v Peřimově.¹¹² Mimochodem je to právě Peřimov, kde víme o účasti evangelíků na spiritistických seancích, o tom však bude řeč ještě později.¹¹³ Sezemský neuznává žádné církve, ale cítí, že reformovaní jsou mu bližší; tak například svou vnučku posílal na náboženství bratrské.¹¹⁴

Sezemského zásluhou se Novopacko stalo na dlouhé roky centrem podkrkonošského spiritismu. V roce 1931 hovoří Plecháč o přítomnosti asi 15 médií a zmiňuje se, že se seance konají na 6-7 místech.¹¹⁵ V téže době se dle pramenů zachovaných v muzeu v Pasekách vyskytovalo v oblasti Vysokého nad Jizerou až 39 médií, o dvacet let později už jen 10 médií.¹¹⁶

Toho, jak spiritismus získal rychle na síle, si byli vědomi i evangeličtí faráři. Emanuel Havelka, reformovaný farář z Libštátu, hovoří o „hotové náboženské velmoci“.¹¹⁷ Rozšíření spiritismu vnímal podobně i Havelkův nástupce, farář Slavomil Daněk: „Na počátku 20. století existovalo v podkrkonošském kraji ohromné společenství spiritistů, sdružených v mnoha spolcích.“¹¹⁸

Luterský farář Marušiak pak uvádí důvody, proč si myslí, že se spiritismus v tomto regionu tak hojně rozšířil: „V Čechách, myslím, jen v Krkonoších, kde je spiritismus nejvíce rozšířen a příčinou toho je jistě jen zvědavost, neobyčejnost zjevů a dějů, kouzlo tajemného a pak bohužel i náboženská vlažnost a lhostejnost a k tomu nevzdělanost a neuvědomělost náboženská.“¹¹⁹

¹¹¹ Tamtéž, str. 14.

¹¹² SOKA Semily, Fond Okresního soudu Jilemnice. Inv. č. 779, sign. U, 98.

¹¹³ SOKA Semily, Fond ČCE v Libštátě, R-III-D. Zpráva o sboru 1903.

¹¹⁴ PLECHÁČ, Miroslav: *Spiritismus v Podkrkonoší*. Praha: 1931, str. 14.

¹¹⁵ Tamtéž, str. 12.

¹¹⁶ Za první republiky: Vysoké nad Jizerou 3, Bratrouchov 3, Dušnice 3, Jablonec nad Jizerou 8, Jestřabí 4, Sklenařice 1, Stará Ves 3, Poniklá 4, Tříč 3, Paseky nad Jizerou 6, Zlatá Olešnice 1. BURGERT, Ladislav: „Spiritismus“ in *Pasecké čtení*, číslo 2, 2009, Paseky nad Jizerou, str. 4.

¹¹⁷ HAVELKA, Emanuel: *Světlo na horách*. Praha: 1939, str. 85.

¹¹⁸ Archiv Slavomila Daňka, Katedra praktické teologie Evangelické teologické fakulty UK. Kázání na Zjevení 3,1-6, Daňkova poznámka pod čarou.

¹¹⁹ MARUŠIAK, Petr: „Něco o spiritismu“ (Psáno r. 1903) in: NOVOTNÝ, Oldřich (ed.): *Sborník památce služebníka Božího Petra Marušiaka*. Jičín: 1931, str. 73.

Charakter zdejšího spiritismu

Podobně jako jinde ve světě i v Čechách se spiritismus dělí na tzv. spiritismus vědecký a spiritismus náboženský; v Čechách též označován jako spiritismus městský a spiritismus lidový. Spiritismus v Podkrkonoší je typickým příkladem spiritismu náboženského, respektive spiritismu lidového. Příznivci spiritismu se zde cítí být zároveň křesťany a spiritisty a nevidí v tom žádný rozpor. Spiritismus berou jako určité rozšíření či nadstavbu své křesťanské víry.

S tezí, že spiritismus v Podkrkonoší je spiritismem náboženským, či křesťanským, přišel již Miroslav Plecháč, když říká: „Spiritisté sami pokládají své seance za původní apoštolská shromáždění, v čemž je utvrzují analogie jako seslání Ducha sv. na učedníky, mluvení cizími jazyky apod. Znalci nalézají jisté podobnosti s pobožnostmi kvékřů, což prý je zvláště patrné, jestliže se projev dlouho nedostaví a přítomní sedí delší dobu v tichu, a pak ve velkých sálech, kdy media začnou mluvit z publika.“¹²⁰ Tento koncept pak detailněji rozvíjí Zdeněk Nešpor.¹²¹ Iva Kumperová rovněž považuje spiritismus za lidové náboženství,¹²² ale dodává, že někteří spiritisté se nehlásili k žádné křesťanské církvi a jejich jedinou vírou byl spiritismus,¹²³ což ovšem ještě nevylučuje, že by se v tomto případě nejednalo o spiritismus náboženský.

Otázka náboženské povahy spiritismu hraje jednu z klíčových rolí pro pochopení vztahu evangelíků k tomuto hnutí, a cítím proto povinnost zaujmout stanovisko. Domnívám se, že v případě Podkrkonoší se z většiny jedná o lidové náboženství, kde je spiritismus často vnímán jako doplněk ke křesťanství. Své stanovisko se pokusím vedle argumentů, kterými do debaty přispěli již Zdeněk Nešpor či Iva Kumperová, doložit následujícími prameny.

Nově křesťanský charakter zdejšího spiritismu dokládají například prameny ze soudních jednání se spiritisty. Odvolací soud v Jičíně se vyslovil takto: „[...] nelze totiž pokládati spiritismus za zvláštní kultus náboženský, jenž by zákonem byl dovolen, ježto vyznavači této sekty, i když holdují učení spiritistickému, zůstávají přece příslušníky

¹²⁰ PLECHÁČ, Miroslav: *Spiritismus v Podkrkonoší*. Praha: 1931, str. 38.

¹²¹ NEŠPOR, Zdeněk: *Víra bez církve? Ústí nad Labem: 2004, str. 128-129.*

¹²² KUMPEROVÁ BRAUNOVÁ, Iva: *K problematice etnografického studia náboženství v Podkrkonoší: spiritisté na Jilemnicku*, diplomová práce. Praha: 1968, str. 6.

¹²³ Tamtéž, str. 75.

onoho vyznání náboženského, ve kterém jsou vychovávání a jehož způsobem zákonně předepsaným se nezřekli.“¹²⁴

Na spojení spiritismu s křesťanstvím poukazuje i luterský farář z Libštátu Petr Marušiak. „A při tom ovšem do jisté míry čerpá spiritismus i z Písma svatého a tím působí na ty, kdož lačnější a žízní po věcech duchovních a Božích, po pravdě a spravedlnosti, a čistšího pramene neznají.“¹²⁵

Na tomto místě je zároveň prostor podívat se, jak zdejší spiritismus charakterizuje evangelický farář Marušiak:

Co je spiritismus? Duchaři praví, že je to čistá věda aneb lépe náboženství, a to nejlepší, nejpravější a nejdokonalejší. Náboženství starozákonní bylo prý nedokonalým stupněm ve vývoji náboženství; náboženství novozákonní, křesťanské, je již na vyšším stupni, avšak není prý ještě dokonalé, ač Krista spiritisté ctí jako vznešeného ducha. Teprve, když v přítomném čase přicházejí duchové zemřelých lidí ze záhrobní říše a zvěstují a odhalují, co tam viděli, zkusili a zažili, teprve teď nastala doba pravého náboženství a jistého poznání o věcech Božích na nebi i na zemi.¹²⁶

Velice podobně popisuje spiritismus i Miroslav Plecháč, Petr Marušiak tedy spiritismu porozuměl velice podobně. Plecháč vysvětluje svým čtenářům spiritistické dělení věků následovně: Starý zákon je obdobím, v němž panoval Bůh Otec, Nový zákon je obdobím, v němž panuje Bůh Syn, a se spiritismem přichází věk třetí, v němž panuje Duch svatý. Plecháč zároveň vnímá spiritismus jako křesťanství doplněné „metapsychózou“, tedy vírou, že člověk žije několikrát po sobě.¹²⁷

Tuto svou víru se spiritisté snažili doložit i několika biblickými texty. Konkrétně se jednalo o evangelijní text z Lukáše 12,59, Jana 3,7 a Matouše 16,28.¹²⁸ Přestože spiritisté svou víru opírali o biblické texty, tyto texty samy o sobě nikdy netvořily

¹²⁴ SOKA Semily, Fond Okresního soudu Jilemnice. Inv. č. 779, sign. U, 98. Rozhodnutí odvolacího soudu v Jičíně, 18. dubna 1902.

¹²⁵ MARUŠIAK, Petr: „Něco o spiritismu“ (Psáno r. 1903) in: NOVOTNÝ, Oldřich (ed.): *Sborník památce služebníka Božího Petra Marušiaka*. Jičín: 1931, str. 73.

¹²⁶ Tamtéž, str. 74.

¹²⁷ PLECHÁČ, Miroslav: *Spiritismus v Podkrkonoší*. Praha: 1931, str. 35-36.

¹²⁸ Tamtéž, str. 36.

základ jejich učení. Ten vycházel spíše z jakýchsi filosoficko-teologických podkladů. Důležitým východiskem byla víra ve spravedlnost a pokrok. Tato víra ve spravedlnost se odráží i ve výběru výše zmíněného textu z Lukášova evangelia, kde čteme: „nevyjdeš odsud, dokud bys posledního haléře nevrátil,“ a současný úděl je vnímán jako zasloužený následek hříchů z minulých životů. O významu pokroku píše i spiritista František Vrána, když chce své děti přihlásit na vyučování náboženství v Křižlicích: „má-li býti pravý pokrok, nesmí žádný dělati tak, jak dělali jeho rodiče.“¹²⁹

Víra v optimistickou budoucnost a pokrok byla do jisté míry živena tehdy populárním darwinismem.¹³⁰ Plecháč tuto víru popisuje takto: „Matky spiritistické mají za to, že děti budou se rodit v pozdějších dobách již od kolébky chápavější, věří se, že nás samé čeká skvělá dráha, poněvadž budeme přicházet, rozumí se, budeme-li správně živi, do podmínek stále příznivějších, ježto i naše země postupuje vždy dál na cestě k dokonalosti, a nebude-li ona již stupni našeho vývoje odpovídat, celý vesmír je nám otevřen.“¹³¹

Mezi další rysy podkrkonošského spiritismu patří i poněkud upravený pohled na duchy. Ti se totiž v Podkrkonoší podobali svými vlastnostmi skutečným pozemšťanům. Duchové tak mohli být unavení, a to fyzicky i psychicky. Z toho vyplýval i ideální čas pro setkání s duchy – ideální mělo být pozdní odpoledne.¹³²

Nakonec mezi znaky zdejšího spiritismu musíme uvést přísnější morálku, na které si podkrkonošští spiritisté tak zakládali. Krátce po vzniku samostatného Československa si účastníci sjezdu spiritistů v Nové Pace vyslechli, že mezi spiritisty není „píjáků, pytláků a karbaníků.“ Tento sjezd také varoval spiritisty před velkými očekáváními z přicházející pozemkové reformy: „to není nic pro spiritisty, ti se radují ze svobody myšlenkové a touží po statcích duchovních.“¹³³

Podobně se o spiritismu vyjádřila i Iva Kumperová. Ta připomíná, že spiritisté odsuzovali promiskuitu, karban, pití alkoholu i kouření. Rovněž se zmiňuje, že během svého studia dané oblasti narazila na několik případů, kdy se z těžkých alkoholiků stali

¹²⁹ SOKA Semily, Fond ČCE v Křižlicích, L-III-D-32 – curiosa. Dopis Františka Vrány z Jablonce nad Jizerou, 19. září 1895.

¹³⁰ PLECHÁČ, Miroslav: *Spiritismus v Podkrkonoší*. Praha: 1931, str. 36.

¹³¹ Tamtéž, str. 37.

¹³² KUMPEROVÁ BRAUNOVÁ, Iva: *K problematice etnografického studia náboženství v Podkrkonoší: spiritisté na Jilemnicku*, diplomová práce. Praha: 1968, str. 64.

¹³³ PLECHÁČ, Miroslav: *Spiritismus v Podkrkonoší*. Praha: 1931, str. 31.

abstinenti a nekuřáci právě díky spiritistickým zásadám.¹³⁴ Mravní život spiritistů chválí i luterský farář Marušiak. Ten spatřuje především dva výrazné vlivy, které se podepisují na dobrém mravním životě spiritistů: pilné, až náruživé čtení Písma a strach před duchy a utrpením neočištěných duší.¹³⁵

Samozřejmě se ale mezi spiritisty nacházeli i výjimky. Například o jednom spiritistovi z Libštátu, který byl zároveň luteránem, čteme: „U Francka peníze nejsou ničím. Pije. Hraje karty. ‚Já, kdybych nic neměl, užívám se!‘ Teď drží se spiritistů. Ve volbách agitoval, sháněl. Když jsem s ním mluvil, řekl: ‚Pro mé spasení je převtělování bez významu. Chci se mít dobře vždy a všude.‘“¹³⁶

Vztah spiritistů ke křesťanství

Jak právě zaznělo, spiritismus v Podkrkonoší přejímal do své nauky mnoho křesťanských prvků. Jejich výběr byl sice poněkud svérázný, ale asi by neměl překvapit. Tak například svátosti spiritisté neuznávali, neboť jim na nich vadil „materialismus“. Velké křesťanské svátky slavili spiritisté jen některé; velkou roli hrály z pochopitelných důvodů svatodušní svátky či dušičky. Z církví byla spiritistům nejméně pochuti církev římskokatolická, která se dle nich nejvíce odchylovala od původní církve. Také proto se s ní dostali nejdříve do křížku, jak bylo například vidět na výše zmíněné příhodě ze Studence. Proti římskokatolické církvi vystupovali o něco méně radikálně německy hovořící spiritisté, kteří zdůrazňovali, že spiritismus stojí nad církvemi, nikoliv proti nim.¹³⁷

Kumperová upozorňuje, že podle ne-spiritistů bylo zjištění skutečného náboženského vyznání spiritistů poměrně složité. Kolikrát ani obyvatelé téže obce nevěděli, zda jednotlivé rodiny skutečně vyznávají náboženství, ke kterému se oficiálně hlásí. Celé prostředí zřejmě bylo prodchnuto jakousi paranoiou, neboť například

¹³⁴ KUMPEROVÁ BRAUNOVÁ, Iva: *K problematice etnografického studia náboženství v Podkrkonoší: spiritisté na Jilemnicku*, diplomová práce. Praha: 1968, str. 73.

¹³⁵ MARUŠIAK, Petr: „Něco o spiritismu“ (Psáno r. 1903) in: NOVOTNÝ, Oldřich (ed.): *Sborník památce služebníka Božího Petra Marušiaka*. Jičín: 1931, str. 74.

¹³⁶ BRAUM, Jan (ed.): *Droby pro rodinný památník: Přepis rukopisu rodinné kroniky Josefa Soukupa, okresního veterinárního rady v Jičíně*. Včelná: 2010, str. 210.

¹³⁷ PLECHÁČ, Miroslav: *Spiritismus v Podkrkonoší*. Praha: 1931, str. 39.

dlouhodobější absence na bohoslužbách vyvolávala podezření, že daná rodina ve skutečnosti vyznává spiritismus.¹³⁸

Mnozí spiritisté se přihlásili alespoň formálně ke katolické církvi, aby se vyhnuli tlaku ze svého okolí. Podle Kumperové se zase jiní přidali k evangelictví a dle tvrzení jejich informátorů to nebylo malé procento. „O této církvi spiritisté prohlašovali, že z povolených náboženství se svým učením nejvíce přibližuje jejich představám o původním čistém náboženství a obsahuje značné množství dosud nezkažených křesťanských prvků.“¹³⁹ Část spiritistů zůstávala bezkonfesní a jejich jedinou vírou byl spiritismus. Lze předpokládat, že formální přihlašování k té které etablované církvi se nejintenzivněji dělo v době nejvýraznějšího potírání spiritistů, tedy v období před první světovou válkou.

Výstupy z církve dokládá i Plecháč a odvolává se na spolkové stanovy spiritistů: „Tato povinnost očekává každého člena dříve či později.“ Všude tam, kde se na venkově v Podkrkonoší vyskytovalo větší procento bezkonfesních, byla z nich velká část tvořena pravděpodobně spiritisty.¹⁴⁰

Různorodost církevní příslušnosti spiritistů lze doložit i zápisy z protokolů Okresního soudu v Jilemnici. V devadesátých letech 19. století a na počátku století 20. se konalo několik soudních procesů se spiritisty, kteří byli obviňováni z nedovoleného shromažďování. Z protokolů vyslychaných vyplývá, že se spiritistických setkání účastnili lidé různého vyznání. Například roku 1892 se účastnilo setkání spiritistů ve Mříčné patnáct lidí, z čehož bylo třináct katolíků a dva evangelíci, přičemž jeden z nich byl konvertitou od katolicismu.¹⁴¹

Již bylo zmíněno, že spiritisté si ze všech církví nejlépe rozumí s církví evangelickou. Často ale tato blízkost nebyla motivovaná pouhou „blízkostí“ obou učením, ale v prvorepublikovém období zde sehrála roli i otázka národní. V „Poslu záhrobním“, spiritistickém periodiku, vyzývali jeho autoři spiritisty, aby opustili „státu nepřátelskou“ katolickou církev a vstoupili do některé z evangelických „národních“ církví. Nejlépe by

¹³⁸ KUMPEROVÁ BRAUNOVÁ, Iva: *K problematice etnografického studia náboženství v Podkrkonoší: spiritisté na Jilemnicku*, diplomová práce. Praha: 1968, str. 76.

¹³⁹ Tamtéž, str. 77.

¹⁴⁰ PLECHÁČ, Miroslav: *Spiritismus v Podkrkonoší*. Praha: 1931, str. 39.

¹⁴¹ SOKA Semily, Fond Okresního soudu Jilemnice. Inv. č. 565, sign. A, 2.

však podle těchto autorů bylo, kdyby spiritisté zvolili bezkonfesijnost.¹⁴² To byl i případ organizátora jičínských spiritistů Josefa Buchara. Ten sám přiznal, že se považuje za theosofa a že vstoupil do církve bratské z čistě národních důvodů.¹⁴³

¹⁴² *Posel záhrobní*, 1918-1919, 4/5, str. 64-66. Citace převzatá z: BŘEZINOVÁ, Hana: *Moderní český spiritismus*, bakalářská práce. Brno: 2009, str. 25.

¹⁴³ ZELLERIN, Hugo (ed.): *Z deníků a korespondence rodiny zvěrolékaře Josefa Soukupa*. Jičín: 2012, str. 333-334.

5. Evangelíci a spiritismus v Podkrkonoší

*Ale ovšem horliví a slovem Kristovým odchovaní evangelíci snadno poznají, že přece jen toho dobrého je v duchařích méně, nesmírně méně, než sami evangelíci mají ve svém náboženství, v denním obecnství s Kristem.*¹⁴⁴

Petr Marušiak

*Byli to ale skutečně lidi čisté, po morální stránce určitě, protože tuto vlastnost – já si to teď tak vykládám – by Pámbů nepropůjčil nikomu, kdo by mu byl jako pro smích.*¹⁴⁵

Anna Kuželová

Spiritismus není zcela slučitelný s křesťanskou vírou založenou na zmrtvýchvstání Ježíše Krista, a to ani jedná-li se o tak zvaný křesťanský spiritismus, jenž byl rozšířen v Podkrkonoší. Důvody, pro které křesťané odmítají spiritismus, byly stručně uvedeny v úvodu této práce; zde pouze zopakují hlavní z nich. Mezi biblické argumenty patří zavrnutí těchto praktik ve Starém zákoně i Novém zákoně.¹⁴⁶ Dogmatické argumenty proti spiritismu jsou zase vystavěny na kritice upozadování Ježíše Krista, který během seancí obvykle nehrál žádnou roli, neboť většina dotazů byla směřována k duchům zemřelých lidí, ať již zemřelých rodinných příslušníků či významných postav z minulosti. Kritizována je i lidská touha po důkazech o posmrtném životě, které svým způsobem vytlačují prvek osobní víry.

Pro tyto a mnohé další důvody se většina farářů postavila proti spiritismu. Jak však bude patrné z následujících stran, každý farář a každý sbor tak činil s jinou razancí. Nejprve se podíváme na reformovaný a luterský sbor v Libštátě, dále navštívíme luterský sbor v Křížlicích a nakonec se očima jednoho současníka podíváme na evangelíky v Jičíně, kteří po dlouhá léta administrativně spadali pod libštátský sbor.

¹⁴⁴ MARUŠIAK, Petr: „Něco o spiritismu“ (Psáno r. 1903) in: NOVOTNÝ, Oldřich (ed.): *Sborník památce služebníka Božího Petra Marušiaka*. Jičín: 1931, str. 77.

¹⁴⁵ http://krkonose.krnap.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=11080&Itemid=34 , zpřístupněno 18. května 2013.

¹⁴⁶ Např. Leviticus 20,6, Deuteronomium 18,12, Zjevení 21,8 nebo Lukáš 16,19-31.

V Libštátě bude řeč mimo jiné o reformovaném faráři Havelkovi, který odmítl vysluhovat večeři Páně spiritistům a který se nakonec rozhodl zrušit členství ve sboru některým spiritistům, to vše s podporou svého staršovstva. Odpůrce spiritismu uvidíme i v luterském faráři Petru Marušiakovi. Ten ale v některých směrech nezašel tak daleko jako jeho současník Havelka – například večeři Páně spiritistům přísluhoval; není ani známo, že by někoho ze sboru vyloučil, nakonec se snažil ve spiritismu hledat i nějaká pozitiva

O něco méně přehledná je situace v Křížlickém sboru, kde se dochovalo minimum písemných pramenů, které by postoj zdejšího sboru ke spiritismu nějak osvětlily. Přestože i zde se někteří faráři proti spiritismu postavili, zdá se být jejich postoj daleko méně důrazný.

Na závěr se podíváme do Jičína, kde budeme situaci sledovat očima Josefa Soukupa, aktivního člena tamního sboru. Jeho deníky nám barvitě představí vztah jičínských evangelíků ke spiritismu, který byl v mnohých ohledech k tomuto směru poměrně otevřený. Jedna skupina spiritistů se zde dostala k církvi tak blízko, že se zdá, že se nakonec postupně asimilovala.

Způsobů, jakými evangelická církev na spiritismus reagovala, je opravdu hodně. Tato různorodost je do značné míry způsobena tím, že vedení církve nevydalo žádné jasné pokyny, jak se ke spiritismu stavět. Každý sbor tak byl odkázán sám na sebe. Nerad bych do této práce vnesl nějaké své představy o tom, jak církev reagovat měla či neměla. A tak následující pasáže budou popisem toho, jak církev reagovala, a hodnocením toho, co tu či onu reakci způsobilo a jaké to mělo následky.

Libštát

Libštátský reformovaný sbor byl spiritismem zasažen výrazně, ale výrazné byly i odpovědi, které ze strany zdejší církve přicházely. O tom, jak je sbor zasažen spiritisty, čteme v **Havelkově** výroční zprávě za rok 1893:

Jako před 30 léty řádila zde nevěra a některé rodiny v ní uvázly,¹⁴⁷ a s těžkostí z ní vycházejí, tak v nynějším čase zachvacuje spiritismus

¹⁴⁷ Zde má Havelka na mysli Ketrleho z Pasek, který šířil své učení v 50. a 60. letech 19. století.

mnohých lidí ve zdejšího okolí, a z církve naší zachvátil 3 rodiny, které nemohou se vyprostiti z tohoto učení, jež zabývá se duchy zemřelých lidí. Napomínání naše neprospívá jim, a proto snažíme se posilovati a utvrzovati v pravdě evangelium ty rodiny, které bydlíce blízko spiritistů posud se nenakazili tím bludem. Ti pak kdo učení tomu obcují, opustili společné naše shromáždění, od večere Páně byli vyloučení staršovstvem.¹⁴⁸

V reformovaném sboru v Libštátě se zákaz přístupu k večeri Páně stal standardním opatřením proti spiritistům. Opakovaně se tento zákaz objevoval například v ohláškách na bohoslužbách ještě o více jak deset let později. V ohláškách před večerí Páně v roce 1903 čteme:

Příští neděli a následující zde se bude jísti večere Páně. K tomu hodu každý hled' přijíti, kdo nemá v tom překážku důležitou. Však ti kdo buď náboženství jiné mají než to, které církev naše dle písem svatých drží a zachovává, jako například spiritisté, nemají jíti k večerí Páně, neb to učení má Bůh v nenávisti.¹⁴⁹

Vedle zákazu přistupovat k večerí Páně pak mohlo být dalším postihem vyloučení ze sboru, což, jak uvidíme, se nakonec v několika ojedinělých případech stalo.¹⁵⁰ Hrozbu, kterou spiritismus pro evangelíky představoval, vnímal Havelka skutečně vážně. Ve výročních zprávách věnoval spiritismu mnohdy hodně prostoru.

Mezi hlavní nástroje, které používal tento reformovaný farář v boji proti spiritismu, patřila pastorační práce. Posílil pastorační práci obzvláště v těch rodinách, které žily poblíž spiritistů. Havelka přiznává, že napomínání těch, kteří spiritismu již propadli, nepomáhá, a raději se tak snaží posílit ty, kteří spiritismu ještě nepropadli.¹⁵¹

¹⁴⁸ SOKA Semily, Fond ČCE v Libštátě, R-III-D. Zpráva o sboru 1894.

¹⁴⁹ SOKA Semily, Fond ČCE v Libštátě, III-B-10. Ohlášky 28. srpna 1903, podobně čteme i v dalších ohláškách před večerí Páně v tomtéž roce. Toto uvedené nabádání před večerí Páně pokračovalo takto: „Těž kdo se opijí, nemá k večerí Páně jíti, neb nemůžeme píti kalich Páně a kalich ďáblů. Těž kdo s bratrem svým není smířen, nemá jíti k stolu Páně, neb dí Pán Ježíš: Nechej dar tvůj před oltářem a odejdi, prvé smiř se s bratrem svým a potom přijď a obětuj dar svůj. Tak když očistíme srdce svá, bude nám vzácná a milá památka smrti Kristovy, lámaný ten chléb a kalich vína.“

¹⁵⁰ SOKA Semily, Fond ČCE v Libštátě, R-III-D. Zpráva o sboru 1903.

¹⁵¹ SOKA Semily, Fond ČCE v Libštátě, R-III-D. Zpráva o sboru 1894.

Vedle faráře se ke spiritismu výrazně odmítavě stavělo staršovstvo sboru i jeho kurátor. To je nakonec patrné i z následujícího příběhu, kde v Libštátě vyvedou z bohoslužeb dívku, která se uprostřed kázání dostane do transu:

Mladičké Pochopovo děvče, vyhlášené medium, přišlo s ostatními, poslouchalo, pojednou uprostřed kázání se postavilo, jako by ustrnulo, začalo zhluboka dýchat a mluvilo v transu: „Já nejsem žena, já jsem dobrý duch...“ Více však neřekla, vedle sedící k ní skočili velice pohněvaní a chtěli ji vyvést. Farář Havelka jí však důtklivě domluvil, ať zanechá těchto pověr a ať si váží dobrého učení, které slýchala od rodičů i od něho. Odešla pak pokojně, domácí hospodář, kurátor Opočenský, vyprovodil ji až na práh, ale roztrpčen dal jí na cestu: „Vickrát mně sem s takovou nechod!“¹⁵²

Není jasné, kdo to „Pochopovo děvče“ vlastně bylo. V seznamech členů křížlického sboru se však vyskytuje toto jméno hned několikrát, například v Horních Štěpanicích a na nedalekém Zákoutí.¹⁵³ Zde se může nabízet jedna souvislost: rodiny žijící na Zákoutí se po mnoho let intenzivně věnovaly duchaření. Jakékoliv vazby mezi nimi a touto dívkou však nelze nijak prokázat.

Havelkův luterský kolega **Marušiak** vidí situaci podobně a shodně s Havelkou se domnívá, že nepomůže žádná domluva či poučování, neboť když se někdo stal spiritistou, zůstává ve svém přesvědčení „tak tvrdošijný a tak pevný jako železo“. Nadto Marušiak soudí, že evangelíci jsou spiritismem zasaženi mnohem méně než katolíci. Zároveň se zdá, že evangelíci, kteří se dali na spiritismus, nebyli ve své původní křesťanské víře dostatečně utvrzeni. „Mezi opravdovými horlivými a vzdělanými evangelíky se duchařství neujímá.“¹⁵⁴

Marušiak byl oproti Havelkovi daleko smířlivější a snažil se na spiritismu hledat i pozitivní stránky. Ve svém článku „Něco o spiritismu“ z roku 1903 spiritismus z rozličných důvodů odsoudí, ale nakonec dodá: „Dobré je to, že do jisté míry čerpá duchařství z evangelia a z Písma svatého vůbec. Je to dobře, že spiritisté Písmo svaté

¹⁵² HAVELKA, Emanuel: *Světlo na horách*. Praha: 1939, str. 84.

¹⁵³ SOKA Semily, Fond ČCE v Křížlicích, statistika. Sešit se soupisem členů z 30. let. 20. století.

¹⁵⁴ MARUŠIAK, Petr: „Něco o spiritismu“ (Psáno r. 1903) in: NOVOTNÝ, Oldřich (ed.): *Sborník památce služebníka Božího Petra Marušiaka*. Jičín: 1931, str. 73.

čtou a tak usedají také u nohou Kristových. Tím mnohé dobré sítě rozsívá se do srdcí lidských mezi lid, který evangelium do té doby valně neznal.“¹⁵⁵

Odmítavé stanovisko libštátských farářů mohlo mít za následek, že spiritisté, kteří byli přímo z Libštátu, zůstávali více v ústraní. Dva libštátští pamětníci, Ludmila Šáfková a Vladimír Hodbod', tvrdí, že žádné spiritisty neznali. V Libštátě podle nich spiritisté sice byli, ale tajili se a na bohoslužby pravděpodobně nechodili. Oba pamětníci pak vzpomínají na to, jak jejich rodiče „tomu nepřáli“ a „viděli v tom čarování“.¹⁵⁶

Další pamětník z řad evangelíků, Jan Kříž, ve svých vzpomínkách uvádí, že „lidi tím byli načichlí“, a vzpomíná hned na dva členy sboru, kteří se spiritismem koketovali. Jedná se o jakéhosi Janatu, který se chodil například dotazovat, má-li učinit koupi koně, a dále o jakéhosi Šádka, u něhož si však Jan Kříž není jistý, jak to bral vážně.

Libštátští faráři byli v boji se spiritismem nejspíše poměrně úspěšní, neboť spiritismus si mezi zdejšími evangelíky nenašel větší počet sympatizantů, alespoň pokud je řeč přímo o Libštátu. O to více se ale příznivci spiritismu nacházeli v rozsáhlé libštátské **diaspoře**. Všechny výše zmiňované rodiny, kterým bylo odmítnuto účastenství na večeři Páně, byly rodiny z libštátské diaspory. Dvě rodiny byly z Peřimova a jedna rodina z Valteřic. Ani jednu z nich se během několika let nepodařilo přivést zpět do církve, a tak došlo k nejméně žádoucímu řešení – všechny tři rodiny byly vyškrtuté ze sboru. Farář Emanuel Havelka o tom píše takto:

Spiritismus v zdejším okolí panující drží dosud dvě rodiny naše v Peřimově a jednu ve filiálce Valteřické. Poněvadž mezi učením našim a jejich jest propast, a poněvadž oni opustili na dobro naše služby Boží, budeme muset ty, kdož jsou neústupní, vyvrhnouti sami ze sebe.¹⁵⁷

Zde je nutné podotknout, že ve Valteřicích byl trvalý reformovaný duchovní správce až od roku 1903; do té doby zde duchovenskou činnost vykonávali učitelé ze zdejší reformované školy a farář přijížděl osmkrát do roka.¹⁵⁸ Obě místa tak lze na přelomu 19. a 20. století považovat za místa s charakterem diaspory. Zároveň je nutné

¹⁵⁵ Tamtéž, str. 73.

¹⁵⁶ Rozhovor s Ludmilou(?) Šáfkovou a Vladimírem Hodboděm. 58-59 min.

¹⁵⁷ SOKA Semily, Fond ČCE v Libštátě, R-III-D. Zpráva o sboru pro 1903, 27. května 1903.

¹⁵⁸ LOUDA, Jiří: *Evangelíci augšpurského a helvetského vyznání ve Valteřicích (1781 – 1928)*, Diplomová práce. Hradec Králové: 2008, str. 55 a 72-73.

připomenout, že neexistují doklady o tom, že by valteřičtí reformovaní učitelé, či později vikáři a faráři, proti spiritismu vystoupili.¹⁵⁹

Zatímco ve Valteřicích je tento případ spíše ojedinělý a vícekrát o Valteřicích již zmínka v souvislosti se spiritisty mezi evangelíky nepadne, v případě Peřimova se jedná snad přímo až o jakési centrum evangelíků spiritistů, tedy alespoň pokud jde o evangelíky reformované. Jednou se dokonce stalo, že peřimovští spiritisté, členové reformovaného sboru v Libštátě, svůj sbor navštívili a jejich médium se zde dostalo do transu. Farář Havelka se o tom zmínil svému luterskému kolegovi z Křížlic, Bohdanu Kutlíkovi takto:

Dvojtihodný pane bratře!

Posílám zápis křtu dítěte Martinova, žádaje za laskavé zaslání přílohy listku pro lepší jistotu.

Duchařům Peřimovským tak narostly rohy, že se osmělili vejíti v hojném počtu do našeho nábožného shromáždění ve čtvrtek večer po skončených službách Božích, a jedna z řečnic před našima očima se uspala a začala mluvit napomínajíc mne, bych je neodsuzoval. Zakřikli jsme je a pohrozili jim, by vícekrát tak do našeho shromáždění nepřišli. Jsou na mne rozdrážděni, že jsem nechtěl přijmout do církve naší dívku duchařku katoličku, kterou chce si vzít Jan Bubeník, vdovec, jehož manželka Marie Křížková nedávno pochována. Já však mám za nebezpečno přijímat do církve ty, jenž na odpor jsou učení Kristovu. Zvěděl jsem například při této návštěvě mimo známé věci od Boha zakázané i od apoštolů, že také toto oni učí: Adam a Eva nebyli svedeni od hada v ráji, ale od člověka ďáblem posedlého, svět od počátku stojí a psali to jen lidi, co v Písmě stojí. Kristus neměl tělo tělesné ale duchovní, fluidické, večeri Páně velmi zlehčují, snad proto, že jsem jim spolu se staršími zdejšími zakázali jíti k ní s námi. To vše od nich samých vím. Jsou velmi dotěrní k rodinám, které k nim posud nepřistoupili, a myslím, že pojde z nich as podobná škoda, jaká pošla z Ketrle v roce 1848 a později.

¹⁵⁹ Tamtéž, str. 72.

Doufám, že nás Bůh ochrání od další škody. S uctivostí, Váš E. Havelka.

V Libštátě dne 25. listopadu 1893.¹⁶⁰

Jisté vysvětlení toho, proč je v diaspoře více evangelíků, kteří se zabývají spiritismem, bychom mohli najít v myšlenkách Petra Marušiaka. Příčinu zájmu vidí mimo jiné v náboženské vlažnosti, nevzdělanosti a náboženské neuvědomělosti. Horliví a vzdělaní evangelíci se dle Marušiaka spiritismu nechytají.¹⁶¹ Zcela logicky pak těch ve víře vzdělaných bude více v Libštátě než v diaspoře.

Postoje Havelky a postoje Marušiaka jsou známy natolik detailně, že je možné analyzovat i jejich **argumenty proti spiritismu**. Konkrétně u faráře Havelky lze předpokládat, že proti spiritismu používal především teologické argumenty, alespoň tedy zpočátku. Mezi tyto argumenty bude jistě patřit exegeze Saulovy návštěvy v Endóru.¹⁶² Odkaz na tento příběh, ve kterém Saul navštívil věštkyni v Endóru a nechal si přivolat zemřelého Samuela, nacházíme u Havelky jak v jeho kázáních, tak v osobních rozhovorech.¹⁶³ Tento text se ostatně ke kritice spiritismu používal velice často, příklady jeho využití jsou známy například z Velké Británie.¹⁶⁴

Havelkův syn však svému otci doporučuje, aby používal i jiné než biblické, respektive teologické argumenty. V knize „Světlo na horách“ mu radí, že uvidí-li lidé ve svém faráři pouze „náboženského odpůrce proti svému novému osvětlení“, nebude to v boji proti spiritismu tak účinné jako hmatatelný důkaz. Sám mu pak dává za příklad, jak na jedné spiritistické schůzce odhalil podvodné jednání. „Mne vábil také např. jejich klepající a pohybující se stoleček. Jediná zkouška však odkryla, že tu nepůsobí nic, než chvění svalů, které vzniká při napjaté pozornosti a přenáší se na stolní desku.“¹⁶⁵

Vědecké důkazy navrhuje použít i luterán Marušiak: „Zde je potřeba zdravého vzdělání a péče o to, aby se vzdělání šířilo do všech vrstev. Přednášky s pokusy a demonstracemi, prstonárodní vědecké výklady o zjevech se spiritistickou vírou

¹⁶⁰ SOKA Semily, Fond ČCE v Křižlicích, L-III-D-32 – curiosa. Dopis Havelky křižlickému faráři Kutlíkovi, 25. listopadu 1893.

¹⁶¹ MARUŠIAK, Petr: „Něco o spiritismu“ (Psáno r. 1903) in: NOVOTNÝ, Oldřich (ed.): *Sborník památce služebníka Božího Petra Marušiaka*. Jičín: 1931, str. 73.

¹⁶² První Samuleova, 28,1-25.

¹⁶³ HAVELKA, Emanuel: *Světlo na horách*. Praha: 1939, str. 81a 87.

¹⁶⁴ Tento biblický text například užíval jeden z největších církevních kritiků spiritismu G.W. Butterworth. BUTTERWORTH, George William: *The Church and Spiritualism*. Londýn: 1937(?), str. 3.

¹⁶⁵ HAVELKA, Emanuel: *Světlo na horách*. Praha: 1939, str. 86.

souvisících: o halucinaci, magnetismu, náměsícnictví, extasi, davovém blouznění, byly by velice vhodným prostředkem.“¹⁶⁶

Při troše zobecnění by se dalo říci, že Marušiak hledá spíše argumenty vědecké, což by snad mohlo naznačovat, že sám daným jevům nevěří, a tudíž je není potřeba vysvětlovat biblicky. Neustále zdůrazňuje, jak je v boji proti spiritismu důležité vzdělání: „Lidé méně vzdělaní, zvláště ti, u nichž cit převládá nad rozumem, ženy a lid pohorský, rádi věří ve zjevování duchů, jak to vidíme i u dětí. Oni žijí mezi duchy. Je to primitivní způsob myšlení.“¹⁶⁷ Odtud potom vychází i forma, kterou je možné spiritismu zabránit – vzděláváním. Marušiak upozorňuje, že nejméně vhodným způsobem je násilí a trest.¹⁶⁸ Tomuto názoru by asi mírně oponoval pražský teolog František Žilka: „Ochranou proti pověrčivosti není vzdělávání, nýbrž živé náboženství.“¹⁶⁹ Ten totiž poukazuje na to, že spiritismus se šíří mezi lidmi bez ohledu na jejich vzdělání. František Žilka ale promlouvá o situaci v Praze, která se mohla v tomto ohledu lišit.

Vedle pastorače a vzdělávání věřících reagovali faráři na spiritismus i v **kázáních**. Takto na to vzpomíná i Jan Kříž z Libštátu: „Faráři asi na spiritismus reagovali, kázali proti němu. Byla to určitá konkurence.“¹⁷⁰

Toto svědectví nám přináší i kniha „Světlo na horách“, ve které vzpomíná syn reformovaného faráře Havelky na otcovo kázání, kde je spiritismus ostře kritizován. Ve svém kázání vycházel Havelka ze zmiňované Saulovy návštěvy věštkyně v Endor.¹⁷¹

Toto Havelkovo kázání proti spiritismu bylo namířeno do konkrétní situace. Na bohoslužbách byl totiž právě přítomný jakýsi Crha, který měl ke spiritismu velice blízko.¹⁷² Emanuel Havelka tedy vedl proti spiritismu otevřený boj i v kázání a dokázal reagovat na aktuální situaci ve sboru.

¹⁶⁶ MARUŠIAK, Petr: „Něco o spiritismu“ (Psáno r. 1903) in: NOVOTNÝ, Oldřich (ed.): *Sborník památce služebníka Božího Petra Marušiaka*. Jičín: 1931, str. 78.

¹⁶⁷ Tamtéž, str. 77.

¹⁶⁸ Tamtéž, str. 78.

¹⁶⁹ ŽILKA, František: „Spiritism“ in *Kostnické jiskry*, číslo 48, 8. prosince 1927, str. 361.

¹⁷⁰ Rozhovor s Janem Křížem, 18. ledna 2011. 18-23 min.

¹⁷¹ HAVELKA, Emanuel: *Světlo na horách*. Praha: 1939, str. 81.

¹⁷² Tamtéž, str. 81.

Kritika se na spiritismus snesla i v kázání Slavomila Daňka, byť tedy jen okrajově. Vyslechněme si nyní část kázání tohoto Havelkova nástupce na libštátské faře.

A přepadne-li satanské pokušení Ježíše v božské samotě, není divu, že lid má čerta za hlupáka. Zato, když k spícím nebo klímajícím přijde třeba dobroděj, může být i z radosti smrt! Leknutí může způsobit služebníku také pán - zrovna jako zloděj. Také spasitel vyděsí a strachem zmrtví jakoby soudce ty, kdož nejsou každou chvíli hotovi přivítati s chutí samého ďábla jako Luther kalamářem i sestru smrt s otevřenou náručí jako František z Assisi. Kdo se bojí, vyděsí se andělem stejně jako hastrmanem, a známo vám, že matky zšilely strachem ze spiritských produkcí svých zemřelých dětí. Kdo naopak má radost spasení dnes, těší se i na poslední soud.¹⁷³

Další konfrontace se spiritisty se udála rovněž přímo na půdě sboru. Tentokrát již ne během kázání, ale na **biblické hodině**. Když začal roku 1928 nově příchozí farář Jaroslav Kučera pořádat biblické hodiny, chodilo na ně zpočátku mnoho spiritistů. Nejspíše se jednalo o nějakou skupinku spiritistů, kteří nebyli přímo členy libštátského sboru, neboť o nich více nevíme. V archivu Libštátského sboru o biblických hodinách čteme: „Zvlášť veliká účast byla v prvním roce, tehdy se do nich dostavovali ale mnozí spiritisté, kteří se domnívali, že tam dojdou opory ve svém náboženském blouznění. Když však poznali, že se jedná o opravdové křesťanství a ne o duchaření, mnozí z nich se odvrátili.“¹⁷⁴

Z těchto biblických se dovídáme zajímavou skutečnost o počtech spiritistů. Již sama tato citace říká, že se dostavovali „mnozí spiritisté“. Při pohledu na statistiky je pak vidět, že průměrná účast na biblické v roce 1928 byla 97 lidí, přičemž o rok později to bylo jen 68. Nejvyšší účast na biblické v roce 1928 byla dokonce 135 lidí, o rok později už jen 80 lidí.¹⁷⁵ Nelze si myslet, že by tak velký rozdíl ve statistice mezi jednotlivými roky byl způsoben výhradně přítomností spiritistů. Jistou úlohu zde hraje

¹⁷³ Archiv Slavomila Daňka, Katedra praktické teologie Evangelické teologické fakulty UK. Kázání na Zjevení 3,1-6.

¹⁷⁴ SOKA Semily, Fond ČCE v Libštátě, balík 11. Dotazník o biblických hodinách, 10. května 1934.

¹⁷⁵ Tamtéž.

jistě i to, že biblické hodiny se toho roku staly v Libštátě novinkou a určitou „novinkou“ byl nakonec i sám farář Kučera. Přesto však je zde mezi oběma lety v průměrné účasti rozdíl 29 lidí. Doplníme-li to o Kučerův komentář, že mnozí z nich byli spiritisté, můžeme si být jisti, že by nám prsty jedné ruky ke spočítání spiritistů nestačily.

Pozorný čtenář pak jistě i postřehl, že farář Kučera napsal, že „mnozí z nich se odvrátili“, tedy ne všichni se odvrátili. Je dost možné, že menší počet spiritistů mohl mezi evangelíky zůstat a dál navštěvovat biblické hodiny. U faráře Kučery ale žádnou oporu pro své duchaření nenašli. Toto zastavení ukončím pohledem na obsah těchto biblických – v daném roce se tématem staly ženy Nového zákona.

Přestože evangelická církev v Libštátě proti spiritistům zaujala jasné stanovisko, nelze si představovat, že by mezi evangelíky a spiritisty vyrostla jakási neprostupná bariéra. Jsou známy různé příklady toho, jak se evangelíci se spiritisty tu více tu méně setkávali. Často evangelíky ke spiritistům zavedla **zvědavost**, jindy to zase byla lhostejnost nějak výrazněji řešit rozdíl mezi oběma skupinami.

Jako příklad návštěvy ze zvědavosti si můžeme uvést jednu takovou návštěvu syna reformovaného faráře Havelky. Je nutné ale dodat, že za to dostal syn od otce pěkně vyčiněno: „Nemáš tam co hledat! Pak řeknou, že farář mluví proti spiritistům a jeho syn chodí mezi ně.“¹⁷⁶

O podobné návštěvě se dozvídáme z vyprávění od Marie Brabencové ze Spálova. Ta šla na setkání spiritistů rovněž z pouhé zvědavosti. Seance se tehdy konala v jedné chalupě a Marie Brabencová na ni šla jako mladá dívka se svými kamarádkami. Vypráví, jak ve spiritismu nebyla vychovaná, a tak jí to přišlo k smíchu. Spojení s duchy se tenkrát na seanci nevydařilo, což médium vysvětlilo tím, že jsou tam přítomni lidé, kteří v komunikaci s duchy nevěří. Marie Brabencová se tak zážitku komunikace se světem zesnulých nedočkala a se svými kamarádkami ze setkání odešla.¹⁷⁷ Zdůvodnění onoho neúspěchu, jež se Marii Brabencové na seanci dostalo, ostatně nebylo nijak neobvyklé. Luterský farář Marušiak se rovněž zmiňuje, že spiritisté

¹⁷⁶ HAVELKA, Emanuel: *Světlo na horách*. Praha: 1939, str. 85.

¹⁷⁷ Rozhovor s Marií Brabencovou, 14. září 2007. 37-45 min.

mezi sebou na seancích neradi trpí člověka, který v komunikaci s duchy nevěří, neboť jim prý překáží a duch pak není ochotný se zjevit.¹⁷⁸

Dalším známým příkladem toho, jak evangelíci ze zvědavosti navštěvovali spiritistické seance, je jistý Rolc z Mrklova, přestoupivší k reformované církvi. Ten navštívil veliké zasedání u továrníka v Mrklově. Alespoň tak na to vzpomíná Havelka, který zároveň Rolce napomenul těmito slovy: „Nesmíme prošlapávat bludnou cestu sami sobě a zvláště také ne jiným.“¹⁷⁹

Marie Brabencová přináší ale i příklad toho, jak se evangelíci a spiritisté setkávali, aniž by v tom jedna či druhá skupina viděla nějaký výraznější problém. To je patrné ze vzpomínek na činnost v pěveckém sdružení v Libštátě. Marie Brabencová vypráví, jak byli zpěváci z Libštátu pozváni na pohřeb jedné spiritistky. Sama se pohřbu účastnila a vzpomíná, jak zpívali evangelické písně. Tuto kapitolu uzavírá slovy, že se jeden druhému nijak neprotivili.¹⁸⁰

Naproti tomu byli jiní unešení novou vírou natolik, že se **sami rozhodli církev opustit**. A to i navzdory tomu, že se spiritisté často domnívali, že se evangelická církev nejvíce přibližuje jejich představám o původním „čistém“ náboženství. Tedy vedle spiritistů, kteří byli z církve vyloučení – zatím víme jen o několika případech, a spiritistů, kteří žili v církvi, avšak svou náklonnost ke spiritismu spíše skrývali, byli i tací, kteří se rozhodli evangelickou církev sami opustit. Mezi důvody, které je k tomu vedly, můžeme zařadit ty, které uvedla Zdenka Kovářová z Libštátu. Ta se rozhodla vystoupit ze zdejšího evangelického sboru augšpurského vyznání.

Nevěřím, jak učí církev, že Kristus umřel za hříchy mé. Věřím, že přišel příkladem, aby ukázal i mně, jaká býtí mám. Jak dovedl on trpěti z lásky pro veškerenstvo, tak nedovede z jeho služebníků církevních žádný. Výminka potvrzuje pravidlo. Je mnoho důvodů, pro které rozešla jsem se s církví. Našla jsem v ní mnoho, co v ní býtí nemá, a nenašla přemnoho, co chyběti by nemělo. Když jsem vystupovala, bylo mi líto p. fře. Marušiaka. Věděla jsem, že působím mu bol, ale nemohla jsem jinak

¹⁷⁸ MARUŠIAK, Petr: „Něco o spiritismu“ (Psáno r. 1903) in: NOVOTNÝ, Oldřich (ed.): *Sborník památce služebníka Božího Petra Marušiaka*. Jičín: 1931, str. 75.

¹⁷⁹ HAVELKA, Emanuel: *Světlo na horách*. Praha: 1939, str. 87.

¹⁸⁰ Rozhovor s Marií Brabencovou, 14. září 2007. 37-45min.

jednati, nechtěla-li jsem býti lhářkou. Chci býti volna v pěstění své duše, chci těžiti sama svým rozumem, který mám od Boha, jako hřivnu mi svěřenou. Nežádám si, aby pracoval za mne jiný. Člověk musí prožítí a procítiti sám, aby mohl posouditi správně. Nevím, co je bolest, nevím, co je radost, dokud sama nezakusím; z cizího líčení jich nepoznám.¹⁸¹

Tato vzpomínka zapsaná do rodinné kroniky nepoukazuje jen na důvody, které vedly spiritisty k tomu, že se rozhodli opustit svou mateřskou církev, nýbrž vykresluje i pohled tehdejšího duchovního, faráře Petra Marušiaka. Vzhledem k tomu, že vyprávění Zdenky Kovářové nebylo ještě nikdy v odborné literatuře uvedeno, budu z tohoto pramene citovat ještě další část, kde podrobně vysvětluje, proč se rozhodla opustit církev.

Chce-li duše poznati Světlo, Pravdu, musí se sebe skládati, co duši škodí: pýchu, sobectví, mamon, pokrytectví a pod. Kdo v Boha věří, skládá to vše se sebe. Bůh, Láska, Dobro, Pravda, Světlo osvíti jeho rozum. Duše musí však chtítí. Je-li duše naplněna zlem, paprsek božství, láska, dobro, pravda, světlo nemůže ji ozářiti a naplniti. Moje já, má duše musí chtítí, a On přijde, osvíti rozum, naplní srdce citem a láskou k bližnímu. Nemiluje Boha, kdo nemiluje bližního. Milovati pro prokázané dobro je blízko sobectví. Poznávati Boha, sám sebe, duše kolem sebe, společnost, poznávati svůj poměr a svoji povinnost k nim, dle poznání toho uspůsobovati svůj život a klesti si cestu vpřed přes nepohodlí a ústrky, to mne poutá. To vše buduje moje duševní štěstí. Duše pěstovaná v nás vznáší se jako umělcova píseň tam k Jeho trůnu. A On má jej v nás. V srdci je chrám, kde sídlí Láska. Kdo lásky nemá, nemá Boha, byť byl v církvi kterékoliv. Proto opustila jsem svou církev.¹⁸²

¹⁸¹ BRAUM, Jan (ed.): *Droby pro rodinný památník: Přepis rukopisu rodinné kroniky Josefa Soukupa, okresního veterinárního rady v Jičíně*. Včelná: 2010, str. 157-158.

¹⁸² Tamtéž, str. 158.

Zdenka Kovářová dále vzpomíná, jak ji coby dívku nebavily duchovní chvílky strávené se svým dědečkem Josefem Soukupem.¹⁸³

Byl velice zbožný evanjelík helv. vyzn. Zpíval denně, modle se, z velikého starého kancionálu, nahlas. Kancionál byl místy, jak se svítivalo loučí, propálen, a místy pěkně již opravován. Měl několik zpěvníků starých. Jeden asi 10 cm silný koupil tvůj tatínek od maminky a zaslal do Ruska. Dva dosud máme a zůstanou jako rodinná památka. Když se modlil nebo zpíval, musila jsem být tiše. Mne to ale nebavilo. Často podíval se na mne jen skrze brejle, ale někdy bylo zle.¹⁸⁴

Křížlice

Z křížlické farnosti přichází první zpráva o spiritismu velice brzo. Vlastně se jedná celkově o první zprávu o spiritismu z prostředí evangelických far. O spiritismu zde čteme již v roce 1884, tedy pouhé čtyři roky po jeho rozšíření. Tehdy zapsal senior Lány do vizitačního protokolu následující větu:

V novějším čase mnoho mluveno o spiritismu; tak i zpíváno: „Na Jestřábí velká nouze citirujou duchy túze“ – ale přívržence blud ten v naší církvi nemá.¹⁸⁵

Asi by nemuselo nikoho překvapit, že první reakce na spiritismus ze strany evangelických církví přichází právě z Křížlic, neboť v jejich bezprostředním okolí vzniklo jedno z prvních center spiritismu. V nedalekém Jestřábí se nacházela Marie Votočková, první známé médium.

Avšak popisovaný stav – „ale přívržence blud ten v naší církvi nemá“ – netrval dlouho a přívrženci spiritismu se záhy objevili i mezi členy církve. V roce 1892 obdržel křížlický farář **Bohdan Kutlík** od spiritistů z Mříčné dopis, ve kterém ho žádali o vstup

¹⁸³ Josef Soukup (dědeček) → Marie Vraštilová (matka, spiritistka) + Jan Vraštil (otec, jeho rodiče katolíci, vychován evang. dědečkem, po svatbě přestoupil k evang.) → Zdeňka Kovářová.

¹⁸⁴ BRAUM, Jan (ed.): *Droby pro rodinný památník: Přepis rukopisu rodinné kroniky Josefa Soukupa, okresního veterinárního rady v Jičíně*. Včelná: 2010, str. 152.

¹⁸⁵ SOKA Semily, Fond ČCE v Křížlicích. Zprávy o sboru L-III-D-4. Církevní a školní vizitační protokol. Zápis učiněn 10. června 1884 seniorem Lánym (Opis, učiněn týž den Bohuslavem Kutlíkem).

do sboru.¹⁸⁶ Žádosti bylo vyhověno a tři rodiny z Mříčné hromadně přestoupily. Celou událost ještě popíši podrobněji v části věnované křížlické diaspoře.

Lze předpokládat, že farář Kutlík si byl vědom toho, že praktikování spiritismu nemá v křesťanství oporu, avšak jasný doklad nemáme. Z vizitačního protokolu pouze vyplývá, že jeho senior spiritismus označoval jako „blud“. Kutlíkovi se rovněž dostalo varování od reformovaného faráře Havelky z Libštátu. V předchozí kapitole byl uveden přepis dopisu, který Havelka poslal Kutlíkovi roku 1893 a ve kterém jej před spiritisty varoval. Vedle jiného jej zde také například informoval, že spiritistům zakázal přistupovat k večeři Páně.¹⁸⁷

Dva roky nato žádali spiritisté z Jablonce nad Jizerou, aby Bohdan Kutlík vyučoval jejich děti evangelické náboženství. Ani zde se však nedovíme přesný Kutlíkův postoj, neboť na žádost odpovídal tehdejší vikář.¹⁸⁸ Jeho odpověď byla přinejmenším zdrženlivá, a tak lze usuzovat, že podobně zdrženlivě se ke spiritismu mohl stavět i Kutlík.

V roce 1896 Kutlík ze sboru po 32 letech odchází a je vystřídán farářem Františkem Hrejsou, který v Křížlicích zůstává do roku 1902. Po něm se křížlickým farářem stává farář Hugo Samek. Po celá tři desetiletí se ze sboru o spiritismu nedovídáme nic. Je jen jasné, že se mezi členy sboru spiritisté objevovali, ať už se jednalo o více či méně formální členství. Členové sboru například stanuli v roce 1902 před soudem kvůli pořádání spiritistické seance. I o nich bude ještě řeč později.

Další zpráva z prostředí sboru se objevuje až v červnu 1925, sotva několik měsíců po odchodu křížlického faráře Huga Samka, kdy do Prahy na **církevní ústředí** přišel naléhavý dopis. Dočasný administrátor křížlického sboru v něm žádal, aby byl do Křížlic co nejdříve vyslán nový farář. Ze zprávy se zdá, jakoby se snad s odchodem duchovního pastýře život sboru zcela zastavil. Sborový administrátor si nestěžuje pouze na to, že se nemá kdo starat o matriky, že se přestalo vyučovat náboženství, že nebyla nedělní škola či že se na jilemnické filiálce dokonce ani nesloužily čtené služby Boží. V popředí všech starostí o duchovní život sboru stojí následující obava:

¹⁸⁶ SOKA Semily, Fond ČCE v Křížlicích, L-III-D-32 – curiosa. Dopis Josefa Buchara z Mříčné, 6. ledna 1892.

¹⁸⁷ SOKA Semily, Fond ČCE v Křížlicích, L-III-D-32 – curiosa. Dopis Havelky křížlickému faráři Kutlíkovi, 25. listopadu 1893.

¹⁸⁸ SOKA Semily, Fond ČCE v Křížlicích, L-III-D-32 – curiosa. Dopis Františka Vrány z Jablonce nad Jizerou, 19. září 1895.

„Staršovstvo má veliké obavy, že bude-li sbor přes zimu neobsazen, lidé velmi si odvyknout chrám navštěvovati; a bývalý farář Samek obává se, že příliš mnozí propadnou spiritismu a pro církve budou ztraceni.“¹⁸⁹

Z této jedné věty vyplývá několik důležitých skutečností. Zaprvé, farář Samek si byl vědom hrozby, kterou pro zdejší evangelíky spiritismus představoval, a minimálně můžeme předpokládat, že se snažil během svého působení zájem evangelíků o spiritismus mírnit. Jak moc byl v tomto během své služby aktivní, ovšem nevíme; jiné prameny k dispozici nejsou. S ohledem na to, že Samek sloužil v Křížlicích 23 let, se přesto jedná o důležitou informaci.

Za druhé nás tato zpráva obeznamuje o změně, kterou prošel křížlický sbor za posledních čtyřicet let. Zatímco v roce 1884 se senior Lány ve vizitační zprávě o spiritismu zmiňuje a zároveň dodává, že mezi evangelíky přívrženci spiritismu nejsou,¹⁹⁰ v roce 1925 bývalý křížlický farář varuje, že nebude-li fara obsazena, dají se mnozí zdejší evangelíci ke spiritismu. Zajisté již spiritismus nebyl malou hrozbou; farář Samek varuje, že „příliš mnozí“ propadnou spiritismu.

Nakonec je pak tato zpráva také dokladem, že se o spiritismu v Podkrkonoší a jeho případném rozšíření mezi evangelíky dozvědělo i církevní ústředí. Představitelé církve tak o tomto problému věděli. Jaká byla jejich reakce, ale zůstává nejasné. Doposud se nepodařilo najít jediný přímý doklad, že by na výskyt spiritismu mezi evangelíky vedení církve jakkoliv reagovalo. Po prostudování fondu evangelíků v Libštátě a fondu evangelíků v Křížlicích v Ústředním církevním archivu je možné konstatovat, že je toto nejspíš jediná zpráva svého druhu, která na církevní ústředí po roce 1918 došla. I to samo o sobě může o něčem vypovídat – faráři si ohrožení ze strany spiritismu příliš nepřipouštěli, minimálně jej tedy nepovažovali za problém, se kterým by si nedokázali poradit sami; druhou možností by pak bylo, že se o spiritismu báli hovořit, respektive bylo to pro ně nepříjemné téma. Proti oběma argumentům je pak potřeba upozornit na fakt, že písemná komunikace mezi sbory a církevním ústředím

¹⁸⁹ ÚA ČCE, AF SR ČCE, A/38, Křížlice 1920-1949. Dopis od Administrátora Štěpána Pavlince, 23. června 1925.

¹⁹⁰ SOKA Semily, Fond ČCE v Křížlicích. Zprávy o sboru L-III-D-4. Církevní a školní vizitační protokol. Zápis učiněn 10. června 1884 seniorem Lánym (Opis, učiněn týž den Bohuslavem Kutlíkem).

byla všehovšudy zřídka a vesměs se omezovala na témata, jako jsou finance, případně personální otázky týkající se jednotlivých farářů.

Další stopy o vztahu mezi evangelíky a spiritisty nás zavedou do doby mnohem mladší. Zajímavé zjištění se ukrývá v textu diplomové práce Ivy Kumperové, kde popisuje vztah spiritistů k církvi. V této části vedle jiného popisuje i **křty dětí spiritistů**. A s jistou opatrností zde lze vyčíst i to, jak ke spiritistům přistupovala daná církev.

Dle Ivy Kumperové se mnozí spiritisté snažili na sebe příliš neupozorňovat, a tak často přejímali náboženské zvyklosti svého okolí. Mnohdy v tom však hrálo roli to, jak daleko to bylo k danému faráři. Lišil se i přístup spiritistů, kteří se hlásili mezi katolíky, a spiritistů, kteří se hlásili mezi evangelíky. Zatímco spiritisté katolíci nechávali své děti křtít, spiritisté evangelíci své děti obvykle nekřtili a vymlouvali se na velkou vzdálenost. Děti nechávali křtít pouze spiritisté evangelíci, pokud byli zrovna z Křížlic.¹⁹¹ Toto zjištění ukazuje, jak byla důležitá přítomnost farního úřadu v té které obci. Duchovní správa tak do značné míry mohla zajistit alespoň formální kontakt se spiritisty.

Zároveň je tu však i druhá možnost, jak se na křtění dětí spiritistů v Křížlicích dívat. Evangelický farář v Křížlicích křtil děti spiritistů, a zdůrazňuji, jedná se o děti křížlických spiritistů, nikoliv o děti z diaspory, takže tyto děti musely být evangelickému faráři známé. Byly tyto křty něčím podmíněné? Dostali například rodiče dítěte nějaké varování? Nebo byl farář s přítomností spiritistů ve svém sboru smířen a křtem jejich dětí stvrdil členství spiritistů v církvi?

Odpovídat na tyto otázky by bylo jistě velice předčasné. Rovněž je nutné podotknout, že se tímto tématem ani Iva Kumperová nezabývala a já se pouze z jejího textu snažím co nejvíce vytěžit. Cílem její práce nebylo zjišťovat vztah církve ke spiritismu. Chybí nám tak patřičné doklady, abychom si udělali představu o tom, zda popisovaná situace byla běžnou praxí nebo zda se jednalo o výhradní zkušenost právě několika jednotlivců, kterých se Kumperová dotazovala. Těžko se lze tedy plně spolehnout na danou informaci, neboť nevíme důležité detaily, jako např. kolika lidí se to týkalo, v které době to bylo, kdo byl tehdy farářem, apod.

¹⁹¹ KUMPEROVÁ BRAUNOVÁ, Iva: *K problematice etnografického studia náboženství v Podkrkonoší: spiritisté na Jilemnicku*, diplomová práce. Praha: 1968, str. 117.

Další informace o spiritismu v Křížlicích k nám přicházejí o deset let později z knihy „**Na horách ležící**“ od Lud'ka Rejchrt, toho času již bývalého křížlického faráře. V knize, která pojednává o dějinách evangelíků v Křížlicích se tématu spiritismu nevyhýbá, byť jej zmiňuje jen okrajově, neboť své pojednání o dějinách sboru končí záměrně na počátku 20. století. Toto časové ukončení vysvětluje autor rétorickou otázkou: „Kdo by měl odvahu vyprávět to, co mnozí znají z jiných úhlů, lépe či dokonaleji, přesto však jako součást ještě svého času?“ Při koncepci dějepisného díla se zde jedná dozajista o pochopitelné rozhodnutí, má-li člověk sloužit historii a svému sboru zároveň.

Přesto však Luděk Rejchrt formuluje o vztahu evangelíků ke spiritismu tuto tezi:

Avšak – a to je vskutku významné – všechny dostupné sborové zprávy o spiritismu mlčí. Sotva proto, že by ve sboru byl neznám. Spíše naopak [sic!]. Skoro se vnucuje domněnka, že každý farář se této oblasti podvědomě vyhýbal. Schvalovat spiritismus nemohl, postavit se proti němu znamenalo mnohé urazit a zneprátnit si je. Proto bylo výhodnější mlčet.¹⁹²

Další střípek z křížlické mozaiky je tvořen barvitými vzpomínkami křížlické rodačky Anny Kuželové, dcery učitele Kasala a manželky bývalého křížlického faráře Josefa Kužela. Na otázku Libora Duška z časopisu Krkonoše, zda měla nějakou **osobní zkušenost se spiritisty**, odpověděla:

A víte že měla! Když babička ovdověla (v 37 roce děda umřel, jako Masaryk – tentýž den) tak nechtěla k nám do Štěpanic – zrovňatak já bych nešla k rodinám synů – to už je jejich rodina, tak ať mají klid od starých lidí... Tak jsme museli babičce obstarat nějakou paní, která by tady naproti ve světničce bydlela s ní. A shodou okolností byla velkou duchařkou-spiritkou. Tak tejdén co tejdén chodívala, jak ona říkávala „do zasedání“ na Benecku. A vždycky říkávala: „Slečinko, dneska nám bylo řečeno, že jednou – to už byla válka – budeme krásnou republikou, která bude vzorem celému světu. Že přišel Masaryk a že to řek. A vona

¹⁹² REJCHRT, Luděk: *Na horách ležící*. Praha: 1978, str. 123.

vždycky přišla a říkala: „slečinko, dneska za mnou přišel můj manžel a říká, až se jednou dostaneš ke mně nahoru, tak půjdeme za ručičku spolu“. No, tak můžeme tomu věřit, nemusíme, ovšem něco na tom je.¹⁹³

Anna Kuželová není spiritistka, přesto však spiritismus neztracuje. Jen těžko hledat kořeny tohoto váhavého postoje. Lze se domýšlet, že spiritismus byl v okolí Křížlic tak rozšířen, že ho nešlo vnímat jinak než jako skutečnost. Něco proti čemu se není nutné vyhraňovat. Jako by ve slovech – „no, tak můžeme tomu věřit, nemusíme, ovšem něco na tom je“ – byla skrytá jakási osobní zkušenost či zkrátka étos daného místa. Snad něco, co ne každý praktikuje, ale něco nad čím se není třeba pohoršovat, něco, co je přítomné, něco, co je běžné. Jakoby snad zbožnost některých evangelíků byla spiritismem ovlivněna. Takovéto váhavé odpovědi byly nakonec mezi spiritisty poměrně časté, všímá si toho například Emanuel Rádl a podobně váhavé odpovědi komentuje takto: „Něco na tom přece jest,“ třebas ovšem jinak chtějí zůstatí rozumnými lidmi.“¹⁹⁴

Dále tato křížlická rodačka, bývalá manželka evangelického faráře Josefa Kužela, rovněž křížlického rodáka, vypráví:

Já bych tomu někdy trošku tak víru dala, protože vždyť se modlíme, že věříme ve věčný život, že se nikam neztratíme... Ten přechod do toho duchovna je pro někoho možná, nebo pro všechny asi rozdílný. Nedovedeme si to představit, ale asi to existuje... určitě... protože vždyť Ježíš se taky nikam neztratil... Byli to ale skutečně lidi čistí, po morální stránce určitě, protože tuto vlastnost – já si to teď tak vykládám – by Pámbů nepropůjčil nikomu, kdo by mu byl jako pro smích. A pořád tady snad nějaký buňky tady jsou, doted'. Už se to tak jako po válce ztišilo, zajedno se asi báli, to víte, naši lidi – horší než cizí!¹⁹⁵

¹⁹³ http://krkonose.krnep.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=11080&Itemid=34,
zpřístupněno 18. května 2013.

¹⁹⁴ RÁDL, Emanuel: *Co soudím o spiritismu*. Praha: 1922, str. 2.

¹⁹⁵ http://krkonose.krnep.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=11080&Itemid=34,
zpřístupněno 18. května 2013.

Jakoby se v tomto vyprávění bily věroučné poučky a skutečné prožitky. Celé vyprávění je prodchnuto jakousi nejistotou, „jak to tedy vlastně je“. A skutečně, kdo ví naprosto přesně a je si jist, „jak to tedy vlastně je“. Byl to génius loci či nějaký osobní prožitek Anny Kuželové?

Podobně jako tomu bylo v Libštátě, i v Křížlicích se dovídáme o spiritistech především z **diaspory**. O tom, jak vážně brali své členství v církvi, lze pochybovat. Je známa například rodina Patočků z Vysokého nad Jizerou. Tato rodina hlásící se oficiálně k augšpurskému vyznání pořádala ve své chalupě „Za Vrškem“ velice často spiritistické seance, až se jejich domu začalo říkat „U Mediánů“.¹⁹⁶ Do úvahy také připadají evangelíci žijící na „Zákoutí“, tedy osadě o několika domech u Štěpanic. Tato samota byla duchařením proslulá. Z evangelického sboru tu žila rodina Pochopova a nabízí se hypotetická souvislost mezi touto rodinou a slečnou Pochopovou, která se dostala do transu na libštátských bohoslužbách.^{197 198}

Z diaspory se dovídáme ještě o dalších luteránech, kteří se aktivně účastnili spiritistických seancí. Již roku 1888 byl trestně stíhán František Štěpán z Mříčné za to, že pořádal spiritistickou seanci. O další čtyři roky později se objevil před soudem znovu, a to již jen jako účastník seance, tentokrát po boku Františka Sedláčka, dalšího luterána z Mříčné.¹⁹⁹ Roku 1902 se zase konal soud s evangelíky Josefem Kadavým a Josefem Fišerem ze Štěpanic.²⁰⁰

V soudních spisech o Františku Štěpánovi se objevuje ještě jedna zajímavá skutečnost. Zatímco v roce 1888 se hlásí ke katolíkům, v roce 1892 je již členem evangelického sboru v Křížlicích. František Štěpán byl totiž mezi těmi zmiňovanými rodinami, které ve Mříčné přestoupily k luteránům. **Přestupy** od katolictví k evangelické církvi se konaly běžně a v následujícím odstavci se pokusím alespoň částečně ozřejmit, jak takový přestup v praxi vypadal.

Dne 6. ledna 1892 odeslal Josef Buchar z Mříčné dopis křížlickému faráři, v němž žádal o přihlášení Františka Sedláčka a Františka Štěpána s rodinami a dále Františka Štěpána, patrně syna posledně jmenovaného. Z dopisu také vyplynulo, že

¹⁹⁶ BURGERT, Ladislav: „Spiritismus“ in *Pasecké čtení*, číslo 2, 2009, Paseky nad Jizerou, str. 4-5.

¹⁹⁷ HAVELKA, Emanuel: *Světlo na horách*. Praha: 1939, str. 63.

¹⁹⁸ SOKA Semily, Fond ČCE v Křížlicích, statistika. Sešit se soupisem členů z 30. let. 20. století.

¹⁹⁹ SOKA Semily, Fond Okresního soudu Jilemnice. Inv. č. 561, sign. A, 17; inv. č. 565, sign. A, 2.

²⁰⁰ SOKA Semily, Fond Okresního soudu Jilemnice. Inv. č. 779, sign. U, 137.

František Štěpán chtěl předešlého podzimu uzavřít sňatek. Ale „skrze spiritismus mu byly kladené námitky“, a tak se rozhodl přestoupit do Křížlic a zde požádat o sňatek ještě tutéž zimu.²⁰¹ Jak je vidět ze soudního spisu, příliš překážek těmto rodinám z Mříčné při vstupu do sboru asi kladeno nebylo, neboť už téhož roku v březnu je v soudních spisech František Štěpán veden jako evangelík.²⁰² Pouze pro srovnání: rok poté zaslal libštátský farář Havelka do Křížlic dopis, ve kterém se zmiňuje, že jedné katoličce odmítl zakázat vstoupit do sboru, neboť byla duchařka.²⁰³

Zajímavý je sám původce této žádosti spiritistů o přijetí do sboru – Josef Buchar. Je možné, že se jedná o téhož Josefa Buchara, který organizoval spiritisty v Jičíně.²⁰⁴ O něm bude ještě hodně řeč právě v souvislosti s jičínskými evangelíky. Přestupy spiritistů k evangelíkům augšpurské konfese tak byly dle všeho řízeny přímo organizátorem spiritistů.

Podobná žádost přišla do Křížlic v září 1895 z Jablonce nad Jizerou. František Vrána tehdy jménem spiritistů čerstvě vystoupivších z katolické církve žádal, zda by křížlický farář vyučoval jejich děti, nikdo z rodičů se ale do církve vstoupit nechystal. V této směle psané žádosti František Vrána křížlickému faráři psal: „Vaší věci pak bude, by získal jste je lépe, než si nás získali naši dosavadní pastýři. [...] Nechci Vám pochlebovati, ale uznávám dle písem, že jest církev evangelická dle mého náhledu bližší učení Kristovu, nemyslím však nikoho z opatrnosti před zákonem, by náhled můj opakoval...“²⁰⁵

Na dopis odpovídal křížlický vikář, avšak jeho postoj můžeme pouze rekonstruovat z druhého dopisu Františka Vrány. Ten se ale v odpovědi na vikářova slova odvolává velice málo, a tak vikářovo přesné stanovisko nevíme. Lze vytušit, že se s Františkem Vránou pustil do polemiky, ale nebyla asi nijak ostrá. Křížlický vikář se ve své odpovědi zmiňoval o spisovateli Tolstém, ale kontext je neznámý. František Vrána, který vikáře oslovuje „milý zlatý“, na to reaguje slovy: „...an jsem větší přítel

²⁰¹ SOKA Semily, Fond ČCE v Křížlicích, L-III-D-32 – curiosa. Dopis Josefa Buchara z Mříčné, 6. ledna 1892.

²⁰² SOKA Semily, Fond Okresního soudu Jilemnice. Inv. č. 565, sign. A, 2.

²⁰³ SOKA Semily, Fond ČCE v Křížlicích, L-III-D-32 – curiosa. Dopis Havelky křížlickému faráři Kutlíkovi, 25. listopadu 1893.

²⁰⁴ SOKA Jičín, matrika zemřelých. Narozen 15. února 1864 v Libštátě, zemřel 12. ledna 1934 v Jičíně. (odkaz vyhledal Hugo Zellerin).

²⁰⁵ SOKA Semily, Fond ČCE v Křížlicích, L-III-D-32 – curiosa. Dopis Františka Vrány z Jablonce nad Jizerou, 9. září 1895.

moudrých literních učitelů než kněží formálních sekt, jichž jest i Vámi jmenovaný, mnou vysoce ctěný Tolstý největším nepřítelem, zato ještě však přirozeným knězem zákona božího...“ Dále se z Vránova dopisu dozvídáme o vikářových výhradách následující: „Co se týká Vašeho výroku, co si jednou dítky pomyslejí, že otcové či rodiče jejich do oné víry nevstoupili, rozumím Vám zcela dobře. Ale přichází milý příteli doba, že se nebude více říkati: v čem byl otec i já musím býtí.“²⁰⁶

Žádné další stopy, které by promlouvaly o vztahu evangelíků ke spiritismu, jsem již v souvislosti s Křížlicemi nenašel. I s vědomím toho, na jak nejisté půdě se pohybují, vyslovím tuto domněnku: křížlický sbor mohl být na rozdíl od obou sborů libštátských v určité době **spiritismu více otevřen**. Podložit bych to chtěl argumenty v následujících čtyřech odstavcích.

V křížlickém sborovém archivu jsem nenašel pramen, který by hovořil o jakémkoliv výrazném vymezení se vůči spiritismu. V archivu se objevily žádosti spiritistů o vstup do sboru a o vyučování dětí, varování libštátského faráře před spiritismem a zmínka seniora konajícího vizitaci roku 1884, že spiritismus sbor nijak nezasáhl. Avšak nenalezl jsem žádný pramen, který by o postoji církve hovořil tak jasně, jako prameny v Libštátě. Tato absence je opravdu zarážející, obzvláště pokud přihlédnou k tomu, že se Křížlice nacházely v centru horského spiritismu.

Luděk Rejchrt, farář křížlického sboru, vyslovuje tezi, že kdyby faráři proti spiritismu vystoupili, mnohé by urazili a zneprátelili si je, což neznamena nic jiného, že v křížlickém sboru museli být mnozí spiritisté či příznivci spiritismu. To je ještě znásobené tím, že se Luděk Rejchrt domnívá, že se spiritismu podvědomě vyhýbal snad každý farář. To, že si faráři museli být spiritistů mezi členy sboru vědomi, vyplývá rovněž z textu Ivy Kumperové o křtech dětí křížlických spiritistů.

Anna Kuželová, manželka křížlického faráře, vnímá spiritismus jako přítomnou realitu. Ač sama se seancí účastnit nemusela, nad rozmlouváním s mrtvými se nepohoršuje, naopak komunikaci s mrtvými vnímá jako dar od Boha.

Zajímavou roli zde hraje i slůvko „mnoho“/„mnozí“. V roce 1884 čteme, že: „mnoho mluveno o spiritismu“, v roce 1925 pak zase, že „mnozí propadnou spiritismu“,

²⁰⁶ SOKA Semily, Fond ČCE v Křížlicích, L-III-D-32 – curiosa. Dopis Františka Vrány z Jablonce nad Jizerou, 19. září 1895.

a nakonec v roce 1978, že „postavit se proti němu [spiritismu] znamenalo mnohé urazit“.

Jičín

Na rozdíl od předchozích dvou zastavení bude tato kapitola daleko osobnější. Zatím jsme sledovali převážně instituce a představitele institucí a to, jak reagovaly na spiritismus. Nyní máme před sebou ohlédnutí se za jedním lidským životem. Uvidíme, jak se asi mohl spiritismus promítnout do lidské každodennosti, jak se mohl projevit v každodenním životě evangelíka. Modelovým příkladem se pro tuto chvíli stane Josef Soukup, aktivní evangelík, který sám spiritistou nebyl, ale se spiritismem přišel nejednou do styku.

Josef Soukup za sebou zanechal tisíce stran osobních poznámek, deníků a korespondence, díky čemuž je možné spolehlivě mapovat jeho postoje, ať již náboženské, politické či kulturní. V jeho pozůstalosti je zřetelně vidět, jak významnou roli hrál spiritismus v životě podkrkonošské církve. Jeho zápisky nám odpovídají na množství otázek, na které bychom marně hledali odpovědi ve sborových archivech.

Ještě než se na tyto otázky podíváme detailněji, nastíním, čeho se čtenář v této kapitole dočká. Josef Soukup se narodil v roce 1870 a zemřel v roce 1949. Svůj život prožil tedy v období, kdy byl zájem o spiritismus na samém vrcholu. O spiritismu se ve svých denících prvně zmiňuje poprvé již v sedmnácti letech. Osobních poznámek o spiritismu však učinil nejvíce až v období první republiky, přesněji ve druhé polovině let dvacátých a na počátku let třicátých. Josef Soukup se v té době účastnil některých setkání se spiritisty, často se vídal s místním organizátorem spiritistů Josefem Bucharem a často o spiritismu s přáteli rozmlouval. Spiritismus rozhodně nebyl tématem, které by stálo mimo jeho pozornost. Tato zvědavost, se kterou spiritismus sledoval, však zároveň neznamená, že by nauce spiritismu věřil. Zkrátka zvláštní fenomén přitahoval zvláštní pozornost.

Lze si klást otázku, zda sám Josef Soukup považoval komunikaci se světem mrtvých jako vhodný doplněk víry evangelíka. Při pozorném čtení se nabízí odpověď, že nikoliv; obzvláště v pozdějších letech se v jeho denících objevují poznámky s kritickým podtextem. Z většiny zmínek o spiritismu vyplynulo, že Josef Soukup byl

spíše horlivým diskutérem a téma ho zajímalo především z odborné stránky. Jistě k jeho horlivosti v debatách přispělo i to, že v jeho rodině se několik spiritistů vyskytovalo. Z deníků dále vyplývá, že se Josef Soukup ostře vyhraňuje vůči theosofii, sugesci a východním náboženstvím.

Jasný závěr lze formulovat následovně. Témata jako východní náboženství, theosofie, spiritismus či léčitelství byla mezi prvorepublikovými měšťanskými evangelíky velice populární a často o nich horlivě diskutovali, ať již mezi přáteli, s rodinou či na veřejných debatách.

Vedle osobních postojů Josefa Soukupa se lze v denících dočíst i o postojích církve ke spiritismu. Soukup ve svých denících například vypráví o tom, jak se spiritisté u evangelíků účastnili biblické hodiny nebo jak přistupovali k večeři Páně. Nezdá se, že by se proti tomu nějak výrazně jičínský sbor stavěl, oproti tomu se ale jičínský sbor negativně vyhraňoval vůči theosofii.

Ještě než nechám promluvit deníky samotné, rád bych zopakoval, co bylo již řečeno v úvodu. Deníky jsou podrobně psány až od roku 1918. Předchozí roky jsou zapsané až zpětně, a to trochu „stručněji“. Rovněž je potřeba připomenout, že tisíce původních stran byly autorem přepisu z pochopitelných důvodů zkráceny na necelých 600 stran, i tak se jedná o vysoký a pro současné studium více než postačující počet. Lze očekávat, že v původních denících může být ještě o několik dalších zmínek o spiritismu navíc, přesto však bude následující výčet dostačujícím přehledem toho, jakým způsobem se života aktivního evangelíka mohl spiritismus dotýkat.

Ze života Josefa Soukupa

Josef Soukup strávil většinu svého života v Podkrkonoší. V jedenácti letech společně se svou rodinou opustil rodné Štěpanice a během několika dalších let žil v Kruhu, Turnově a Lomnici nad Popelkou. Studentská léta strávil na gymnáziu v Hradci Králové a na zvěrolékařském ústavu ve Vídni. Svou zvěrolékařskou praxi postupně provozoval ve Vimperku, Třeboni a Protivíně. V roce 1900 se přestěhoval do Jilemnice a konečně pak do Jičína, kam se přestěhoval v roce 1911 a kde strávil většinu svého aktivního života.

Tento výčet zde neuvádím v touze čtenáře jaksi zahltit fakty, ale spíše jako ukázkou toho, že Josef Soukup byl člověkem, jehož rozhled sahal daleko za hranice rodného Podkrkonoší.

Do církve Kristovy byl Josef Soukup vštěpen již v útlém dětství a ve své víře se po zbytek života upevňoval. Jeho rodina se držela augšpurské konfese, a tak v dětství chodil do kostela do Křížlic; ty jsou od Dolních Štěpanic vzdáleny asi hodinu chůze. Na své první roky v církvi vzpomíná Josef Soukup takto:

Do Křížlic do kostela jsem chodil s tatínkem v létě i zimě, bylo-li to možné a cesty schůdné. Nebyly mi nijak obtížné. Tatínek měl na levé kruchtě své místo s uzamčenou schránkou pro zpěvník. Odtud bylo dobře vidět a slyšet kazatele. Kruchty bývaly plně zasednuté. Farář Kutlík kázal dobře, byl národovec a politik. Jednou přišel i do školy a vyučoval, v nás dětech stouplu neobyčejně konfesijní vědomí a vnitřní sebevědomí. Maminka učila nás večer i ráno krátce se pomodlit.²⁰⁷

Bohdana Kutlíka po více než třiceti letech vystřídal na křížlické faře František Hrejsa. S ním Josef Soukup vycházel přátelsky a zrovna tak přátelsky vycházel i s učitelem evangelické školy Nechanickým. A právě na jeho popud a na popud faráře Hrejsy se Josef Soukup zasazoval o přeměnu jilemnické kazatelské stanice na filiální sbor.

Podobně jako v Jilemnici i po přestěhování do Jičína byl Josef Soukup aktivním evangelíkem. Působil zde ve staršovstvu, později byl zástupcem tamního kurátora. Víra a příslušnost k církvi byla pro jeho život stěžejní a společně s rodinou stála vysoko na jeho žebříčku hodnot.

Setkání se spiritismem

V této podkapitole bych rád poukázal na všechna setkání se spiritismem tak, jak se v Soukupových denících objevují.

Vůbec poprvé se o spiritismu zmiňuje v necelých sedmnácti letech. Tehdy si coby student třetího ročníku hradeckého gymnázia půjčuje nějakou spiritistickou

²⁰⁷ ZELLERIN, Hugo (ed.): *Z deníků a korespondence rodiny zvěrolékaře Josefa Soukupa*. Jičín: 2012, str. 17.

knihu.²⁰⁸ Deníky přinášejí informaci o tom, že si tuto knihu půjčuje od jakéhosi Laufa. Z dalších záznamů vyplývá, že Lauf byl patrně Soukupův spolužák. Z okolí tohoto deníkového záznamu můžeme usuzovat, že knihu získal v Hradci Králové. Tato událost se odehrála v období, kdy byl spiritismus v Čechách ještě v zárodcích, pouhých sedm let po jeho rozšíření v Podkrkonoší. Je tedy zajímavé, že první zmínku o spiritismu nepřinášejí deníky z Podkrkonoší, nýbrž z Hradce Králové, kde Soukup studoval na gymnáziu.

Další poznámku o spiritismu čteme v srpnu 1890. „Kopecká Zajíčková vypravovala o spiritismu, tatínek dokonce řekl: něco na tom je, jednou tam půjdeme. Ta trpělivost ve snášení úsměšků nemůže nedojmout.“²⁰⁹ Zda se ale nakonec tatínek Josefa Soukupa na setkání spiritistů vypravil, se už v denících nedovídáme. Kopecká Zajíčková byla tetičkou Josefa Soukupa z matčiny strany. Nelze se nezmínit, že byla z Kruhu. A jak již bylo uvedeno dříve, právě Kruh se roku 1887 stává centrem podkrkonošského spiritismu.²¹⁰

V následujících letech deníky o spiritismu mlčí. Další nejbližší záznam je až z roku 1910 o tom, že se konal sjezd spiritistů v Nové Pace,²¹¹ a dále až zápis z roku 1919, kdy v Jičíně přednášel spiritista Karel Sezemský.²¹² Z deníků není patrné, zda se Josef Soukup těchto setkání účastnil či nikoliv.

S příchodem nové republiky se ale v denících četnost záznamů o spiritismu zvyšuje. Je zřejmé, že se spiritismus stal častým tématem debat s přáteli a s rodinou. Tyto debaty byly velice živé a jejich účastníci v nich vydrželi diskutovat dlouhé hodiny. První, o které víme, se odehrála v únoru 1920. Byla to debata s Josefem a Zdenkou Kovářovými o politice a spiritismus se v ní objevil spíše okrajově. Toto téma by nemělo překvapit, neboť Zdenka Kovářová se rozhodla kvůli spiritismu vystoupit

²⁰⁸ Tamtéž, str. 28. Únor/březen 1887.

²⁰⁹ Tamtéž, str. 53.

²¹⁰ KUMPEROVÁ BRAUNOVÁ, Iva: *K problematice etnografického studia náboženství v Podkrkonoší: spiritisté na Jilemnicku*, diplomová práce. Praha: 1968, str. 21. Autorka se odkazuje na farní kroniku ze Studence z let 1887-1888.

²¹¹ „21. srpna 1910 v Nové Pace sjezd spiritistů, mezi řečníky Paula Moudrá. Současně sjezd čs. strany pokrokové.“ ZELLERIN, Hugo (ed.): *Z deníků a korespondence rodiny zvěrolékaře Josefa Soukupa*. Jičín: 2012, str. 140.

²¹² „19. března 1919 v malém sále sokolovny přednášel red. Sezemský z N. Paky o spiritismu.“ ZELLERIN, Hugo (ed.): *Z deníků a korespondence rodiny zvěrolékaře Josefa Soukupa*. Jičín: 2012, str. 165.

z Libštátského sboru, a tak jsme o ní již jednou slyšeli.²¹³ Josef Soukup si o této návštěvě napsal následující poznámku:

24.2. u nás na návštěvě Jos. a Zdenka Kovářovi z Libštátu. V hovoru o věcech sociálních až do noci. Komunista, spiritista, ale žádný násilník a terorista: „Vzácná věc není bez oběti a krve. Ani nové komunistické pořádky sociální.“ Soukromý majetek, sobectví, lakota je pramen všeho zlého. Ženuška horlivě se účastní. Druhý den s Kovářovými do Žeretic, shánět živobytí. Večer znovu do půlnoci v debatě.²¹⁴

Další záznam v deníku přináší svědectví o tom, že příklon ke spiritismu nemusel ještě takovému člověku uzavřít cestu ke křesťanskému společenství. Nebyl ani překážkou k tomu, aby takoví lidé mohli v církvi veřejně vystupovat. Konkrétně se jednalo o organizátora jičínských spiritistů Josefa Buchara, který přednášel na večírku Kostnické jednoty v místnostech YMCA. „O cestě ke Kristu mluvil spiritista Buchar. Zajímavý zjev. Velký, ráz horáků, na jedno oko slepý, očí zapadlých.“²¹⁵ O tomto „zajímavém zjevu“ Bucharovi ještě ostatně hodně uslyšíme.

Jednou si Josef Soukup udělal poznámku o tom, jaké jsou v církvi proudy a komu jaký proud vyhovuje, a tím zároveň přinesl i informaci, že se spiritisté v prostředí jičínských evangelíků, ne-li přímo v jejich středu, vyskytovali:

V církvi jsou dva směry. Ředitele Rychlého, zbožňovaného ženami a spiritisty. Ten chce, aby členové chodili do shromáždění, děti do náboženského vyučování. Má rád vzrušující projevy, dlouhé motlitby, lpí na obřadech hodně římských. Druhý směr faráře Falty, uč. Lemberka a Hrubého je vědecky kritický, více realistický a chce vidět náboženství více v životě než v kostele.²¹⁶

²¹³ BRAUM, Jan (ed.): *Droby pro rodinný památník: Přepis rukopisu rodinné kroniky Josefa Soukupa, okresního veterinárního rady v Jičíně*. Včelná: 2010, str. 157-158.

²¹⁴ ZELLERIN, Hugo (ed.): *Z deníků a korespondence rodiny zvěrolékaře Josefa Soukupa*. Jičín: 2012, str. 177.

²¹⁵ Tamtéž, str. 200. 13. března 1923.

²¹⁶ Tamtéž, str. 252. 16. února 1925. Původní deník zde obsahuje ještě další informace. Záznam je v prepisech krácen.

V dubnu 1925 si Josef Soukup posteskně nad tím, jak se lidé zajímají o sugesci a uzdravování. Bylo to tehdy, když na toto téma pořádal schůzi Aleš Panocha, jičínský cukrář.

Panocha svolal do sálu v Paříži (tj. hotel Paříž v Jičíně, pozn. autora) svoji schůzi o sugesci a uzdravování. Sál měl natřískaný, zástup rokoval venku. Znamení doby! Na vážné věci nepřijde takřka nikdo. Neuvidí-li divů, chtějí aspoň zábavu. Promluvil také spiritista Vaněk, spisovatel ze Slatin. Panocha není řečníkem, má však odvahu.²¹⁷

Slovo spiritismus se v různých pádech objevuje v denících během dvacátých let stále častěji. Znovu a znovu se spiritismus stával velkým tématem debat Josefa Soukupa s přáteli a s rodinou, a to i ve svátečních chvílích. Ponořme se tak nyní na chvíli do času Vánoc a podívejme se, jak je tento jičínský veterinář oslavil. Nejprve rok 1925:

Na Boží hod byla společná snídaně v 9:45. Pro mne byla nejmilejší částí svátků shromážděná rodina. Na Šibeňáku pitva psa. Na odpo. shromáždění 16-17:45 kázal fř. Dobiáš z Bošína, po něm vedeme rozhovor o spiritistech jičínských a horských. Po večeři všichni velcí šli do bia, K. H. Borovský, r. 1848.²¹⁸

A nyní rok 1927:

Hod Boží vánoční, díky babičce, která vstala před 8:30, byla snídaně společná. Četl jsem vánoční evangelium, byli jsme ve shromáždění. Pepa se soumrakem zmizel, vrátil se v 23:30, Adka s Braumem a Jiřík byli v biu. My s ženou večer u Bucharů, hovor o spiritismu a článku Žilky v Kost. J. z 8.12.²¹⁹

Josef Buchar byl organizátor jičínských spiritistů a článek, který tehdy na Vánoce v roce 1927 vzbudil celovečerní debatu, byl článek o spiritismu od Františka Žilky, evangelického novozákoníka z pražské bohoslovecké fakulty.

²¹⁷ Tamtéž, str. 256. Duben 1925.

²¹⁸ Tamtéž, str. 273. 25. prosince 1925.

²¹⁹ Tamtéž, str. 308.

František Žilka se v Kostnických jiskrách pustil do kritiky spiritismu, ve které se zaměřil především na spiritismus vědecký, tedy spiritismus městský. Rysy městského spiritismu bychom nakonec našli i v Jičíně, takže článek to byl pro místní evangelíky navýsost aktuální. František Žilka kritizuje spiritismus jako pověrčivost. „Zatím budeme trpěliví. Ale jednu věc je nutno říci *hned*, a to zcela *jasně* a velmi *důrazně*: *pozor před vpádem pověrčivosti!*“ Dále František Žilka ve svém článku cituje tato slova profesora Ladislava Syllaba: „Kdyby byl duchovní obsah záhrobního života tak chud'oučký, jak se jevívá podle tak zvaných vzkazů zemřelých osob ze záhrobí, často i písemně zachycovaných, nepřál bych si, abych měl nesmrtelnou duši.“ Což František Žilka doplňuje ještě o vlastní komentář: „Věřící v duchy arci namítnou, že duchové nezjevují všeho, nezjevili dost, že jsme teprve v začátcích styků. Ale ty začátky jsou tak málo slibné, že netoužíme po pokračování.“^{220 221}

Na tomto místě nám může začít pomalu krystalizovat představa o tom, jak se ke spiritismu Josef Soukup stavěl. Fakt, že tento článek vyvolal na Štědrý den bouřlivou debatu, mne přivádí k myšlence, že mohl Josef Soukup s touto kritikou souhlasit. Z toho by pak plynulo, že se o spiritismus zajímal především z odborné či intelektuální stránky. To by potvrdovalo i to, že se na jednotlivé praktiky začíná dívat s mírným despektem. Je to i patrné z poznámek k jednotlivým setkáním u Bucharů, na které se samostatně zaměřím později.

Jednou se o spiritismu hovořilo i na staršovstvu filiálního sboru v Jičíně. Po smrti libštátského faráře Marušiaka vydali jeho památce jičínské evangelíci malý sborník, který obsahuje celkem dvacet příspěvků; jedná se právě o ten sborník, který byl v této práci již tolikrát citován. Z těchto dvaceti příspěvků se na staršovstvu toho večera četl jediný, a sice Marušiakův článek „Něco o spiritismu“. Na zasedání tohoto staršovstva byl přítomný i libštátský farář Jaroslav Kučera.²²²

²²⁰ ŽILKA, František: „Spiritism“ in *Kostnické jiskry*, číslo 48, 8. prosince 1927, str. 361-362.

²²¹ Podobnou reakci, jakou měl Ladislav Syllabus, nacházíme i u anglikána Roberta Bensona: „Sdělení, která se nám dostávají od duchů, zřídka svou moudrostí převyšují dílo současných žijících autorů, natož pak aby svojí moudrostí dosahovaly hloubky a hodnoty učení největších duchovních představitelů minulosti.“ BYRNE, Georgina: *Modern spiritualism and the Church of England, 1850-1939*. Woodbridge: 2010, str. 154. Citován BENSON: *Spiritualism*, str. 15.

²²² ZELLERIN, Hugo (ed.): *Z deníků a korespondence rodiny zvěrolékaře Josefa Soukupa*. Jičín: 2012, str. 371. 1. února 1931.

To, že se četl pouze Marušiakův článek proti spiritismu, již také o něčem vypovídá. Jistě to nebude proto, že by ostatní články byly nezajímavé. Mezi dvacítkou otištěných příspěvků byl například životopis faráře Marušiaka, jeho dopis adresovaný jičínským evangelíkům a jeho teologická zamyšlení, vzpomínky blízkých na Marušiaka apod. Spiritismus tedy musel být tématem, jež u jičínských evangelíků nějak rezonovalo. Jak jinak si vysvětlit to, že si staršovstvo četlo právě tento text a ne jiný?

Ještě téhož roku se o další rozruch postaral slovenský evangelický farář a teozof Ján Maliarik. Ten zavítal do Jičína o svatodušních svátcích roku 1931. Josef Soukup ho měl jít přivítat a následně s ním strávit celý sváteční víkend. O tom, jak toto setkání se slovenským teozofem dopadlo, nechám promluvit samotného Josefa Soukupa.

V pátek přijel Maliarik, měl jsem jít také naproti v 19:15, ale usnul jsem na pohovce. V sobotu se ženou na jeho přednášce „Cesta k blahu a míru“ v zasedačce radnice. Svolavatel a vývěsce plakátů byl Rus. Začal svým životopisem, obsahem studia vč. koránu, budhismu, ..., rozesíláním svých publikací a listů, ..., bije Maďary a Němce. Bude hostem Rusovým. Pod vlivem přednášky nedovedl jsem ho již pozvat na oběd a nocleh, ač žena byla už ochotná. Ochladl jsem na nulu. V neděli odpoledne po shromáždění soukromě hovořili M. a dr. N. (Ján Maliarik a Oldřich Novotný, pozn. autora) u sochy sv. Václava a pramene na lavičce debatovali do 19 h. Rus by byl rád poslouchal, ale M. jej odeslal ke mně. Rozrušený dr. N. namítal a odmítal... M. vstal, urazil se.

Na večerní schůzku spiritistů, okultistů a teozofů jičínských v domě knihaře Fr. Macháčka v Havlíčkově ulici Rus mne nepozval. Pozval mne však 2x Maliarik, bude pokračovat ve své přednášce. V přízemí Holinkova tiskárna, v poschodí nájemníci, v podkroví komůrka se světlíkovitými okny s prostými záclonkami, nenatřenými prkny, šalovaná. Obraz Krista, stůl, lavice sbité z prken. Sedl jsem do rohu, abych nebyl R. a M. přímo na očích. Celkem asi 20-25 lidí, Panocha nepřišel. Rus vyzval k dotazům, na vztah k Maďarům a Němcům mlčel i přes opakované vybízení druhých. „Nerozumím otázce.“ Byly trapné

pausy mlčení. Rus vybízí mne, abych promluvil. „Přišel jsem poslouchat. Host náš má dokončit sobotní přednášku.“

Rus začal prudce dýchat, škulbat sebou, kroutit se, koulet očima. Po dlouhé pause slyším zase delší mediální projev. První v Jičíně. Nebyl šťastný, ani obsažný. Nebylo cítit a znát spojení s vyššími duchovními sférami, ale vlivy kněžské a ke konci známé myšlenky Rusa samého, usoudila paní Černá. Rus skončil obvyklým „S Pánem Bohem!“, dlouho těžce dýchal, plačtivě štkal, zakrýval obličej rukama, kladl se na stůl, prosil důst. pána za odpuštění – i mne. „Nemohl jsem už jinak“. Teď měl promluvit host, než zase trapná pauza. M. mlčí, vstává, shromáždění se rozchází. Zaraženě, sklíčeně, zklamaně. Proč nepromluvil alespoň Holoubek nebo Dvorský? Byl jsem tu překážkou já? M. odešel, ani ruku mi nepodal... Každý řečník má být připraven. Nemá pohrdati těmi, kteří se nevyjadřují tak, jak by si přál. Hvězda nevydala světla.²²³

Když v lednu roku 1934 zemřel vůdce jičínských spiritistů, Josef Buchar, byl Josef Soukup na jeho pohřbu. Alespoň to tedy nepřímo vyplývá z deníkových záznamů, kam si zapsal o Bucharově pohřbu několik podrobností.²²⁴ S jistotou ale víme, že byl na „trzyzně spiritistů u Bucharových“²²⁵ o dva měsíce později.²²⁶

Po dalších dvou měsících, tedy v dubnu 1934, dorazilo na jičínskou biblickou hodinu asi 16 spiritistů z Vojic, „hledajících ve stopách J. Buchara“.²²⁷ Zde je potřeba upozornit na to, že ve Vojicích existovala výrazná skupinka evangelíků. Od Josefa Soukupa se o ní na jiném místě dovídáme následující: „Údové byli získáni Jičínem a jsou s námi spojeni srdcem a bratrstvím.“²²⁸ Evangelické bohoslužby se zde konaly ještě během druhé poloviny dvacátého století.²²⁹ Ve Vojicích žije sotva několik stovek

²²³ Tamtéž, str. 380. 22. května 1931.

²²⁴ Tamtéž, str. 455. 12. ledna 1934.

²²⁵ Jeden až dva týdny po smrti spiritisty se na přání příbuzných konala seance, na níž měla být umožněna komunikace se zemřelým. KUMPEROVÁ BRAUNOVÁ, Iva: *K problematice etnografického studia náboženství v Podkrkonoší: spiritisté na Jilemnicku*, diplomová práce. Praha: 1968, str. 79.

²²⁶ ZELLERIN, Hugo (ed.): *Z deníků a korespondence rodiny zvěrolékaře Josefa Soukupa*. Jičín: 2012, str. 458. 18. března 1934.

²²⁷ Tamtéž, str. 460. 26. dubna. 1934

²²⁸ Tamtéž, str. 501. Listopad 1936.

²²⁹ <http://www.ccejicin.cz/historie>, zpřístupněno 18. května 2013.

obyvatel a je tedy pravděpodobné, že mezi tamní skupinou spiritistů z 30. let a místními evangelíky bude nějaká souvislost, nebude-li se přímo jednat o jednu a tutéž skupinu.

A vůbec poslední záznam o spiritismu je tento z roku 1934: „Večer slečna Popková k ženě: nám spiritismus dal víru a radost, smířil s životem, jak je.“²³⁰

Pozornému čtenáři by nemělo uniknout, že poslední záznam o spiritismu přichází několik měsíců po smrti organizátora spiritistů Buchara. Jeho odchod mohl do určité míry způsobit opadnutí zájmu o spiritismus. V následujících patnácti letech se o spiritismu či o spiritistech z deníků nedovídáme nic.

Josef Buchar se celkově zdá být klíčovou postavou ve vztahu mezi evangelíky a spiritisty. Tento libštátský rodák nejenže organizoval spiritistický kroužek, který se okolo něho formoval, ale zároveň se účastnil na životě jičínských evangelíků a patrně sehrál i klíčovou roli při postupné asimilaci spiritistů do Jičínského sboru. Patrně ten samý Josef Buchar organizoval hromadný přestup spiritistů z Mříčné do křížlického sboru, o které byla již řeč. Dle všeho se zdá, že i v Jičíně přiváděl spiritisty mezi evangelíky. O jeho integraci do sboru svědčí například i to, že na jeho pohřbu za církve promluvil kurátor jičínských evangelíků Oldřich Novotný.²³¹ Setkání s Josefem Bucharem jsem v předešlé chronologii vynechával, nyní se tak vrátíme o devět let zpět, abychom se na tato setkání podívali podrobněji.

Soukupovi se s Josefem Bucharem vídali poměrně často. I v tomto případě se postoj Josefa Soukupa rýsuje v podobných obrysech, jako v předchozích zastaveních: o spiritismus se zajímá, zvědavě nad ním přemýšlí, ale nezdá se, že by jeho praktiky považoval za „správné“.

Celkově se okolo Josefa Buchara shromažďovaly spíše ženy, což nakonec není nic neobvyklého – i jinde ve světě spiritismus přitahoval více žen než mužů.²³² Co však v následujících odstavcích může překvapit, je otevřenost jičínských evangelíků, se kterou spiritisty přijímali. Již jsme slyšeli, že se účastnili místních biblických hodin, nyní však ještě uvidíme, že se dokonce účastnili i vysluhování večere Páně.

²³⁰ ZELLERIN, Hugo (ed.): *Z deníků a korespondence rodiny zvěrolékaře Josefa Soukupa*. Jičín: 2012, str. 462. 5. června 1934.

²³¹ SOKA Jičín, matrika zemřelých. Narozen 15. února 1864 v Libštátě, zemřel 12. ledna 1934 v Jičíně. (odkaz vyhledal Hugo Zellerin).

²³² HIGHET, John: *Scottish Churches*. Londýn: 1960, str. 49.

Ještě ale zůstaňme chvíli u Soukupů. Poprvé se spiritistického setkání u Bucharů účastnila paní Soukupová v roce 1925; tehdy tam šla ještě sama bez svého manžela. V denících čteme: „Ž. dala na stůl buchtu a poprvé šla s Habalovými do Bucharova kroužku. ...vrátila se od Bucharů v 21:30.“²³³

K poznání postojů církve je však mnohem důležitější událost, která se stala následujícího roku, v neděli 25. dubna 1926 v jičínské evangelické kapli. Tehdy k vysluhování večere Páně přistoupili vedle hostů z českobratrské jednoty i hosté z Bucharova kroužku.²³⁴ Není zcela zřejmé, kdo tuto neděli večeri Páně vysluhoval. Velice pravděpodobně se však jednalo o libštátského faráře Marušiaka.

Vedle večere Páně se spiritista Buchar účastnil i biblických hodin. Jednou na biblické hodině rozmlouval o Adamovi a Evě. A to takto: „Dvojice Adam a Eva trvají v každém člověku: rozum a rozvaha, cit a vášně...“²³⁵

Dále se hosté z Bucharova kroužku účastnili i křtin. Byli přítomni při křtu Josefa Ruse, jemuž se Josef Soukup stal kmotrem. Je potřeba dodat, že Rusovi rovněž projevovali zájem o spiritismus. Tehdy křtil vikář Šklába z Turnova a po křtinách následovalo pohoštění a dlouhá debata o duchovním růstu.²³⁶ Kmotrovství mělo tehdy daleko větší společenský význam a bylo jakýmsi důkazem společenské vážnosti. Scénář, kde spiritisté žádali o kmotrovství příslušníky tradičních církví, byl poměrně častý. Rovněž tak i příslušníci tradičních církví občas vyhledávali kmotry mezi spiritisty, a to především pro jejich dobré mravy; jinak to však bylo mezi katolíky, ty mezi spiritisty kmotry nevyhledávali.²³⁷

Jak je vidět, stoupeneci, nebo snad spíše stoupenkyně, Bucharova spiritistického kroužku se často podíleli na společném církevním životě. Vedle událostí oficiálních se účastnili i událostí méně formálních. V únoru 1928 tak například přišly ženy z Bucharova kroužku uvítat kurátora jičínských evangelíků Oldřicha Novotného, který přijel po těžké operaci z Prahy.²³⁸

²³³ ZELLERIN, Hugo (ed.): *Z deníků a korespondence rodiny zvěrolékaře Josefa Soukupa*. Jičín: 2012, str. 250. 11. ledna 1925.

²³⁴ Tamtéž, str. 279. 25. dubna 1926.

²³⁵ Tamtéž, str. 426. 15. prosince 1932.

²³⁶ Tamtéž, str. 314. Březen 1928.

²³⁷ KUMPEROVÁ BRAUNOVÁ, Iva: *K problematice etnografického studia náboženství v Podkrkonoší: spiritisté na Jilemnicku*, Diplomová práce. Praha: 1968, str. 89-90.

²³⁸ ZELLERIN, Hugo (ed.): *Z deníků a korespondence rodiny zvěrolékaře Josefa Soukupa*. Jičín: 2012, str. 312. Únor 1928.

O tom, jak rozhovory u Bucharů vypadaly, nechám promluvit opět samotného Josefa Soukupa. Máme zachované poznámky ze dvou takových setkání, přičemž obě se odehrála v roce 1929. Nejprve první setkání z ledna:

My s ženou jsme byli 15:30 – 19:00h u Bucharů ve společnosti, probírající různé pohledy na víru, vyložení pojmu karma, meditačních metod aj., ženuška se živě účastní debaty, přítomní se divili, že já mlčel. Prohlubuje se propast. Co je pro zasvěcence, není pro lid, žena a matka pracující jsou tu vyloučeny.²³⁹

A nyní poznámky ze setkání u Bucharů o dva měsíce později:

Večer jsme poslouchali u Bucharů pošt. úředníka Holoubka z Pardubic, hosta sl. R. Barešové o reinkarnaci. Popisoval proces umírání, poměr těla a duše, tělo etherické a astrální, pojem kausálnost atd. Spekulace. Poukázáno na 99 % podvodnost medií, nejbezpečnější pravdu, cestu a život – Krista. Rus se ztrácel ve své spiritistické dogmatice. Buchar vyznal, že je theosofem a k církvi bratrské se připojil jen z důvodů národních. Holoubek prohlašoval, že nevěří v osobního Boha, duch toť jen vybočující síla. Není hříchu, není rozdílu mezi dobrem a zlem – pro duchy zasvěcené. Dr. Novotný nemohl přijít, přednášel o Masarykovi v Nemyčevsi.²⁴⁰

O něco stručnější zprávu nám pak Josef Soukup zanechal o setkání u Bucharů na Vánoce 1930. „Večer jsme byli u Bucharových do 21 hod. o reinkarnaci, vysvětlující různost povah týchž rodičů.“²⁴¹

Náboženský život byl v meziválečném Jičíně dozajista pestrý a Josef Buchar nebyl zdaleka jediným, kdo k této pestrosti přispíval. Mezi další výrazné osobnosti patřil **Aleš Panocha**, jičínský cukrář. Podobně jako o spiritismu i o Panochovi přichází nejvíce zpráv z druhé poloviny dvacátých let 20. století. Panocha se věnoval theosofii, léčitelství a sugesci. Vedle toho se považoval snad za jakési božské vtělení a za proroka.

²³⁹ Tamtéž, str. 331. Leden 1929.

²⁴⁰ Tamtéž, str. 333-334. 10. března 1929.

²⁴¹ Tamtéž, str. 368. 25. prosince 1930.

Byl oblíben mezi spiritisty a mládeží. A co si o tomto cukráři myslel Josef Soukup? „Blázen není, ale kolečko mu přeskočilo.“²⁴² Zájem po Jičíně nesporně vzbudil veliký, například i chlapi se pak na ulici začali zdravit: „tě Panocha“.²⁴³ Podrobněji pak Josef Soukup popisuje Panochu takto:

Na radnici v členské schůzi nár. strany práce s účastí nepatrnou se o slovo přihlásil cukrář Panocha. Černý šat, rudá kravata, vzhled korsikána. Prohlašuje, že cítí velké povolání přicházejícího pátého Krista mluvícího k národu a všem lidem. Potřebuje však, aby uznán byl za Povoláného nejvyšším předsedou zednářských loží. Tím je náš president M. Psal mu, ale nedostal odpověď, jistě byl jeho list zadržen. Nár. str. práce má s presidentem přátelské styky, má svým vlivem dopomoci mu k slyšení! Předseda dr. Vsetečka mu velmi taktně připomenul, chce-li zavést pořádek v národě a lidstvu, aby zavedl jej nejprve ve své rodině a u sebe.²⁴⁴

Panocha vzbuzoval zájem nejen mezi spiritisty, ale také mezi jičínskými evangelíky. Josef Soukup vzpomíná, jak kdysi vedle množství přednášek politických a náboženských navštívili i přednášku Panochovu.²⁴⁵

V denících se dočítáme i o několika osobních setkáních s Alešem Panochou. Na jedné návštěvě Josefa Soukupa dokonce žádal o finanční pomoc při tisku svého spisku. Tato schůzka nám zároveň ukazuje snad až typický přístup Soukupa – na jednu stranu se o spiritismus či theosofii zajímá, ale na druhou stranu se nakonec vždy od těchto témat distancuje: „Slíbil jsem, ale sotva budu moci splnit. ‘Odpusť nám naše viny...‘ Druhý den pobyl u nás se svými pracemi zase. Čilý jako rtuť. Nerad bych mu ublížil, ale také bych nerad ublížil pravdě.“²⁴⁶

Podobně se Soukup distancuje od Panochy v rozhovoru s přáteli, kde vystupuje proti jeho učení: „Hájil jsem vyvýšenost prostého křesťanství, Ježíšova evangelia,

²⁴² Tamtéž, str. 437. 2. května 1933.

²⁴³ Tamtéž, str. 255. 9. dubna 1925.

²⁴⁴ Tamtéž, str. 299. 7. června 1927.

²⁴⁵ Tamtéž, str. 315. Březen 1928.

²⁴⁶ Tamtéž, str. 437. 2. května 1933.

životní opravdovosti a práce křesťanského západu nad všechna velebená učení východu.“²⁴⁷

Tématem theosofie a Panochovými pamflety se zabývala i Kostnická jednota, kde byl Josef Soukup jednatelem. Kostnická jednota, podobně jako jičínský evangelický sbor,²⁴⁸ zároveň odmítla pozvat slovenského theosofa Maliarika, o kterém jsme již dříve slyšeli. Napsali mu: „základ, na němž stavíte, je jiný, nežli základ náš.“ Řeč toho dne byla i o spiritistech. „Buchar st. žaluje. Rus měl v Lomnici projev v extasi, zkoumá dobré a zlé mocnosti či přírodní a duchovní síly, které zmocňují se člověka. Je vnitřně nevyrovnaný. Spasení nepotřebuje, o znovuzrození žádat nebude.“²⁴⁹ Rusa kritizovali i o několik měsíců předtím, zjevně tak členy Kostnické jednoty znepokojoval.²⁵⁰

Theosofie se rovněž stala u jičínských evangelíků populárním tématem. Pokladník sboru Habal například doporučoval k četbě Orisona Swetta Mardena, stoupence hnutí Nová myšlenka, jemuž vyšlo ve dvacátých letech několik knih v češtině. Habal říkal: „nepodlamuj dítěti sebedůvěru a sebeúctu. Čti Mardena!“²⁵¹

Do souvislosti s těmito všemi příběhy bychom pak měli dát současnou stručnou charakteristiku vzniku sboru evangelíků v Jičíně. Ti na své webové stránce popisují vznik sboru takto: „Nevznikl ze starých evangelických rodů, většina jeho členů byla získána z řad jinověrců, bez vyznání i spiritistů.“²⁵² Je tedy více než zřejmé, že spiritisté měli k evangelíkům v Jičíně blízko. Dozajista se jim evangelíci nestránili a obě skupiny společně sdíleli své náboženské zkušenosti a lze předpokládat, že se pak skupinka spiritistů mezi evangelíky postupně infiltrovala. V prostředí jičínských evangelíků se spiritisté pohybovali zcela volně, patrně se stávali i členy sboru. Původní členové sboru se sice se spiritismem seznamovali, neodsuzovali jej, ale spiritisty se sami nestávali, tedy alespoň ne horlivými, respektive ne dlouhodobě.

²⁴⁷ Tamtéž, str. 373. Březen 1931.

²⁴⁸ Tamtéž, str. 375. 27. března 1931.

²⁴⁹ Tamtéž, str. 379. 11. května 1931.

²⁵⁰ Tamtéž, str. 375. 27. března 1931.

²⁵¹ Tamtéž, str. 275. Únor 1926.

²⁵² <http://www.ccejicin.cz/historie>, zpřístupněno 18. května 2013.

6. Diskuze

Mou snahou v této práci bylo popsat a objasnit postoje členů evangelické církve ke spiritismu. Na předešlých stranách byla vidět řada rozdílných přístupů. Ty se nyní pokusím zobecnit a vytvořím z nich jakési **modely**, které by mohly mít širší platnost. Nejprve ještě krátce připomenu hlavní obrysy těchto přístupů.

Nejaktivnějším bojovníkem proti spiritismu byl bezesporu reformovaný farář Emanuel Havelka. Ten také zároveň používal nejpřísnějších prostředků; spolu se staršovstvem rozhodl o zákazu vysluhování večere Páně spiritistům či později rozhodl o vyloučení spiritistů ze sboru. Jeho současník, luterský kolega Petr Marušiak, již tak daleko nezašel. Přestože spiritismus odsoudil, pro spiritismus ze sboru nikoho nevylučoval, navíc mu nečinilo problém spiritistům přisluhovat večeri Páně. I přes odsouzení spiritismu si byl vědom jeho kladných stránek a se spiritismem si přál vyrovnat se následovně: „Podporovat dobré, co je v něm, a odpomáhat tomu, co není zdravé ... Nejméně vhodný způsob je násilí a trest.“ Z Křížlic se pro změnu dovídáme, že faráři o otázce raději mlčeli, aby neurazili mnohé členy sboru. Není mým úkolem ukázat, který z těchto postupů byl ideální, ale poukážu na jejich jednotlivé dopady.

Radikální postup vůči spiritistům, jak jsme jej viděli u reformovaného Havelky, mohl vést k ještě většímu utvrzení spiritistů a v posledku k jejich úplnému vzdálení se či odchodu ze sboru. Ve vzpomínkách pamětníků z Libštátu bylo vidět, že si mnozí mysleli, že v Libštátě spiritisté žili, ale tajili se. Lze se tedy domnívat, že se vytvořila jakási hráz, která obě strany oddělila. Zároveň ale tento aktivní postup znamenal, že sbor nebyl zasažen spiritismem v takové míře jako jiné sbory. To nakonec potvrzuje i srovnání s minulostí, neboť Havelka říká, že spiritismus sbor nepoznamenal tolik, jako učení „sektáře“ Ketrleho o třicet let dříve.

Umírněný postup, který byl patrný u luterského faráře Marušiaka, znamenal značnou otevřenost vůči spiritistům a otevíral prostor pro integraci. Viděli jsme, že spiritisté chodili na biblické hodiny či na vysluhování večere Páně a že se účastnili na životě sboru – tedy alespoň v Jičíně, který vždy pod Marušiakovu správu spadal. Dalo by se oprávněně namítnout, že Jičín ležel již daleko od svého mateřského sboru v Libštátě, a tak zdejší dění mohl farář minimálně ovlivnit. Ano, i kdyby byl vliv faráře

minimální, přesto byly postoje jičínských evangelíků podobně umírněné či dokonce integrační jako u faráře Marušiaka. Ve výsledku mnozí členové sboru se spiritismem koketovali a jistě byly i okamžiky, kdy jejich aktivity byly z pohledu křesťanského pravověří již minimálně nahaně. Na druhou stranu tito evangelíci umožnili spiritistům přístup do církve, až se do sboru nakonec spiritisté díky osobním kontaktům s evangelíky plně začlenili.

Vyhýbavý postup, který je možný předpokládat u některých farářů z Křížlic, mohl rovněž znamenat určitou míru integrace. Do sboru vstupovali spiritisté z širokého okolí, převážně „konvertité“ od katolicismu. Naschvál jsem u konvertitů užil uvozovek, neboť v tomto případě lze úspěšně pochybovat o upřímnosti takové konverze a je možné předpokládat, že se často jednalo o přestupy zcela formální. Nakonec si tedy farář nikoho „nezneřádel“, ale nelze mluvit ani o tom, že by si někoho „získal“. Zároveň o čem se málo mluvilo, o tom se málo vědělo. A tak mohou i s odstupem někteří pamětníci, ač ne-spiritisté, říkat: „Nedovedeme si to představit, ale asi to existuje.“ Avšak zde je potřeba mnoho pochopení, nakonec, kdo si tyto otázky věci mezi „nebem a zemí“ umí přesně představit? Zdá se ale, že zbožnost některých členů zdejšího sboru mohla nést prvky spiritismu.

Jsem si vědom, že jsem se právě dopustil veliké zkratky, která obsahuje řadu nezahrnutých prvků. Ač se domnívám, že tato zkratka pravděpodobně vystihuje odraz skutečného běhu dějin, přál bych si, aby byla braná se vši volností, jako něco obecného, něco přenositelného. Ať není ten který postup vázán pouze a jen k Libštátu či pouze a jen k Jičínu a Křížlicím, ale ať každý z nich slouží jako model, který mohl platit v určité době v kterémkoliv ze zmiňovaných míst. Je to mozaika, jež odráží vztah podkrkonošských evangelíků ke spiritismu.

Zmiňoval jsem, že tyto tři výše uvedené modely, které sledují pouze osobní přístup farářů, nezahrnují řadu prvků. Mezi prvky, které ovlivňovaly postoje evangelické církve ke spiritismu, bych zařadil dvě základní oblasti: dlouholetá přítomnost faráře a intenzita rozšíření spiritismu v okolí daného sboru.

V Libštátu, odkud známe postoje ke spiritismu nejjasněji, byli oba zdejší faráři přítomní ještě před rozšířením spiritismu a dlouho po něm. Svě sbory tedy znali velice dobře a mohli si dovolit proti šířícímu se spiritismu vystoupit. Lze si snadno představit, že pro nově příchozího faráře je výraznější reakce na takové hnutí daleko obtížnější.

Uvažme následující data. Spiritismus se začal rychle šířit v 80. letech 19. století. Libštátský reformovaný farář Havelka byl ve službě v letech 1864-1910 a libštátský luterský farář Marušiak v letech 1878-1927. Oproti tomu v Křížlicích to byl Kutlík v letech 1864-1896, Hrejsa v letech 1896-1902, Samek v letech 1902-1925. Podobná situace byla i ve Valteřicích; první reformovaný vikář tam přišel až roku 1903 a v následujících 17 letech se tam vikářů či farářů vystříдалo pět. K valteřickým luteránům přišel první vikář roku 1892 a byl následován Aloisem Trojanem, který zde byl v letech 1898-1928. Jsem si vědom, že se opět jedná o určité zjednodušení. Je ale jasné, že je mnohem náročnější vystoupit proti spiritismu pro faráře, jenž přišel do sboru, který již spiritismem zasažený je.

Další zmiňovaný prvek, který je třeba při vyhodnocování výsledků zohlednit, je intenzita rozšíření spiritismu v okolí toho kterého sboru. Patrně je opět jednodušší proti spiritismu kázat, má-li farář oporu ve svém staršovstvu a je-li spiritismem zasaženo jen několik rodin, a to ještě žijících v odlehlých oblastech, než kázat proti spiritismu ve sboru, kde žije více spiritistů. Intenzitu rozšíření spiritismu je těžké měřit, avšak z mapy, která je přiložená k této práci vyplývá, že všeobecně se více spiritistů vyskytovalo blíže k horskému pásu Krkonoš.

Je-li řeč o výskytu spiritistů, je zde potřeba poukázat ještě na jeden fakt. Z dostupných pramenů vyplývá, že se spiritisté výrazně nevyskytovali v obcích, kde bylo centrum daného evangelického sboru, ale spíše v jejich okolí. Klíčovou úlohu tedy hrála i bezprostřední přítomnost faráře. Víme jen, že spiritisté byli výrazněji přítomni v Křížlicích, ač tedy nevíme v jak velikých počtech,²⁵³ v případě Valteřic a Libštátu to byla otázka spíše jen jednotlivců, ostatní spiritisté evangelíci žili v diaspoře.

Ani v obci Libštát ani v obci Křížlice se pravděpodobně žádné spiritistické seance nekonaly, respektive nejsou nám známy, a to ani seance konané katolíky či lidmi bez církevní příslušnosti; zato se však tyto seance obvykle konaly v bezprostřední blízkosti těchto dvou obcí. Na druhou stranu nebyla na překážku trvalá přítomnost katolického faráře, neboť v takových obcích se běžně seance konaly. Zdá se tedy, že spiritismus se ujímal v místech, kde nebyl evangelický sbor, ale zároveň tam, kde to k takovému evangelickému sboru nebylo příliš daleko. To tedy částečně dokládá, nebo

²⁵³ KUMPEROVÁ BRAUNOVÁ, Iva: *K problematice etnografického studia náboženství v Podkrkonoší: spiritisté na Jilemnicku*, diplomová práce. Praha: 1968, str. 117.

přinejmenším nevyvrací, hypotézu Zdeňka Nešpora o původu lidového spiritismu v „tolerančním sektářství“. Shrnu-li tedy svou tezi: spiritismus se šířil mezi lidi, kteří to neměli k evangelíkům daleko, geograficky i věroučně, ale ani tak blízko, aby se mohli aktivně a často účastnit na životě sboru.

Jestli je vůbec možné klást si otázku, kde byl spiritismus mezi evangelíky nejvíce rozšířen, tak v případě reformovaných je to pravděpodobně Peřimov. Identifikovat podobné centrum u luteránů je daleko složitější. Pominu-li oblast Vysokého nad Jizerou, kde byla oficiální příslušnost spiritistů k církvi spíše jen formální, tak hlavním místem byly Horní Štěpanice a jejich bezprostřední okolí. V těchto oblastech bylo evangelíků praktikujících spiritismus nejvíce. V ostatních místech se rovněž vyskytovali, ale tam se jejich procento zdá být úměrné danému náboženskému složení.

Počty spiritistů ve sborech byly ovlivněny množstvím konverzí. Prakticky všechny známé konverze byly vždy od katolicismu k luteránství. Na tom nese jistě podíl reformovaný farář Havelka, který odmítal přijímat spiritisty do sboru. Mezi známé konverze je možné zařadit například hromadný přestup katolíků z Mříčné a vůbec největším přestupem se pak zdá být začlenění spiritistů do jičínského sboru.

Vedle vzájemného srovnání jednotlivých sborů a farářů v Podkrkonoší se nabízí i **srovnání s Velkou Británií**. Zde se spiritismus rozšířil ještě o několik desetiletí dříve a tamní protestantské církve se s ním musely rovněž po dlouhá léta vyrovnávat. Dějiny spiritismu zde mají velice podobný charakter jako dějiny spiritismu v Čechách. Principy, které jsou patrné při šíření a praktikování spiritismu ve Velké Británii, je možné ve větší či menší míře nalézt i v českém prostředí. Nabízí se zde hned několik oblastí, které lze srovnat.

Ani ve Velké Británii ani v Čechách se církvím nepodařilo zaujmout ke spiritismu jednotné stanovisko a veškeré reakce tak byly v režii samotných farářů. Plodem této situace byla značná nejednota argumentů, které jednotliví faráři používali. Výhodou však bylo, že se farářům lépe operovalo v prostoru a přizpůsobovalo konkrétní situaci. Ve smyslu pravidla „co není zakázáno, je povoleno“, mohlo toto mlčení ze strany vedení církve umožnit i to, že se někteří faráři stali aktivními spiritisty a zároveň stále sloužili jako duchovní své církve. V Británii je takových případů známo poměrně hodně; v případě Čech nevím o žádném, přesto ale taková situace nastat mohla.

Britská anglikánská církev udělala oproti české evangelické církvi o jeden krok navíc, aby ke spiritismu zaujala jednotné stanovisko. V roce 1937 zřídila komisi s cílem „prozkoumat komunikaci s duchy a nároky spiritismu na křesťanskou víru.“²⁵⁴ Výsledkem bylo, že sedm z deseti členů komise považovalo komunikaci mezi živými a mrtvými za pravděpodobně skutečnou a doporučovali církvi, aby zůstala v kontaktu s umírněnými spiritisty; samozřejmě ale došlo i k označení problematických částí spiritismu, jako například učení o Ježíši Kristu.²⁵⁵ Biskupská konference byla těmito závěry očividně zklamaná a ve stínu druhé světové války se na závěry komise rychle zapomnělo. Co však znamená tento všeobecně nejednoznačný postup, se kterým se v obou zemích ve větší či menší míře setkáváme? Je otázka komunikace mezi mrtvými a živými otázkou, kterou nelze zodpovědět institucionálně?

Naproti této „neschopnosti“ evangelických církví zaujmout jednoznačný a jednotný postoj se v obou zemích proti spiritismu jasně vyhranila katolická církev. V případě Podkrkonoší byli katolíci první, kdo na spiritismus reagoval, byť se jedná o prvenství pouze v řádech několika let. Co však odlišuje katolickou církev od těch evangelických nejvíce, je tvrdost, s jakou proti spiritismu zasáhla. V Podkrkonoší někteří faráři kázali proti spiritismu tak horlivě, až to vedlo ke kamenování a veřejnému lynčování spiritistů. Někteří katoličtí faráři také například neváhali psát stížnosti na civilní úřady. V Británii byl postup katolíků obdobně razantní. Ve dvacátých letech byla například zformována skupina „Catholic Crusade Against Spiritualism“.²⁵⁶ V otázce laxnosti kritizoval anglikánskou církev George Butterworth, který si stěžoval, že anglikánská církev hovoří velice nejasně, zatímco katolíci zaujali vůči spiritismu jasný postoj.²⁵⁷

V určité shodě je i farář Marušiak s některými závěry komise anglikánské církve, která měla spiritismus prošetřit. Komise například došla k závěru, že spiritismus většinou pomohl utvrdit lidem jejich víru.²⁵⁸ Marušiak zase vidí jako pozitivum, „že

²⁵⁴ HAZELGROVE, Jenny: *Spiritualism and British Society Between the Wars*. Manchester: 2000, str. 18. Závěrečná zpráva z této komise byla publikována až v roce 1979 v časopise *Christian Parapsychologist*.

²⁵⁵ PERRY, Michael (ed.): *The 1939 Report to the Archbishop of Canterbury*. Louth: 1999.

²⁵⁶ HAZELGROVE, Jenny: *Spiritualism and British Society Between the Wars*. Manchester: 2000, str. 19.

²⁵⁷ BUTTERWORTH, George William: *The Church and Spiritualism*. London : 1937(?), str. 4.

²⁵⁸ PERRY, Michael (ed.): *The 1939 Report to the Archbishop of Canterbury*. Louth: 1999.

spiritisté Písmo svaté čtou a tak usedají také u nohou Kristových. Tím mnohé dobré símě rozsívá se do srdcí lidských mezi lid, který evangelium do té doby valně neznal.“

Jak britské církve, tak české církve se shodly ve výběru argumentů proti spiritismu. Docházelo k výběru stejných biblických veršů a podobných dogmatických argumentů. V obou zemích také došlo k tomu, že každý farář preferoval jeden konkrétní směr argumentace, na němž stavěl svou kritiku. Pro jedny to byly důvody biblické, pro jiné dogmatické a pro další vědecké.

V Británii spiritismus do značné míry ovlivnil celou řadu oblastí spojených s pohřby a s učením o věcech posledních. Na pohřbech se suverénněji začalo mluvit o jistotě věčného života, pohřební kázání se stala nadějnější a změn se dostalo i pohřební liturgii. Anglikánská církev dokonce připustila, že komunikace mezi živými a mrtvými je možná, avšak ne skrze médium ale skrze modlitbu.²⁵⁹ Zda tomu tak bylo i v Podkrkonoší, nevíme. Ale právě nejistota a strach před smrtí do značné míry způsobovaly větší zájem o spiritismus mezi zdejšími obyvateli. Vzpomeňme, co zaznělo v úvodu k jedné z kapitol: „V zimě zapadnou tato osamocená obydlí sněhem často tak, že když v nich někdo z obyvatelů zemře, mrtvola jeho musí dotud zůstat nepohřbena, až sníh sejde a cesta se uvolní.“²⁶⁰

Podobně spiritismus v Británii přispěl i k tomu, že ženy dostaly v církvi více prostoru.²⁶¹ Spiritismus byl mezi ženami velice populární v Británii i v Čechách, stačí zde například připomenout Jičín, kde byla stále řeč o „ženách z Bucharova spolku“. Otázkou je, zda česká evangelická církev poskytovala ženám dostatek prostoru pro jejich vlastní zbožnost a dostatek možností k jejich realizaci. Právě například v Jičíně se konalo mnoho intelektuálních přednášek a besed pořádaných Kostnickou jednotou. Byl tento program vyvážený dostatkem jiných aktivit, kam by mohli chodit muži či ženy toužící hlouběji praktikovat svou zbožnost?

Rád bych na tomto místě **povzbudil další badatele**, kteří by se chtěli oblasti vztahu církví ke spiritismu věnovat. Jedná se o důležitou otázku, neboť skrze její

²⁵⁹ BYRNE, Georgina: *Modern spiritualism and the Church of England, 1850-1939*. Woodbridge: 2010, str. 220.

²⁶⁰ KUDRNOVSKÝ, Alois: *Spiritismus*. Praha: 1908, str. 30. Kudrnovský se zde odvolává na PAVLÍK-SYCHRA, Boleslav: *Spiritismus ve světle pravdy*. Přeštice: 1903, str. 15.

²⁶¹ BROWN, Callum G.: *Religion and society in twentieth-century Britain*. Harlow: 2006, str. 104.

pochopení budeme moci lépe porozumět jak církvím, tak i spiritistům. A jak je z mé práce patrné, mnoho důležitých otázek zůstává stále nezodpovězených.

Jedna z možností kam příští výzkum směřovat, je sledovat postoje evangelíků ke spiritismu na širším území. Podkrkonoší není jediným místem, kde se obě skupiny setkávaly. Nabízí se tak například možnost studia postojů evangelíků k městskému spiritismu. Odrazovým můstkem by mohla být Praha, kde se spiritismus dostal mezi členy smíchovského sboru.²⁶²

Dále je samozřejmě možné pracovat na zpřesnění výsledků prezentovaných v této práci. Nabízelo by se například projít podrobněji archivní fondy nově ustanovených městských sborů jako Jičín, Jilemnice či Vrchlabí, neboť ty jsem do této práce zahrnoval pouze okrajově. Dalším posunem v tomto poznání by bezesporu bylo zahrnutí německy hovořících evangelíků z Trutnova, Rudníku či Vrchlabí.

V neposlední řadě se pak nabízí srovnání postojů evangelické a katolické církve. Z dosavadního poznání se zdá, že některé údy katolické církve byly v reakci na spiritismus agresivnější – připomenuty byly již například dva případy kamenování, ke kterým došlo v reakci na nedělní kázání. Bezesporu by bylo zajímavé vědět, jak se dopady těchto rozdílných přístupů mezi sebou lišily.

Nakonec bych rád podpořil všechny pamětníky, aby se podělili o své prožitky a zkušenosti, neboť se obávám, že archivní prameny nemusí být pro úplné pochopení těchto vztahů postačující. Vztah církve ke spiritismu si zaslouží další pozornost, vždyť se v něm tak jasně odráží otázky týkající se věčnosti lidského života.

²⁶² ŽILKA, František: „Spiritism“ in *Kostnické jiskry*, číslo 48, 8. prosince 1927, str. 361.

7. Přílohy

Vztah církví ve Velké Británii ke spiritismu

Petr Marušiak: Něco o spiritismu (přepis)

Emanuel Havelka: Světlo na horách (přepis části věnované spiritismu)

Mapa

Vztah církví ve Velké Británii ke spiritismu

Spiritismus ve Velké Británii

Pro definici pojmu „spiritismus“ si britští historici často chodí do „Encyklopaedia of Religion and Ethics“, která spiritismus definuje jako přesvědčení o možnosti komunikace s „duchy“ zemřelých a o možnosti získávat od nich zprávy a důkazy o jejich identitě a přežití. Tato encyklopedie dále poznamenává, že takovéto přesvědčení se mezi lidmi nacházelo od nepaměti. V užším slova smyslu se však jedná o hnutí, které se začalo v polovině 19. století šířit ze Spojených států amerických. Encyklopedie dále upozorňuje, že anglický termín „Spiritualism“ je nepřesný, neboť pojmem „Spiritualism“ se ve filozofii označuje opak materialismu. Jako šťastnější pak vidí termín „Spiritism“, který se uchytil v kontinentální Evropě.²⁶³

Spiritistické hnutí se do Evropy dostalo z Ameriky, kde je za samý počátek moderního hnutí tradičně považována zkušenost sester Foxových z roku 1848, i když ovšem zájem o paranormální jevy existoval v USA ještě dříve. Podobně jako v USA, i v Británii jsou prameny, které potvrzují přítomnost jakési formy spiritismu ještě před rokem 1848. Dovídáme se například o seanci z roku 1846, které se účastnila sama královna Viktorie.²⁶⁴ Spiritistické hnutí ve své nové podobě se do Anglie dostalo až roku 1853 s Marií Haydenovou, která na své londýnské seance přitáhla řadu převážně zámožných lidí. Poté co Haydenová odjela, dorazil do Anglie Daniel Douglas Home, který při rozšíření spiritismu v Británii sehrál klíčovou roli. Home byl sice narozen ve Skotsku (rodné jméno Hume), ale od deseti let vyrůstal v Americe. Home rozšířil klasický repertoár spiritistů o několik hmotných jevů: pohyb stolů, rozeznění harmoniky, zdvihání horkých uhlíků z ohně či levitace. Při jedné levitaci údajně opustil místnost jedním oknem, a pak se vrátil oknem druhým. Avšak ani Home ani jeho bezprostřední následovníci se nesnažili ze spiritismu udělat náboženství.²⁶⁵

Spiritismus se v britském prostředí uchytil poměrně lehce, což bylo způsobeno jak vnějšími tak vnitřními faktory. Mezi vnější faktory určitě patří množství samouků a rozličných „samo-vzdělavců“, kteří v této době žili, a vůbec všudypřítomná touha po

²⁶³ HASTINGS, James (ed.): *Encyclopaedia of religion and ethics*. Edinburgh: 1908-1926, str. 805-808.

²⁶⁴ BUTTERWORTH, George William: *Spiritualism and Religion*. Londýn: 1944, str. 11. Citován *Light*, 21.7. 1938.

²⁶⁵ Tamtéž, str. 13-14.

vzdělání.²⁶⁶ Spiritismus nacházel obdiv především u stoupců lidových hnutí, která byla rozšířena na severu Anglie. Jmenovitě to byli stoupcí teorií socialisty Roberta Owena, metodisté či různí bylinkáři a šarlatáni, ale ke spiritismu se také často hlásili i swedenborgiáni. Obzvláště složitá byla situace v oblasti okolo Keighley, které leží v Yorkshire. Nic nelze ale velmi zjednodušovat a hledat nějaké obecné vzorce. V „Yorkshire Spiritual Telegraph“ například čteme, že spiritismu podléhali i duchovní a faráři, jakož i běžní členové anglikánské církve či členové různých nonkonformních denominací.²⁶⁷

Vnitřním faktorem, který usnadnil recepci spiritismu, byla schopnost spiritismu snadno absorbovat tradiční lidová přesvědčení a lidovou víru.²⁶⁸ Bádání v oblasti anglické, skotské a irské mytologie a jejího vlivu na utváření moderní společnosti jsou v současnosti v samých začátcích, avšak už nyní se ukazují některé možné spojitosti. Například Eileen Garrettová, známé médium z 30. let minulého století, vyrůstala v Irsku u své tety a strýce, kteří věřili v existenci víly smrti Banshee, která svým kvílením ohlašovala smrt. Je známo, že Eileen Garrettová jako malá slýchávala různé příběhy o lidech ze svého okolí, kteří měli v těchto příbězích všelijaké nadpřirozené schopnosti.²⁶⁹

Historici dále poukazují na fakt, že recepci spiritismu v 19. století pomohlo i to, že spiritismus nabízel *důkaz* posmrtného života.²⁷⁰ Podobně smýšlí i Hazelgroveová, která dále dodává, že k tomu ještě přispíval i fakt, že v této době bylo tradiční křesťanské učení napadáno kritikou ze strany přírodních věd.²⁷¹

Ve srovnání s jinými evropskými státy byl v Británii vývoj spiritismu postupný. Na rozdíl od katolické Francie či Itálie se mu nedostalo tak přísného zákazu ze strany většinové společnosti. To také umožnilo paralelní vývoj dvou proudů: křesťanského a ne-křesťanského spiritismu. Výrazné odsouzení ze strany církve by mohlo znamenat vývoj pouze ne-křesťanského proudu, jak tomu bylo právě ve Francii.²⁷²

²⁶⁶ BARROW, Logie: *Independent Spirits*. Londýn: 1986, str. 3.

²⁶⁷ Tamtéž, str. 7. (citován *Yorkshire Spiritual Telegraph*, č. 1, str. 20)

²⁶⁸ HAZELGROVE, Jenny: *Spiritualism and British Society Between the Wars*. Manchester: 2000, str. 14.

²⁶⁹ Tamtéž, str. 23-24.

²⁷⁰ OPPENHEIM, Janet: *The Other World*. Cambridge: 1985, str. 63.

²⁷¹ HAZELGROVE, Jenny: *Spiritualism and British Society Between the Wars*. Manchester: 2000, str. 23-24.

²⁷² PODMORE, Frank: *Mediumship of the 19th Century*. New York: 1963, str. 161.

Největšího rozmachu dosáhl spiritismus v Británii po první světové válce. Tento zvýšený zájem o spiritismus je často dáván do souvislosti s množstvím vojáků, kteří ve válce padli, takže náhlý odchod mnoha blízkých přitáhl jejich pozůstalé na spiritistické seance. Například George William Butterworth, jeden z hlavních kritiků spiritismu, tvrdí, že se právě v této době spiritismus proměnil v náboženství a došlo ke vzniku spiritistických náboženských společenství („formation of churches“). Seance tak byla nahrazena formálním shromážděním, na kterém se konaly modlitby a zpívaly chvalozpěvy.²⁷³ Již sice více jak dvacet let předtím se o spiritismu živě diskutovalo jak v odborných kruzích, tak i mezi běžnými lidmi, ale první světová válka tento zájem výrazně zvýšila. Neuvěřitelně populárními se staly knihy jako „Raymond“ (1916) Olivera Lodge či „New Revelation“ (1918) Arthura Conana Doylea.²⁷⁴

Dalším důvodem, proč spiritismus přitáhl ve 20. a 30. letech množství nových konvertitů, může být i to, že byl v souladu s tehdejší touhou po demokratických hodnotách. Pro spiritismus 19. století bylo radikální rovnostářství přímo charakteristické a tyto rysy si ponechal i spiritismus století následujícího. Spiritismu se tak podle Hazelgroveové podařilo těžit z kultu „obyčejného člověka“. Tehdejší „obyčejný člověk“ představoval člověka, který není intelektuálem, ale je inteligentní. A spiritismus tomuto meziválečnému požadavku dokázal dostát. Převažovali tedy uvědomělí členové dělnické třídy. Původ členů však v průběhu 20. století zůstal různorodý. Příkladem konvertity může být Hewat McKenzie, který vyrůstal ve Skotsku ve velmi konzervativní kalvinistické rodině. Coby třináctiletý zanechal školu a začal pracovat v železářství u svého přísného otce. Hnán jakousi „středostavovskou“ touhou po sebezdokonalení neustále četl klasické autory. V devatenácti letech opustil svého otce a utekl do Londýna, kde se stal aktivním spiritistou. Tento útěk se stal protestem proti otcově tyranii a proti jeho vyznání a konverze tak byla do jisté míry vyjádřením toho, že McKenzie chtěl jít proti proudu.²⁷⁵

Oblibu spiritismu v meziválečném období potvrzuje i Callum Brown. Dokladuje to mimo jiné zájmem mediálního světa o známé osobnosti, které se spiritismem aktivně zabývaly. Velkou pozornost médií získali Oliver Lodge a Arthur Conan Doyle.

²⁷³ BUTTERWORTH, George William: *The Church and Spiritualism*. Londýn: 1937(?), str. 6.

²⁷⁴ BROWN, Callum G.: *Religion and society in twentieth-century Britain*. Harlow: 2006, str. 104.

²⁷⁵ HAZELGROVE, Jenny: *Spiritualism and British Society Between the Wars*. Manchester: 2000, str. 14-19. Citován HENKEY M.: *James Hewat Mckenzie, Pioneer of Psychical Research*, str. 33.

Populární časopis „Strand Magazine“ publikoval v roce 1926 Doyleovu povídku, která obsahovala spiritistickou příhodu. Vedle Arthura Conana Doylea byl nejznámějším konvertitou zmiňovaný Oliver Lodge, proslulý britský fyzik, jehož syn Raymond padl na frontě v roce 1915. Lodge po tragické smrti svého syna navštívil několik médií a o svých zkušenostech publikoval řadu knih, z nichž se stala bestsellerem kniha „Raymond, or Life and Death“, vydaná pouhý rok po synově smrti.²⁷⁶

Dalším dokladem zvýšeného zájmu o spiritismus je dramaturgie BBC. Ta v této době uvažovala, že bude vysílat vedle přenosů z klasických křesťanských bohoslužeb i přenosy ze spiritistických shromáždění. A čtenáře už asi nepřekvapí, že se v meziválečném Londýně konalo více jak 40 spiritistických shromáždění každou neděli.²⁷⁷

Spiritistická mánie posílila opět během druhé světové války. V průzkumu veřejného mínění v roce 1941 připustilo 86 % žen a 50 % mužů určitou formu pověřivosti.²⁷⁸ Spiritismus nejvíce přitahoval ženy, které stály o kontakt se svými syny a manžely, kteří padli ve válce.

Vývoj ve Skotsku probíhal podobně jako ve zbytku Británie. Neexistuje žádná monografie, která by mapovala vývoj ve Skotsku samostatně, čtenář má ale možnost dozvědět se o zdejších vývoji z monografií věnovaných Britskému spiritismu, které většinou při studiu spiritismu žádnou pevnou hranici mezi Anglií a Skotskem nečiní. Ve Skotsku sehrála hlavní úlohu při rozšiřování spiritismu Glasgow Association, která byla založena několika obchodníky roku 1866.²⁷⁹

Podobně jako v Anglii, i ve Skotsku došlo k nárůstu počtu spiritistů po první světové válce. Tak například v Glasgow bylo 20-30 spiritistických spolků, které se setkávaly každý týden, ať již z kultických důvodů či z důvodu studia paranormálních jevů.²⁸⁰ Ještě v 60. letech 20. století bylo ve Skotsku přibližně 40 společenství, která byla členy Spiritualist National Union. Celkem tak měla v roce 1959 přibližně 2800 členů. Ne všechna společenství byla ale členy Spiritualist National Union. Mnohá společenství byla začleněna ke Greater World Christian Spiritualists League. Zrovna tak

²⁷⁶ LODGE, Oliver: *Raymond, or Life and Death*. Londýn: 1916.

²⁷⁷ BROWN, Callum G.: *Religion and society in twentieth-century Britain*. Harlow: 2006, str. 141.

²⁷⁸ Tamtéž, str. 165.

²⁷⁹ HIGHET, John: *Scottish Churches*. Londýn: 1960, str. 49.

²⁸⁰ FLEMING, John R.: *A history of the Church in Scotland, 1875-1929*. Edinburgh: 1933, str. 243.

ne všichni účastníci spiritistických shromáždění jsou registrovanými členy. Lze tedy očekávat, že skutečný počet bude značně vyšší. Při bližším pohledu na členy těchto společenství je možné udělat závěr, že členové jsou ze všech společenských vrstev mimo chudinu a že průměrné společenství je tvořeno lidmi různých profesí, mimo jiné lékaři, právníky, obchodníky, učiteli, duchovními a dělníky, a také že ženy početně převažují nad muži.²⁸¹

Spiritisté a křesťanství

Brzy uvidíme, jak nejednotní byli křesťané ve vztahu ke spiritismu. Prvně se však podívejme na vztah spiritistů ke křesťanství. Totiž ani spiritisté nebyli ve vztahu ke křesťanství nijak jednotní. Je mezi nimi možné vidět proud, který mezi spiritismem a křesťanstvím neshledává žádný rozpor a spiritismus považuje za jakousi nadstavbu, která pouze upevňuje víru v posmrtný život.²⁸² A dále je zde druhý proud, který se od křesťanství zcela distancuje a spiritismus považuje za nové náboženství.²⁸³ Tyto dva proudy se tradičně označují jako křesťanský a ne-křesťanský spiritismus, respektive náboženský a vědecký spiritismus.

Křesťanský spiritismus se v Británii formoval okolo časopisu „Spiritual Magazine“. Pečlivou analýzu několika čísel tohoto časopisu udělal historik Philip Larsen, konkrétně si vybral čísla z roku 1877. Jedna z věcí, které si ve svém bádání povšiml, je odpor spiritistů k moderní biblické kritice. „Spiritual Magazine“ o Bibli mluví vedle jiného taky jako o „Book of Facts“ a brání pravdivost biblických proroctví i historicitu biblických událostí. V tomto časopise se například nacházely články o tom, že velká potopa nebyla jen jakousi lokální povodní, za jakou ji považovali někteří doboví myslitelé ve snaze sladit vědecké poznání s biblickým vyprávěním. Z časopisu „Spiritual Magazine“ je tak patrná snaha posilnit důvěru lidí v Bibli a její autoritu.²⁸⁴ Sami křesťanští spiritisté často tvrdí, že nejsou v rozporu s křesťanstvím, avšak mají námítky proti jeho institucionalizované podobě.²⁸⁵ Tak například sám Arthur Conan Doyle se nechal v roce 1919 slyšet, že mezi spiritismem a opravdovým křesťanstvím

²⁸¹ HIGGET, John: *Scottish Churches*. Londýn: 1960, str. 49.

²⁸² PERRY, Michael (ed.): *The 1939 Report to the Archbishop of Canterbury*. Louth: 1999, str. 15.

²⁸³ BUTTERWORTH, George William: *The Church and Spiritualism*. Londýn: 1937(?), str. 7.

²⁸⁴ LARSEN, Timothy: *A People of one book*. Oxford: 2011, str. 280.

²⁸⁵ DOYLE, Arthur Conan: *Our Reply to the Cleric*. 1919, str. 4.

není žádného rozporu. Spiritisté pouze dokázali, že život pokračuje i po tělesné smrti.²⁸⁶ Doyle zároveň také prohlásil, že anglikánská církev je na tom lépe než všechny ostatní.²⁸⁷

Ne-křesťanský spiritismus se naproti tomu formoval okolo časopisu „Human Nature“. Larsen rovněž analyzoval jednotlivá vydání tohoto časopisu, a to na ročnících 1871-1875. Za zmínku stojí například článek „The Miracles of To-Day“, jehož autor se pozastavuje nad tím, jak je nelogické, že lidé přijímají zázraky, o kterých se píše v Bibli, ale odmítají zázraky, které se dějí v současnosti skrze spiritistická média.²⁸⁸ Larsen pak svou studii věnovanou spiritismu uzavírá tím, že spiritisté s oblibou četli známé biblické příběhy, avšak ve světle své nové zkušenosti.²⁸⁹

V souvislosti s rozdělením spiritismu na křesťanský a ne-křesťanský je dobré uvést dva výrazné trendy. První trend se týká původu jednotlivých členů. Zatímco křesťanský spiritismus přitahoval především pravověrné křesťany z velkých církví; ne-křesťanský spiritismus lákal do svých řad z velké části výrazné skeptiky či přímo ateisty.²⁹⁰ Druhým trendem je pak rozdíl mezi Londýnem a ostatními britskými regiony. Viktoriánský i edwardovský Londýn, kde žili převážně střední třídy, intelektuálové a lidé s vyšším společenským postavením, byl místem, kde převažovali křesťanští spiritisté. Zatímco v oblastech mimo Londýn si získal větší oblibu ne-křesťanský spiritismus, jehož stoupenci se rekrutovali z nižší střední třídy a ze vzdělanějších dělníků.²⁹¹

Církev a spiritismus

Důvody odsouzení spiritismu

Křesťané nebyli v žádném případě ve vztahu ke spiritismu jednotní. Někteří spiritismus zcela přehlíželi a neměli potřebu se k němu nějak vyjadřovat, jiní s ním sympatizovali a jiní se zase stali ostrými kritiky. Na tyto kritiky se nyní podíváme podrobněji. Brzy uvidíme, že jejich postavení bylo značně ztížené tím, že byli velmi nejednotní v důvodech. Rozdělit bychom je mohli do tří základních skupin. První

²⁸⁶ Tamtéž, str. 6.

²⁸⁷ Tamtéž, str. 5.

²⁸⁸ LARSEN, Timothy: *A People of one book*. Oxford: 2011, str. 281

²⁸⁹ Tamtéž, str. 284.

²⁹⁰ OPPENHEIM, Janet: *The Other World*. Cambridge: 1985, str. 104.

²⁹¹ Tamtéž, str. 67.

skupinu tvoří kritici, kteří používali argumenty biblické. Zde si autoři vybrali buď starozákonní či novozákonní text, na jehož základě se vůči spiritismu vyhranili. Druhou skupinu tvoří křesťané, kteří si pro svou kritiku volí argumenty věroučné. Zde teologové analyzují spiritistickou věrouku a staví ji pod světlo svého systematicko-teologického pohledu. Třetí skupina argumentů je tvořena prostým popřením nadpřirozených jevů jako takových. Tito teologové pak považují důkazy o komunikaci s duchy za podvodné z důvodů čistě fyzikálních.

Tato skutečnost, že část církve sice vystupovala proti spiritismu, avšak byla nejednotná v důvodech, které ji k tomu vedly, stavěla církev do velmi složité pozice. Na jedné straně tedy byli lidé, kteří hlásali, že spiritismus je jeden velký podvod. Naopak jiní křesťané zase uznávali, že se nadpřirozené jevy skutečně děly a že nemohou být vysvětleny jako pouhé triky či klamy. Někteří představitelé církve tak například nadpřirozené jevy, které se zdály skutečné a nebylo je možné racionálně vysvětlit, považovali za dílo ďáblů.²⁹²

Podívejme se ale postupně na všechny tři skupiny, které se v církvi utvořily. Nejprve skupina první, tedy to, jakými **biblickými texty** teologové argumentovali.

Mezi časté biblické texty, které byly citovány proti spiritismu, patřil například Leviticus 20,6²⁹³, Deuteronomium 18,12²⁹⁴, Zjevení 21,8²⁹⁵ nebo také Lukáš 16,19-31 – Podobenství o boháči a Lazarovi. Na toto podobenství se paradoxně odkazovali ale i někteří apologeti spiritismu, neboť podle nich přinášelo důkaz o možné komunikaci s „oním světem“.²⁹⁶

Jeden z největších kritiků spiritismu, George William Butterworth, se zase ve svých úvahách o spiritismu opírá o citát z Izajáše 8,19²⁹⁷ či o příběh Saula – ten se v každém případě řadil v žebříčku citovanosti na první místa. Butterworth shrnul své

²⁹² BYRNE, Georgina: *Modern spiritualism and the Church of England, 1850-1939*. Woodbridge: 2010, str. 151.

²⁹³ Kdyby se někdo uchýloval k duchům zemřelých a k vědmám, aby s nimi smilnil, proti takovému se obrátím a vyobcuji jej ze společenství jeho lidu.

²⁹⁴ Každého, kdo činí tyto věci [věštby, komunikace s mrtvými, pozn. autora], má Hospodin v ohavnosti. Právě pro tyto ohavnosti Hospodin, tvůj Bůh, před tebou vyhání ony *pronárody*.

²⁹⁵ Avšak zbabělci, nevěrní, nečistí, vrahové, cizoložníci, zaklínači, modláři a všichni lháři najdou svůj úděl v jezeře, kde hoří oheň a síra. To je ta druhá smrt.

²⁹⁶ BYRNE, Georgina: *Modern spiritualism and the Church of England, 1850-1939*. Woodbridge: 2010, str. 148-149.

²⁹⁷ Řeknou vám: „Dotazujte se duchů zemřelých a jasnovidců, kteří sípají a mumlají.“ Což se lid nemá dotazovat svého Boha? Na živé *se má ptát* mrtvých?

myšlenky do knihy „The Church and Spiritualism“, kde mimo jiné poukazuje na to, že Ježíš měl vždy soucit s pozůstalými a jako příklad udává Ježíšova vzkříšení z mrtvých. Jedním dechem ale dodává, že není nic známo o tom, že by Ježíš doporučoval lidem, aby hledali útěchu či pomoc tím, že se budou snažit prorazit bariéru mezi tímto světem a světem příštím.²⁹⁸

Dobovou biblickou kritiku je také možné sledovat v knize „Two Sermons on Spiritualism: A Doctrine of Devils“. Její autor zůstává neznámý, víme jen, že tato kniha vyšla v roce 1919 v Edinburghu. Jak již z názvu vyplývá, jedná se o dvě kázání. První kázání je na Numeri 23,1-10 a druhé je na První list Petřův 1,3. První kázání se uzavírá slovy: „Není čas na žádné experimenty – není čas honit se za něčím, co se tváří být jako nový objev. Mnoho z toho, co se zde dnes vychvaluje jako novinka v duchovní oblasti, není vůbec žádnou novinkou. Je to pouze pokračováním Satanova díla, akorát pod jiným názvem. Novými jmény a novými pojmy akorát nepřítel očarovává mnohé nepozorné.“²⁹⁹

Než se podíváme na jádro **systematicko teologické** kritiky, měli bychom si alespoň zkráceně připomenout hlavní doktrínu spiritismu. Pro zjednodušení to můžeme udělat pohledem na sedm principů Spiritualist National Union. Mezi ně patří: Otcovství Boží, Bratrství lidí, Nepřerušená existence, Společenství duchů a služba andělů, Osobní zodpovědnost, Vyrovnání a potrestání za skutky vykonané na zemi, Nekončící pokrok.

Právě při pohledu na těchto sedm principů se mnoho autorů ptá, kde je zde Kristus, jaká je úloha Ježíše Krista.³⁰⁰ Toto vynětí Ježíše Krista ze spiritistického věroučného systému bylo častým terčem ze strany křesťanské kritiky. Spiritisté se Ježíšovi skutečně vyhýbali. Například ve svém zpěvníku je jméno Ježíše úmyslně vymazáno. Je pak většinou nahrazováno obecnými výrazy. Je zde možné najít takové úpravy jako „andělé moudrosti“ namísto „andělé Ježíšovi“. Zrovna tak je i Ježíšovo jméno vynecháváno při modlitbách na společných shromážděních.³⁰¹

Jane Stoddartová ve své knize „The Case against Spiritualism“ (1919) tento proud kritiky jenom podpírá a dodává, že spiritisté nemají žádný vztah ke kříži, pokání či vykoupení. Mají pouze touhu po společenství se zesnulými, ale nemají žádnou touhu

²⁹⁸ BUTTERWORTH, George William: *The Church and Spiritualism*. Londýn: 1937(?), str. 3.

²⁹⁹ *Two Sermons on Spiritualism*. Edinburgh: 1919, str. 12.

³⁰⁰ STODDART, Jane: *The Case against Spiritualism*. Londýn: 1919, str. 112-118.

³⁰¹ Tamtéž, str. 119.

po společenství se vzkříšeným Pánem.³⁰² Můžeme si zde uvést i to, jak se Stoddartová dívala svým kritickým okem na jednu pasáž z knihy „Raymond“. Oliver Lodge, otec padlého Raymonda, se v knize Raymonda ptá: „Než odejdeš, Raymonde, chtěl bych se tě zeptat jednu vážnou otázku. Už si mohl vidět Krista?“ A syn mu odpovídá: „Otče, zanedlouho ho uvidím. Ještě nenadešel čas.“ Což jak píše Stoddartová, neznamená pro Olivera Lodge nic jiného, než ujištění, že jednoho dne uvidí Krista.³⁰³

Za tento aspekt sklízel spiritismus kritiku poměrně často. Doboví kritici často poukazovali na to, že náboženství má být založeno na víře, ta ovšem byla ve spiritismu nahrazována jistotou.³⁰⁴ Mnoho křesťanů v tom vidělo jakousi duchovní mělkost a spiritismus vnímalo jako velice materiální. Tak například William Ralph Inge vystoupil v roce 1919 na církevním kongresu v Leicesteru s názorem, že spiritisté přenášejí nebe na zemi a vytvářejí si o něm zjednodušenou představu. Inge na kongresu rovněž poznamenal, že se ve své podstatě nejedná o duchovní touhu – lidé akorát touží po lepším životě, chtějí odměnu za dobré skutky a doufají, že přežijí. Inge ale zároveň dodal, že toto není problém pouze spiritistů ale i mnohých křesťanů.³⁰⁵

Kritikům se rovněž nelíbila, spiritistická představa posmrtného života, která snad až příliš ulehčovala život křesťanů na tomto světě. V důsledku tak spiritismus dle kritiků neposkytoval žádný prostor pro víru, ani nevyžadoval vést lepší, posvěcený život. Spiritismus nevedl své následovníky k pokoře, ale svými požadavky po hmatatelných důkazech spíše vzbuzoval intelektuální pýchu.³⁰⁶

Nelze také nezmínit kritický hlas Roberta Bensaona, anglikánského konvertity ke katolicismu, který napsal: „Sdělení, která se nám dostávají od duchů, zřídka svou moudrostí převyšují dílo současných žijících autorů, natož pak aby svojí moudrostí dosahovaly hloubky a hodnoty učení největších duchovních představitelů minulosti.“³⁰⁷ Jiní duchovní zase místo kritiky spiritistických médií zastávali názor, že kdyby lidé

³⁰² Tamtéž, str. 127-128

³⁰³ Tamtéž, str. 113.

³⁰⁴ BUTTERWORTH, George William: *The Church and Spiritualism*. Londýn: 1937(?), str. 8.

³⁰⁵ BYRNE, Georgina: *Modern spiritualism and the Church of England, 1850-1939*. Woodbridge: 2010, str. 154. Citován *Church congress at Leicester 90-91*.

³⁰⁶ Tamtéž, str. 18.

³⁰⁷ Tamtéž, str. 15.

znali své vlastní náboženství a řádně je vyznávali, neměli by žádnou potřebu praktikovat spiritismus.³⁰⁸

Poslední skupinu kritických argumentů tvořily takové, které tvrdily, že se ve spiritismu nejedná o nic jiného než o **podvod**. Zde se jednalo o velmi bolestivou stránku i pro samotné spiritisty. Ani spiritisté se totiž netajili tím, že se mezi nimi vyskytují falešná média. Například Arthur Conan Doyle připustil, že se občas stává, že i skutečná média podvádějí, když je opustí jejich nadpřirozené schopnosti.³⁰⁹

S příchodem první světové války se ale kritika opravdovosti spiritistických prožitků začala zjemňovat. Křesťanští duchovní se už nezabývali tolik tím, že by spiritismus byl podvod sám o sobě. Z jejich projevů spíše vyplývá, že je trápilo, že byli pozůstalí využíváni falešnými a podvodnými médii.³¹⁰ To například potvrzuje i kongres v Leicestru, kde se děkan z Manchesteru nechal ve svém projevu slyšet, že vysvětlovat si spiritismus jako klam či podvod je již přežitý přístup.³¹¹

Jiní se zase snažili vyhnout jakémukoliv hodnocení nadpřirozených jevů a zastávali názor, že by se tím měli zabývat spíše vědci než teologové (např. Geroge Longridge).³¹² Další duchovní si zase jednotlivé úkazy vysvětlovali jako dílo telepatie, a tedy v důsledku lidské dílo, spíše než dílo nadpřirozených sil.³¹³

Anglikánská církev a spiritismus

Anglikánská církev po celá desetiletí nezaujala vůči spiritismu žádné jednotné stanovisko. Od samého příchodu spiritismu na Britské ostrovy se však ke spiritismu vyjadřovalo množství anglikánských duchovních. Řada z nich se spiritismem **sympatizovala** či se dokonce aktivně účastnila spiritistických seancí.

O přítomnosti anglikánských duchovních na spiritistických seancích se dozvídáme od samých počátků spiritismu v Británii. Například časopis „Light“ zmiňuje roku 1881 takové setkání, na kterém bylo přítomno 21 anglikánských duchovních.³¹⁴

³⁰⁸ Tamtéž, str. 147. Citován Hardy, str. 3 a 10.

³⁰⁹ Tamtéž, str. 146.

³¹⁰ Tamtéž, str. 146.

³¹¹ DOYLE, Arthur Conan: *Our Reply to the Cleric*. 1919, str. 7.

³¹² BYRNE, Georgina: *Modern spiritualism and the Church of England, 1850-1939*. Woodbridge: 2010, str. 151.

³¹³ Tamtéž, str. 152. Citován BARNES: *In Spiritualism and Christian Faith*, str. 55.

³¹⁴ BYRNE, Georgina: *Modern spiritualism and the Church of England, 1850-1939*. Woodbridge: 2010, str. 156. Citován *Light*, 1881.

Vyskytovali se i takoví duchovní, kteří přímo podněcovali své věřící, aby v církvi organizovali seance a psali spiritistické knihy, či takoví duchovní, kteří propagovali spiritismus poměrně otevřeně třeba v novinách.³¹⁵

Jako příklad spiritisticky laděných duchovních můžeme jmenovat faráře Percyho Dearmera, který byl členem Society for Psychical Research a jehož manželka byla známá svou schopností automatického psaní. Sám Dearmer pak v roce 1904 uvažoval o založení spolku pro znovuzavedení duchovního léčení.³¹⁶ Dearmer je opravdu pouze jeden z mnoha duchovních, kteří si spiritismus oblíbili. Arthur Conan Doyle jich v jedné krátké přednášce jmenuje hned několik. Nazývá je průkopníky své doby či dětmi světa. Mnohé z nich dokonce považuje jako nejlepší média současnosti. Mezi jinými jmenuje Vale Owena, kterého označuje za nejlepší písíci médium.³¹⁷

Náklonnost anglikánských duchovních ke spiritismu nebyla nijak geograficky podmíněna. Nelze najít ani žádnou jinou množinu, ve které by snad měli duchovní větší náklonnost ke spiritismu. Příznivce lze nalézt mezi anglo-katolíky, evangelikály i liberály. Nejedná se ani o fenomén, který by byl výhradně vázán na velkoměsta či na venkovské oblasti. A roli v tomto případě nehrálo ani vzdělání, neboť tito duchovní pocházeli z rozličných univerzit.³¹⁸

Vedle toho se ale množství duchovních stalo naopak tvrdými **kritiky** tohoto hnutí a polemizovalo s jeho představiteli nejrůznějšími způsoby. Spiritismus u těchto duchovních narazil na tvrdý odpor hned poté, co se v Británii objevil. Nejednalo se ale o nikterak řízený odpor a bylo zcela na rozhodnutí jednotlivých duchovních, zda proti spiritismu zasáhnou, nebo jej nechají bez povšimnutí, či si snad sami toto učení osvojí. Odtud tedy pramení i nejednotnost argumentů, o které byla řeč v části věnované teologické kritice. Někteří se proti spiritismu ohrazovali biblickými argumenty, jiní na základě systematicko-teologického přesvědčení a jiní se zase oháněli tím, že spiritismu je zkrátka jen podvod. Navzdory tomu, že nepřišla žádná přesná instrukce z vedení církve, jak se ke spiritismu postavit, byl odpor mnoha duchovních tvrdý. Toho si například všímá Janet Oppenheimová a dává to do souvislosti s odporem duchovních

³¹⁵ Tamtéž, str. 157.

³¹⁶ Tamtéž, str. 157-159.

³¹⁷ DOYLE, Arthur Conan: *Our Reply to the Cleric*. 1919, str. 7.

³¹⁸ BYRNE, Georgina: *Modern spiritualism and the Church of England, 1850-1939*. Woodbridge: 2010, str. 164.

proti množství sekt, které se objevily během první poloviny 19. století, jako např. Plymouth Brethern, Southcottians či Irvigites. Duchovní byli zkrátka dle Oppenheimové na konfrontace s různými duchovními hnutí zvyklí.³¹⁹

Výpady vůči spiritismu se objevovaly v různých periodikách již během druhé poloviny 19. století. Jak již ale bylo řečeno, vždy to záleželo na iniciativě konkrétních duchovních, nikoliv na církvi jako celku. Přesto se však ke slovu dostávali i vyšší církevní představitelé. Například v roce 1893 vyjádřil canterburský arcibiskup své námitky vůči spiritismu v časopise „Borderland“. Jednotlivé projevy spiritismu zařadil mezi fenomény, které se objevují povětšinou v necivilizovaných společnostech a mezi lidmi s nízkým intelektem. Svě pochybnosti uzavřel s tím, že tyto duchovní projevy mají být přístupné pouze skrze víru a komunikaci s Bohem.³²⁰ Podobně se v časopise „Borderland“ vyjádřil i Brooke Foss Westcott, durhamský biskup. Za hlavní autoritu označil Písmo a jakoukoliv komunikaci s médii označil za neoprávněnou a nebezpečnou. Veřejná prohlášení vůdčích postav anglikánské církve neměla charakter závazných instrukcí, které by nějakým způsobem zavazovaly jednotlivé anglikánské duchovní, a nenastolila ani jednotný postoj vůči duchovním, kteří se spiritismem aktivně zabývali.³²¹

To ovšem neznamená, že by odpor církve byl nevýrazný či slabý. Z pramenů je zřejmé, že se proti spiritismu kázalo v mnoha kostelech, což vyplývá i z knihy „The Case Against Spiritualism“, napsané kritičkou spiritismu Jane T. Stoddartovou roku 1919. Ta si ale zároveň v knize stěžuje, že se nikdo z hlavních církevních představitelů do detailnější a hlubší polemiky se spiritismem nepustil.³²² Podobně si posteskl ještě i o necelá dvě desetiletí později velký kritik spiritismu Butterworth. Ten si stěžuje, že na rozdíl od katolické církve, která spiritistické praktiky přísně zakazuje a povoluje je jen v rámci vědeckého bádání, anglikánská církev na toto téma hovoří velice nejasně.³²³

Přesto se ale zdá, že tlak ze strany církve začíná na počátku meziválečných let sílit. V Leicestru se 19. října 1919 konal kongres anglikánské církve, kde výrazně zazněla kritika spiritismu. Arthur Conan Doyle si v reakci na tento kongres postěžoval,

³¹⁹ OPPENHEIM, Janet: *The Other World*. Cambridge: 1985, str. 65.

³²⁰ Tamtéž, str. 68.

³²¹ Tamtéž, str. 68. Citován *Borderland*, a BENSON: *The Life of Edward White Benson. sometime Archbishop of Canterbury*. 2 vols., 1:98.

³²² STODDART, Jane: *The Case against Spiritualism*. Londýn: 1919, předmluva.

³²³ BUTTERWORTH, George William: *The Church and Spiritualism*. Londýn: 1937(?), str. 4.

že církev byla vůči spiritistům až příliš tvrdá.³²⁴ Následujícího roku se pak objevilo první „oficiální“ vyjádření anglikánské církve ke spiritismu.

Toto oficiální vyjádření přišlo na Lambethské konferenci konané roku 1920. Mimo jiné zde také zaznělo, že spiritistická praxe znamená podřízení vlastního rozumu a vůle neznámým silám a osobám do té míry, že se lidé vzdají sebeovládání, ke kterému je povolává Bůh.³²⁵ Vedle spiritismu se zde ale debatovalo i o křesťanské vědě a theosofii.³²⁶

Tato konference byla ve vztahu ke spiritismu jakousi vlaštovkou. Mezi historiky však existuje přesvědčení, že navzdory tomu, že většina církví spiritismus odsuzovala, během první světové války se rétorika církví poněkud změnila a stala se daleko jemnější a smířlivější. Smířlivě vyznívá například vyjádření anglikánského arcijáhena George Gardnera z roku 1918. Tehdy Gardner uvedl, že se spiritismus stal v určitých místech pevnou součástí duchovního života. Gardner dále uvádí, že se spiritismus stal určitou formou náboženství, či dokonce jeho náhražkou. Ke spiritismu se dle něho lidé obraceli z touhy po senzaci ale i z touhy vzepřít se většinové církvi. Ale Gardner také zároveň přiznal, že se mnoho lidí přiklání ke spiritismu z touhy komunikovat s bližními, kteří je opustili. V závěru tento arcijáhen požadoval, aby anglikánská církev přijala jako fakt, že se na setkáních spiritistů dějí nevysvětlitelné věci a že se nejedná o nějaké podvody.³²⁷

Zdaleka to není jediný příklad zjemnělé anglikánské rétoriky meziválečného období. Citelné podpory se spiritismus dočkal především od anglo-katolíků. Vikář v Leicestru se roku 1918 ptal: „Copak nemá církev žádné poselství?“ A dále si postěžoval, že církev nenaplnuje potřeby lidí, které se pak přiklánějí ke spiritismu. Nakonec si tento vikář posteskl, že naplňování těchto potřeb nechává církev na Arthuru Conanu Doylovi a Oliveru Lodgeovi.³²⁸

Zjemňování rétoriky bylo patrné i v jiných církvích. Například kazatel ze Scottish Free Church se snažil najít k lidem cestu skrze přeformulování učení o posmrtném životě. Zároveň se i katolíci, kteří byli vždy tvrdými odpůrci spiritismu,

³²⁴ DOYLE, Arthur Conan: *Our Reply to the Cleric*. 1919, str. 5.

³²⁵ BYRNE, Georgina: *Modern spiritualism and the Church of England, 1850-1939*. Woodbridge: 2010, str. 147. Citován KOLLAR: *Seaching for Raymond*, str. 156.

³²⁶ Tamtéž, str. 144.

³²⁷ BROWN, Callum G.: *Religion and society in twentieth-century Britain*. Harlow: 2006, str. 104. Citován *Church Times*, 18. ledna 1918.

³²⁸ Tamtéž, 104. Citován *Church Times*, 15. listopadu 1918.

ucházeli, ba přímo soupeřili, s anglikány o novou vlnu spirituality, která se rozšířila mezi lidmi.³²⁹

A právě toto zjemňování kritiky spiritismu si dávají mnozí moderní historikové do souvislosti s tím, že si jednotlivé církve začaly uvědomovat své deficity. Zřejmě poprvé se tato hypotéza objevila mezi historiky v 50. letech 20. století. Leonard Elliot-Binns upozorňuje na to, že viktoriánská anglikánská církev odmítala modlitby za mrtvé a v pohřební liturgii se soustředila na smutek z opuštění a zcela opomněla utvrzení o křesťanské radosti. Církev dle tohoto historika také zcela zapomněla, co znamená společenství svatých. Na tyto každodenní potřeby právě dokázal odpovědět spiritismus.³³⁰ Tuto hypotézu dále rozvíjí Georgina Byrneová.

Byrneová poukazuje, že se pohřební liturgie během první světové války a krátce po ní výrazně změnily, a tak na pohřbech už nezaznívala dlouhá vzpomínková kázání jako v 19. století. Kazatelé mluvili o posmrtném životě daleko suverénněji a daleko častěji mluvili také o jistotě nebeského života a často z kazatelen zaznívala ujištění typu, „že se mrtví vojáci mají v posmrtném životě dobře.“³³¹ Ve výsledku tak pohřební liturgie i učení o věčném životě nabývalo daleko přesnějších obrysů. Jedním z nich byla jistota, že duše jde po smrti přímo do nebe nebo do pekla, a byla vynechaná jakákoliv spekulace o očistci. Mezi další věroučné články patřilo např. i to, že komunikace mezi živými a mrtvými je možná, avšak ne skrze médium, ale skrze modlitbu, která spojuje živé a mrtvé.³³²

Vedle revize učení o posledních věcech přispěl spiritismus také k přehodnocení postavení žen v církvi. Spiritismus byl od samých počátků hnutím, které do svých řad přitahovalo více žen než mužů, a tak i nárůst jeho příznivců v meziválečném období mohl částečně přispět ke změně postavení žen v tradičních církvích.³³³

To, že se anglikánská církev desítky let stranila tomu, aby udělala ve věci spiritismu nějaké závažnější rozhodnutí, se mělo zlomit na konci 30. let 20. století. Snad k tomu dopomohla i atmosféra doby, kdy anglikánské církvi ubývali věřící a kdy naopak spiritismus získával větší a větší pozornost veřejnosti.

³²⁹ Tamtéž, str. 104. Citován *Reunion for Eternity*, 1919.

³³⁰ ELLIOTT-BINNS, Leonard: *English Thought 1860 – 1900*. Londýn: 1956, str. 328.

³³¹ BYRNE, Georgina: *Modern spiritualism and the Church of England, 1850-1939*. Woodbridge: 2010, str. 182.

³³² Tamtéž, str. 220.

³³³ BROWN, Callum G.: *Religion and society in twentieth-century Britain*. Harlow: 2006, str. 104.

V roce 1937 byla ustanovena **komise** pod vedením biskupa z Bath, Francise Underhilla, jejímž cílem bylo „prozkoumat komunikaci s duchy a nároky spiritismu na křesťanskou víru.“³³⁴ Komise začala svou činnost v listopadu 1937. Ke svému úkolu přistoupila mimořádně zodpovědně. Každý její člen navštívil nějakou spiritistickou seanci, někteří i opakovaně, dále její členové vedli rozhovory s vědci, kteří se zabývali paranormálními jevy.³³⁵

Podle této komise si duchovní z jednotlivých far opakovaně stěžovali, že jsou členové jejich kongregací často přitahováni spiritismem. Jako důvod tito duchovní uváděli to, že spiritismus nabízel důkazy o posmrtném životě a poskytoval lidem pomoc a útěchu.³³⁶

Z výsledné zprávy této komise se dozvídáme o jednom „typickém příslušníku církve“, který se začal věnovat spiritismu poté, co ztratil někoho blízkého. Tvrdil, že než se začal věnovat spiritismu, ztrácel již pomalu zájem o duchovní život, protože mu nepřinášel nic nového. Naproti tomu mu spiritismus nabízel zcela nový pohled na duchovní věci.³³⁷

Sedm z deseti členů komise odsouhlasilo závěr, tzv. „Major Report“, ve kterém se mimo jiné píše, že je velice pravděpodobné, že komunikace mezi duchy a živými bytostmi je skutečná. Sedm členů komise, kteří tvořili tuto většinu, také doporučovalo církvi, aby zůstala ve spojení s „rozumnými“ spiritisty. Zbylí tři členové komise svá bádání uzavřeli s tím, že se spiritismem mají zabývat vědci a ne duchovní.³³⁸

Vznášely se rovněž i sebekritické hlasy, které obviňovaly církev z toho, že má nejednoznačné učení o posmrtném životě, a tak mnozí pozůstali hledají útěchu právě ve spiritismu.³³⁹

V závěrech komise dále čteme, že – ačkoliv velká část z údajné komunikace s duchy se nachází mimo běžné křesťanské chápání, spiritismus většinou pomohl utvrdit

³³⁴ HAZELGROVE, Jenny: *Spiritualism and British Society Between the Wars*. Manchester: 2000, str. 18. Závěrečná zpráva z této komise byla publikována až v roce 1979 v časopise *Christian Parapsychologist*.

³³⁵ BYRNE, Georgina: *Modern spiritualism and the Church of England, 1850-1939*. Woodbridge: 2010, str. 178.

³³⁶ PERRY, Michael (ed.): *The 1939 Report to the Archbishop of Canterbury*. Louth: 1999.

³³⁷ Tamtéž.

³³⁸ Tamtéž.

³³⁹ BYRNE, Georgina: *Modern spiritualism and the Church of England, 1850-1939*. Woodbridge: 2010, str. 155. Citován *Church Congress at Newcastle*, 1881, str. 52.

lidem jejich víru. Problematické bylo dle závěrů komise to, jak spiritisté chápou Ježíšovo božství, ale naopak komunikace s duchy dle komise obohacovala církevní učení o společenství svatých.³⁴⁰ Členové komise sice připustili, že část spiritistické komunikace se dá zpochybnit, avšak usnesli se, že je pravděpodobné, že některé z údajných zpráv pocházejí skutečně od duchů zesnulých.³⁴¹

Tři členové komise však s hlavním usnesením nesouhlasili. Byli to: Guy Mayfield, Mildred Rawlinson a Walter Wigglesworth. Tito se usnesli na tzv. „Minor Report“, kde tvrdili, že by církev měla vyučovat více o společenství svatých, o životu věčném a tom, jak se žijící mohou setkávat se zesnulými v eucharistii.³⁴² Celá komise se ale shodla v tom, že by církev neměla být tolik nerozhodná v otázce modliteb za zesulé.³⁴³

Když arcibiskup Lang obdržel usnesení této komise, netajil své zklamání. Obával se, že by tato zpráva mohla podnítit zájem lidí o spiritismus. Lang také přiznal, že doufal, že to spíše poukáže na možná rizika spojená se spiritismem.³⁴⁴

Zpráva této komise se projednávala na biskupské konferenci v létě 1939. Tehdy se jí však nemohlo věnovat tolik pozornosti, neboť většinu času se na konferenci projednával scénář pro případ vypuknutí války. Konference se po rychlém projednání dohodla, že závěrečná zpráva zůstane utajená. Opublikovat se jí podařilo až v 80. letech 20. století.³⁴⁵

Avšak ještě roku 1939 se na vlastní žádost k této zprávě dostal Baron Palmistierna. Ten pravděpodobně ignoroval instrukce ohledně toho, že tato zpráva byla přísně tajná, a patrně skrze něho se její závěry dostaly mezi spiritisty. V roce 1940 informoval spiritistický tisk o tom, že závěrečná zpráva této komise je nakloněná ve prospěch spiritistů a že komise zůstala ve svých závěrech rozdělena na dvě části.³⁴⁶

Skotská církev a spiritismus

³⁴⁰ PERRY, Michael (ed.): *The 1939 Report to the Archbishop of Canterbury*. Louth: 1999.

³⁴¹ BYRNE, Georgina: *Modern spiritualism and the Church of England, 1850-1939*. Woodbridge: 2010, str. 180.

³⁴² PERRY, Michael (ed.): *The 1939 Report to the Archbishop of Canterbury*. Louth: 1999.

³⁴³ BYRNE, Georgina: *Modern spiritualism and the Church of England, 1850-1939*. Woodbridge: 2010, str. 180.

³⁴⁴ Tamtéž.

³⁴⁵ Tamtéž.

³⁴⁶ Tamtéž, str. 181.

Skotská církev na tom byla se svým vztahem ke spiritismu velice podobně jako anglikánská církev, a tak jako církev anglikánská, ani církev skotská se dlouho dobu nijak oficiálně ke spiritismu nevyjádřila a hovořila o něm jen velice nerada.³⁴⁷

Spiritismem se na nejvyšší úrovni zabývala na svém konventu v roce 1924. Tehdy projednávala problém duchovního léčení, které bylo velmi rozšířeno především pod doménou spiritistů. Podnět k tomu dodal knihkupec J. A. M'Dougal a zdůvodnil jej stále rostoucím veřejným zájmem o tuto problematiku. Otázkou se nakonec měla zabývat komise nesoucí název Church Life and Social Problems Committee. Mnozí proti tomu měli námítky a považovali to za nevhodné, aby se církev zabývala něčím, co považovali za pouhý módní výstřelek. I ze zápisu tohoto konventu je cítit, že tím byli mnozí pohoršeni a sám zapisovatel se nad tím pozastavoval s tím, že to bude ztráta času a nedojde se k žádnému závěru, podobně jako se k žádnému závěru na toto téma nedošlo ani v jiných církvích.³⁴⁸ Pro českého čtenáře by se ještě patřilo zmínit, že pozvání na tento konvent přijal i Josef Souček, český evangelický teolog.³⁴⁹

Odpověď komise na otázku duchovního léčení přišla na konventu v roce 1927. Zprávu z větší části vykonal Adam Philip of Longrogan. Jeho hodnocení přijali ostatní velmi vřele a hodnotili je jako střízlivé, opatrné a velkorysé. Navzdory tomu byla tato zpráva nerozhodná. Komise totiž v závěrech konstatovala, že podle svého názoru nemohou v bádání dále pokračovat. Kladně tedy byla hodnocena metoda a odborné zpracování této zprávy. Její výsledky však nakonec nepřinesly nic nového. A tak se v záznamech z konventu dočítáme, že sice celý problém získal jasné kontury, avšak stále jej nebylo možné vyřešit. Tedy ani nadále neexistoval žádný jasný ukazatel, který by pomohl se církvi v této otázce rozhodnout.³⁵⁰

Katolická církev

Postoj katolické církve byl vůči spiritismu nekompromisní. Na spiritisty se katolická církev dívala jako na ty, kdo si falešně nárokují společenství svatých.

³⁴⁷ FLEMING, John R.: *A history of the Church in Scotland, 1875-1929*. Edinburgh: 1933, str. 237.

³⁴⁸ REITH, George: *Reminiscences of the United Free Church General Assembly (1900 – 1929)*. Edinburgh: 1933, str. 271-272.

³⁴⁹ Tamtéž, str. 274.

³⁵⁰ Tamtéž, str. 309.

Například v roce 1926 byla zformována skupina Catholic Crusade Against Spiritualism, jejímž úkolem bylo zasáhnout proti rostoucí oblibě spiritismu.³⁵¹

Zajímavá je paralela Jenny Hazelgroveové, kterou hledá mezi katolicismem a spiritismem. Ve své knize má tomuto tématu věnovanou celou kapitolu s názvem „Catholic Connections“, avšak nejedná se o skutečné napojení katolíků na spiritisty, ale Hazelgroveová spíše hledá shodné znaky mezi oběma skupinami. Mezi ně řadí především to, že jak katolíci, tak spiritisté očekávali konkrétní podobu života po smrti. Dalším výrazným protnutím obou skupin je víra ve spásonosnou moc lidských skutků.³⁵²

Spiritismus se tak se svým pojetím „onoho světa“, se svými nebesy a očistci, se svými strážnými anděly a démony, ocitá velice blízko lidovému katolicismu. Jak mše, tak i seance sloužily dle Hazelgroveové jako komunikační prostředek mezi tímto světem a světem duchovna.³⁵³

Existoval určitý strach z duchů lidí, kteří odešli na „onen svět“ násilně, neboť to byli právě jejich duchové, kteří se zmocňovali lidí na zemi. Právě proto médium Gladys Leonardová upozorňovala, že duchové zemřelých, kteří jsou v nižší sféře, jsou závislí na lidské moci a slitování, a je tak zodpovědností žijících lidí pomoci těmto duchům posunout se do vyšší sféry.³⁵⁴ Vlastně tak byli dle Leonardové tyto duchové v lidské moci a lidské milosti a bylo morální povinností jim pomoci.

³⁵¹ HAZELGROVE, Jenny: *Spiritualism and British Society Between the Wars*. Manchester: 2000, str. 19.

³⁵² Tamtéž, str. 61.

³⁵³ Tamtéž, str. 68.

³⁵⁴ Tamtéž, str. 63-65.

Petr Marušiak: Něco o spiritismu

Duchařství je rozšířeno téměř po všech křesťanských zemích a ovšem i u nás v Čechách. Když na jednom místě za jistý čas pobude, odchází, stěhuje se na druhé; na jednom místě ho ubývá a na druhém přibývá. Ubývá tam, kde se ho nasýtí a poznali jeho nedostatky, nalezše něco lepšího. Přibývá tam, kde dosud lidé jeho pravé tvářnosti nepoznali aneb nic jiného lepšího zatím nemají. Spiritismus má zvláštní přitažlivou moc, a to nejvíce na nižší nevzdělané a polovzdělané třídy, a to zvláště proto, že je v něm mnoho nevidaného, neslychaného a tajemného. A při tom ovšem do jisté míry čerpá spiritismus i z Písma svatého a tím působí na ty, kdož lačněji a žízni po věcech duchovních a Božích, po pravdě a spravedlnosti, a čistšího pramene neznají.

Víme, že lid běží obyčejně tam, kde se domnívá divy a zázraky a něco neobyčejného viděti a slyšeti a poslouchá nejraději o tajemných věcech. Kouzelnická divadla bývají dosud hojně navštěvována a legendární písničky o divech svatých lid rád poslouchá a kupuje. Je podivné, že jsou duchařstvím na některých místech i evangeličtí křesťané zachvázeni, ač daleko méně než katolíci. V Čechách, myslím, jen v Krkonoších, kde je spiritismus nejvíce rozšířen a příčinou toho je jistě jen zvědavost, neobyčejnost zjevů a dějů, kouzlo tajemného a pak bohužel i náboženská vlašnost a lhostejnost a k tomu nevzdělanost a neuvědomělost náboženská. Mezi opravdovými horlivými a vzdělanými evangelíky se duchařství neujímá. Poznamenati dlužno, že, když se někdo stane spiritistou nebo duchařem, zůstává v něm tak tvrdošíjný a tak pevný jako železo, a to tak dlouho, dokud sám nevystřízliví a neprohlédne. Tu nepomůže ani domluva, ani prosba, ani žádné napomínání a poučování, ani kdyby snad sám anděl s nebe přišel a poučoval.

Co je spiritismus? Duchaři praví, že je to čistá věda aneb lépe náboženství, a to nejlepší, nejpravější a nejdokonalejší. Náboženství starozákonní bylo prý nedokonalým stupněm ve vývoji náboženství; náboženství novozákonní, křesťanské, je již na vyšším stupni, avšak není prý ještě dokonalé, ač Krista spiritisté ctí jako vznešeného ducha. Teprve, když v přítomném čase přicházejí duchové zemřelých lidí ze záhrobní říše a zvěstují a odhalují, co tam viděli, zkusili a zažili, teprve teď nastala doba pravého náboženství a jistého poznání o věcech Božích na nebi i na zemi.

Křesťanské náboženství jim tedy nestačí, protože je podle jejich názoru na nižším stupni a tudíž ještě nedokonalé. Avšak všichni duchaři velmi pilně čtou Písmo svaté a ustavičně se ho dovolávají k dokazování a odůvodňování spiritismu, jen že to činí bez náležité znalosti Písma, podle svých nevypělých názorů a proto Písmo všelijak natahují a převracejí, právě, jak se jim to na duchařství hodí. Práví, že potřebí Písmo duchovně, obrazně, symbolicky vykládati a rozuměti, že je litera jen tělo, ale duchu Písma že potřebí rozuměti a ve vystižení toho duchovního smyslu jsou spiritisté, vedení duchy, praví mistři. Že divná směs výmyslů z toho pochází, každý rozumný si může domyslíti.

Spiritisté věří nejen v očišťování a zdokonalování duše, ale i ve stěhování duší, a to nejen z člověka do člověka, ze zemřelého do novorozeňátka, ale i do zvířete anebo ze zvířete do člověka, a tak dlouho musí se prý duše stěhovati a za poklesky a hříchy v předešlém životě trpěti, dokud se neočistí a nepolepší, neboť jen očištěná se již do lidského těla nenavráť. Toto zdokonalování duší pokračuje však i v posmrtném životě; tam prý je nekonečné množství stupňů, po kterých duch lidský postupuje, až zdokonalený přijde na nejvyšší stupeň blaženosti. O zemřelých duších věří, že mají eterická, fluidická, vzdušná těla, která možno časem i viděti a která se mohou i s duší z jednoho prostoru nekonečnosti na druhé místo nesmírnou rychlostí přenášeti a v tom jim nepřekáží nižádná hmota.

Krista si velice váží; učí, že byl člověkem, avšak byl moudřejší a dokonalejší než jiní lidé. Nazývají ho synem Božím, ale jen v tom smyslu jako jiného člověka. Nevyznávají ho však jako Vykupitele a Spasitele, jak Písmo svaté učí, cení si pouze jeho mravní náboženské učení a příkladný způsob života.

Svou konečnou blaženost činí závislou pouze na tom, jak se kdo očišťuje a zdokonaluje. Pro zásluhy Kristovy a pro milost Boží nemají porozumění.

Náboženství své nazývají vědou, vyšším poznáním, a to i pokud se týče člověka i Boha i zemských i nebeských i časných i věčných věcí. Co jim duchové o těchto věcech povědí, to je pravé, určité, jisté a tomu má člověk věřiti a na to se spoléhati. Když čteme jejich bibli „Zákon duchů“, tu se dovíme o tisícířech věcech zemských i nebeských, časných i věčných, o člověku i o Bohu, o zemi i o nebi i o duchách. Je to podivná směs obrazotvornosti.

Avšak spiritisté mají býti i velice opatrní ve styku s duchy, když tito k nim mluví, nebo někteří duchové jsou prý lživí, zlostní, kteří klamou a zavádějí. A někteří jsou opět nerozumní a šprýmaři, kteří stojí na nízkém stupni a ze všeho si dělají jen žerty, takže pak spiritistické shromáždění po celý večer ani ze smíchu nevychází. Proto se mají míti na pozoru, musí duchy zkoumati a teprv, když je poznali, jim věřiti a od nich se učiti.

Duchaři se scházejí v soukromých bytech, a to obyčejně v určité večerní době a tajně. Schůzi začínají nábožnými zpěvy a modlitbami, a to tak dlouho, až do media, prostředníka, nějaký duch vejde a chce promlouvat. Nevěřícího, totiž toho, který v duchy nevěří, neradi mezi sebou trpí, neboť jim překáží a ani duch se ochotně nezjevuje. Prostředníkem je obyčejně chudokrevný člověk, žena anebo muž, v nejvíce případech žena. Toto medium přichází divným způsobem na modlení a zpěvu do úplného bezvědomí, a to po předcházejících křečech a předivných posuncích. Najednou všichni utichnou a tu začne duch skrze to medium mluvit. Přítomní ho s velikou úctou, vážností a nábožností poslouchají a jsou zcela jistě přesvědčeni, že k nim mluví záhrobní duch a jemu že mají svatosvatě věřiti. Často mu i otázky předkládají, které chtí míti zodpovězeny, ale na tyto dotěrné otázky duch buď moudře mlčí, aneb vyhýbavě, aneb převráceně odpovídá. Je to, jak praveno, spletená směs výtvorů obrazotvornosti lidské, a to o přemnohém, nač jen obrazotvornost lidská může připadnout, zvláště u jedinců, chorobně přecitlivělých, nervově rozrušených, vysílených aneb nešťastných.

Někteří duchové i píší a kreslí, a to i prostřednictvím lidí k tomu jinak nezpůsobitelných. Dá se jen takovému prostředníku tužka neb křída do ruky a k tomu papír a po prvých neurčitých pohybech duch zvládne ruku media, jež počne psáti jednotlivé odpovědi nebo celé dlouhé stati, kreslí podivné, ač mnohdy krásné, kresby, jimiž duch projevuje prý určitou myšlenku nebo svá přání.

Jiní duchové pohybují stoly a tím dávají své myšlení a svou vůli na jevo.

Co se týče mravního života duchařů, jsou to většinou vzorní a hodní lidé, někteří však jsou i klamáři a chytráci. Ač se konečně všude i mezi věřící nejlepší církve a mezi údy nejsvětějšího náboženství mohou vedrati hltaví vlci, lidé zlí, lháři a prohnaní prospěcháři, ve spiritismu tajemnost věci a někdy touha hravě prokázati možnost nejzáračnějších divů tím spíše svede fanatické stoupence k podvodu a snáze přiláká i mnohé dobrodruhy. Poctiví duchaři se však sami rádi zhošťují těchto příživníků a

škůdců směru, jemuž se odevzdali a v němž spatřují všechnu svou radost, útěchu a posilu k životu i sebe trudnějším.

Na mravní život jejich působí blahodárně pilné, u některých až náruživé čtení Písma svatého, a co duchové dobrého mluví, obyčejně mluví z Písma, jenže zmateně, převráceně, jako ze sna, páté přes deváté. Na tento způsob se Bible dostala do tisíce rukou katolíků, kteří ji dosud buď neznali, buď pouze za evangelickou, kacířskou knihu měli. Vedle Písma působí na spiritisty i respekt a strach před duchy a před utrpením neočištěných duší. Duchové jim vypravují, co neobrácený člověk musí vytrpěti a zkusiti a jak dlouho se musí potulovati, než se očistí a zdokonalí. Z té příčiny se již některý opilec, lhář nebo zloděj ze strachu obrátil. Je to však strach onoho Jungmannova krejčího, kterého si slavný Jungmann pochvaloval, že věří v čerta, a proto prý ho neošidí. Katolické kněžstvo je a musí býti bezohledným nepřítelem duchařů, neboť duchaři, nejen že čtou Písmo, že se vypovídají čestně z katolické církve, ale pohrdají jí, neboť duchové je učí, že je papežství blud, že kněží není potřebí, ba ani chrámu a církve a že je katolická církev naskrze zkažená. K tomu každý duch vypravuje, že se církví prokletý Hus i Komenský v blaženosti nacházejí a že byli praví křesťané a hodní lidé, kteří nevinně trpěli.

Politické úřady duchařům schůze zakazují a tresty je stíhají, avšak to nic nepomáhá, aneb jen málo. Tím jen se spiritisté považují za trpitele a mučedníky svaté věci a scházejí se i proti zákazům, jak praveno, tajně a v noční době.

Co můžeme my souditi o spiritismu? Vidíme v něm náboženské blouznění, a v něm ledaco, co je dobré, ale to dobré je tu spojeno s nezdravými fantastickými živly. Dobré je to, že do jisté míry čerpá duchařství z evangelia a z Písma svatého vůbec.

Je to dobře, že spiritisté Písmo svaté čtou a tak usedají také u nohou Kristových. Tím mnohé dobré sítě rozsívá se do srdcí lidských mezi lid, který evangelium do té doby valně neznal. Proto se nedivíme, že zvláště katolický lid s touhou naslouchá duchařům a jejich mediu. Pro ně je to rozhodně něco neobyčejně pěkného, čeho do té doby neznali. Ale ovšem horliví a slovem Kristovým odchovaní evangelíci snadno poznají, že přece jen toho dobrého je v duchařích méně, nesmírně méně, než sami evangelíci mají ve svém náboženství, v denním obecnství s Kristem. Proto také horliví evangelíci nepřilnou snadno k duchařství. A přilne-li tu či onde některý evangelík k duchařům, tož buď je to člověk, který dosud z evangelia sám mnoho neměl, aneb

kterého přivábil tajemný, fantastický způsob spiritismu, tedy onen živel dětinský, ale při tom velice lákavý. Lidé méně vzdělaní anebo polovzdělaní, zvláště ti, u nichž cit převládá nad rozumem, ženy a lid pohorský, rádi věří ve zjevování duchů, jak to vidíme i u dětí. Oni žijí mezi duchy. Je to primitivní způsob myšlení. Ale vymluviti se to nedá, ani dětem, ani dospělým. Musejí z toho vypsět a vyrůst vzděláním k střízlivému způsobu myšlení. Proto se duchařství velice šíří mezi lidmi méně vzdělanými, citovými.

Jak si máme počínat proti duchařství? Podporovat dobré, co je v něm, a odpomáhat tomu, co není zdravé. Dobře je podporovati čtení a vykládání Pisma svatého v lásce a v pokoji. Především však je dbáti o to, aby lid evangelický myslil i žil podle evangelia Kristova s celou opravdovostí. Dobře by bylo starati se o evangelické domácí pobožnosti. A jak bránit nezdravé fantastičnosti? Nejméně vhodný způsob je násilí a trest. Ani u dětí neúčinkuje. Zde je potřebí zdravého vzdělání a péče o to, aby se vzdělání šířilo do všech vrstev. Přednášky s pokusy a demonstracemi, prostonárodní vědecké výklady o zjevech, se spiritistickou vírou souvisících: o halucinaci, magnetismu, náměsíčnictví, extasi, davovém blouznění, byly by velice vhodným prostředkem.

Při tom můžeme klidně hledět vstříc dalším věcem. Co je dobrého ve spiritismu, zůstane. To nezdravé pomine samo.

Emanuel Havelka: Světlo na horách

Část knihy věnovaná spiritismu

Byl letní podvečer. Farář Havelka seděl s písmákem Šádkem v zahradě na lavici, syn Samuel se zvolna kolem nich procházel.

„To bylo včera pěkné shromáždění, kostel plný, a tak nám to dobře pověděli, dvojctihodný pane, s tou věstkyní v Endor. Včera byl už zas v kostele hoření Crha. Taky se začal chytat těch spiritistů, tak ten toho napomenutí nejvíc potřeboval. Oni to vysvětlili tak přívětivě, nikdo se nemohl pohněvat.“

— Děkuji Bohu, že lidé rádi přicházejí a poslouchají. Prázdný kostel – prázdné duše, a teď je potřeba co nejvíc bdělosti, když Bůh dopustil právě u nás v Krkonoších zase tuhle novou zkoušku se spiritisty. Ještě se nevzpamatovali někteří z nevěry Ketrlovy, — připojuje starostlivě farář Havelka. A syn Sámek hned do toho od své knihy:

„Co mohl takový tkadlec Ketrle lidem namluvit, jak se to pořád vypravuje? Rozumným lidem?“

— Ano, kdyby byli lidé rozumní! On ale každý poslouchá raději bláznovství, a hlavně proti věcem božím. A čím mluví kdo rouhavěji, tím víc jako by se lidem uvolnilo svědomí. Ketrle nám nadělal hodně škod a právě v našich rodinách, ačkoli sám byl katolík.

„On si nelenoval,“ vysvětluje Šádek, „ a přišel vždycky v neděli z Paseky dvě hodiny pěšky do Libštátu, postavil se na rozcestí nedaleko kostela a přemlouval lidi, aby tam nešli. Tehdyvá byl naším administrátorem pan Šubert, ňáký kazatel! - a kostel býval prázdný. Ketrle měl na všecko nějaký biblický verš s posměchem, ukazoval vychloubačně na svou sukovitou hůl a říkal podle žalmu: To je má hůl, můj štít a má pavéza! Vlezl do rodin, vykládal Písmo a překrucoval, hlavně podle Života Ježíšova od Renana, večer pořádal schůzky, dokazoval lidem, že Kristus nebyl božím synem a že snad vůbec nežil, co prý dnes s Mojžíšem, co se zázraky! Bylo dobře, že oni, dvojctihodný pane, ty naše pobloudilé rodiny navštěvovali, v kázáních vysvětlovali, a zvláště, že byli i u samého Ketrle v Pasece. On se přece zarazil a už si tolik do našich rodin netroufal.“

— Chvála Bohu! ... Zbytky však přece ještě zůstaly, a už je tu pokušení nové a snad ještě větší. Za spiritismem stojí hlasatelé významnější, a u nás v horách jsou blouzniví rozumáři, na které budou působit duchařské tajemnosti a záhrobní vzkazy. Však už to vidíme.

Rozprava se teď rozvinula. Spiritismus se objevil právě tehdy v Podkrkonoší v plné síle. Že se dotkl skutečně tak málo církve libštatské, dokonce méně než ketrlovština, o to měl značnou zásluhu farář Havelka. Ostatně i jeho nábožensky propracovaná církev byla sama již odolnější.

— Proto prosím a napomínám, naše i katolíky, pokračoval farář Havelka, proto navštěvuju, rozmlouvám a radím, zvláště když vidím nebezpečí v některé naší neprozřetelné a všetečné rodině.

„To je právě spiritům nevhod,“ přikyvuje Šádek, „že od nás nikdo mezi ně nechodí. Proto vyvolali prý onehdy ducha nebožky dvojctihodné paní a že vzkázal, aby nebyl dvojctihodný pán proti spiritům, že jsou hodní a pobožní. A že má také sám mezi ně přijít, aby se přesvědčil.“

— A ukazoval snad jiným ještě cestu! mávl rukou farář Havelka.

„Já ale myslím, tatínku, že spiritismus má i dobré stránky. Sám jste říkal, jak ti Košťálovi jsou nyní jinačí, co chodí k duchařům. Nepijí, nehádají se, také Rokelský si chválil, že jsou teď milými sousedy. Ona bývala jako posedlá — k tomu tvrdá katolička — ale nyní mluví krotce a ještě druhé napomíná.“ Tak se rozhovořil Samuel, který byl tehdy učitelem ve Valteřicích, býval častěji doma a s otcem spiritismus sledoval i ze spisů studoval. Dále v horách kolem Valteřic se uchytil spiritismus zvláště silně.

— Máš pravdu, také v Končinách Čikváskovi, Holatovi i dolení Čikváskovi se hodně změnili. Ano, každý pramen požehnaný, který dává léčivou vodu. Říkals však sám, jak z těch lidí mluví strach, i pohled mají nejistý. Co spiritistů se již pomátlo rozumem, i váš školní inspektor Vaník byl ze spiritismu v blázinci! Tak se léčivá voda stává přemnohým zhoubou, a ani to polepšení ze strachu nemá pevných základů: tuhle vyprávěl bratr Šádek o Chuchlíkových — obrátil se pan farář na Šádka.

„Ano, ano, byli čas hodní, když je to duchařství chytlo, teď už zas pijí,“ dosvědčuje Šádek.

— Asi na to zvykli, přešel je strach, a přešla dobrota. Dům postavený na písku! A my se snažíme, abychom stavěli na skále, proto pečuju o naše lidi, aby neupadli do těchto tajemných lakadel a neztratili pak své vlastní náboženství dobré a radostné. Tak jsem to vysvětloval také Peřimovským, když přišlo před týdnem do shromáždění Pochopovo děvče.

A otec vyprávěl o vzrušující příhodě. Mladičké Pochopovo děvče, vyhlášené medium, přišlo s ostatními, poslouchalo, pojednou uprostřed kázání se postavilo, jako by ustrnulo, začalo zhluboka dýchat a mluvilo v transu: „Já nejsem žena, já jsem dobrý duch...“ Více však neřekla, vedle sedící k ní skočili velice pohněvání a chtěli ji vyvést. Farář Havelka jí však důtklivě domluvil, ať zanechá těchto pověr a ať si váží dobrého učení, které slýchala od rodičů i od něho. Odešla pak pokojně, domácí hospodář, kurátor Opočenský, vyprovodil ji až na práh, ale roztrpčen dal jí na cestu: „Víckrát mně sem s takovou nechod!“

„Byl jsem také v jejich seanci nahoře ve Štěpanicích s panem řídícím Šírem, chtěl jsem to vidět,“ ozval se Samuel.

— Ani ty tam nepatříš! Nač se vydávat v nebezpečí a do řečí! rázně na to otec.

„Mně to připadalo všecko spíše prostoduché než strašidelné a nebezpečné,“ vysvětluje Samuel jako na omluvu. A hned popisuje: „Bylo to v chalupě u Jiráčkových, světnice byla plná, zpívali a polohlasně se modlili. Medium tam mají také mladou dcerku, pobledlou a jakoby sklíčenou. Najednou chvíli zhluboka dýchala a pak mluvila. Slabým a trhavým hláskem, nejdřív pozdravila Pochválen buď Ježíš Kristus — to už byla slova duchova — a pokračovala: Bratří a sestry! Pán Ježíš přikázal: Miluj Boha nade všecko a bližního jako sebe samého. Proto se máte mít jako duchovní bratří a sestry rádi spolu s jinými. Mezi námi je zde jeden bratr, který se soudí se svým sousedem. To duchové nechtějí a já toho bratra napomínám, aby se smířil a raději ustoupil...Jeden bratr dnes už po čtvrté mezi námi chybí. Žádám ho, aby chodil zas do našich svatých shromáždění a učil se mezi námi pobožnosti a dobrému životu...Tak to šlo nesouvisle asi 10 minut. Pojednou svésilo děvče hlavu a jako by usnulo, snad vyčerpáním. Zazpívali z malých zpěvníčků, potichu se pomodlili a bylo po seanci. Loučili se se mnou přívětivě a zase zvali.“

— Nemáš tam co hledat! Pak řeknou, že farář mluví proti spiritistům a jeho syn chodí mezi ně. Ostatně si nemysli, že je spiritismus tak sprostý a neškodný. To snad ve Štěpanicích a pro tebe. Dnes je to hotová náboženská mocnost, však to sám sleduješ!

Chvilé vážného zmlknutí.

„Fabrikant Etrich tamhle v Trutnově dal pro duchařství už moc peněz,“ potřásá hlavou Šádek. „Po několik roků pořádá pro své dělnictvo sedánky a zve sem media z celého světa.“

„Čtu to o Etrichovi také,“ přisvědčuje Samuel, „a spiritismus nepodceňuju, ba právě myslím, že snad by se měli o záhadných i pochybných stránkách spiritismu uvědomovat i naši lidé,“ dovozuje se zaujetím Samuel.

— Nač bychom vykládali nějaké indické tajemnosti lidem, když máme svědka tak upřímně jasného, jako je Písmo svaté, a když můžeme poukázat na náboženství, v němž byli šťastni a pro něž trpěli naši otcové, a jak v něm nalézáme dodnes radost a požehnání pro svůj život?

„Já si totiž myslím,“ pokračuje Šádek, „že by se takovým poučením přesvědčil i prostý spiritista, ovšem rozvážný. Mne vábil také např. jejich klepající a pohybující se stoleček. Jediná zkouška však odkryla, že tu nepůsobí nic, než chvění svalů, které vzniká při napjaté pozornosti a přenáší se na stolní desku. Taková fakta by otvírala lidem oči, snad spíše, než vidí-li ve vás, tatínku, toliko náboženského odpůrce proti svému novému osvětlení.“

— Hřích se nesmí obcházet! Jen Slovo boží je tak silné, aby jej přemohlo. Ovšemže pomáháme i po lidsku, poučením, radou, tak jak říkáš, hlavně však, aby se každý varoval prvního kroku mezi ně. Ne, jako ty! To váš Josef Soukup je opravdu prozíravější.

To připomínal otec, jak byl nedávno se Sámekem a se Soukupem u jeho švakra Vejnara v Končinách pod Žalým. Přišel tam také starý Rolc, vlivem horlivého Soukupa přestoupilý. Hovořilo se též o spiritistech, a Rolc do toho, že u nich v Mrklově u továrníka Jerie bylo před týdnem veliké zasedání a že lidé z toho blázní. Soukup, který se spiritismu přímo fysicky bál, skočí mu rozčíleně do řeči:

„A tys tam taky byl?“ Když Rolc svým tichým hlasem přisvědčil, Soukup uhodil pěstí do stolu, vyskočil a vykřikl:

„To nepatří! Tak dlouho budeš dělat, až tě dostanou mezi sebe!“

A otec dodal nyní za souhlasu Šádkova:

— Však víš, co jsem řekl Rolcovi: Má pravdu bratr Soukup. Nesmíme prošlapávat bludnou cestu sami sobě a zvláště také ne jiným. My do Endor jako Saul nepotřebujeme!

Mapa

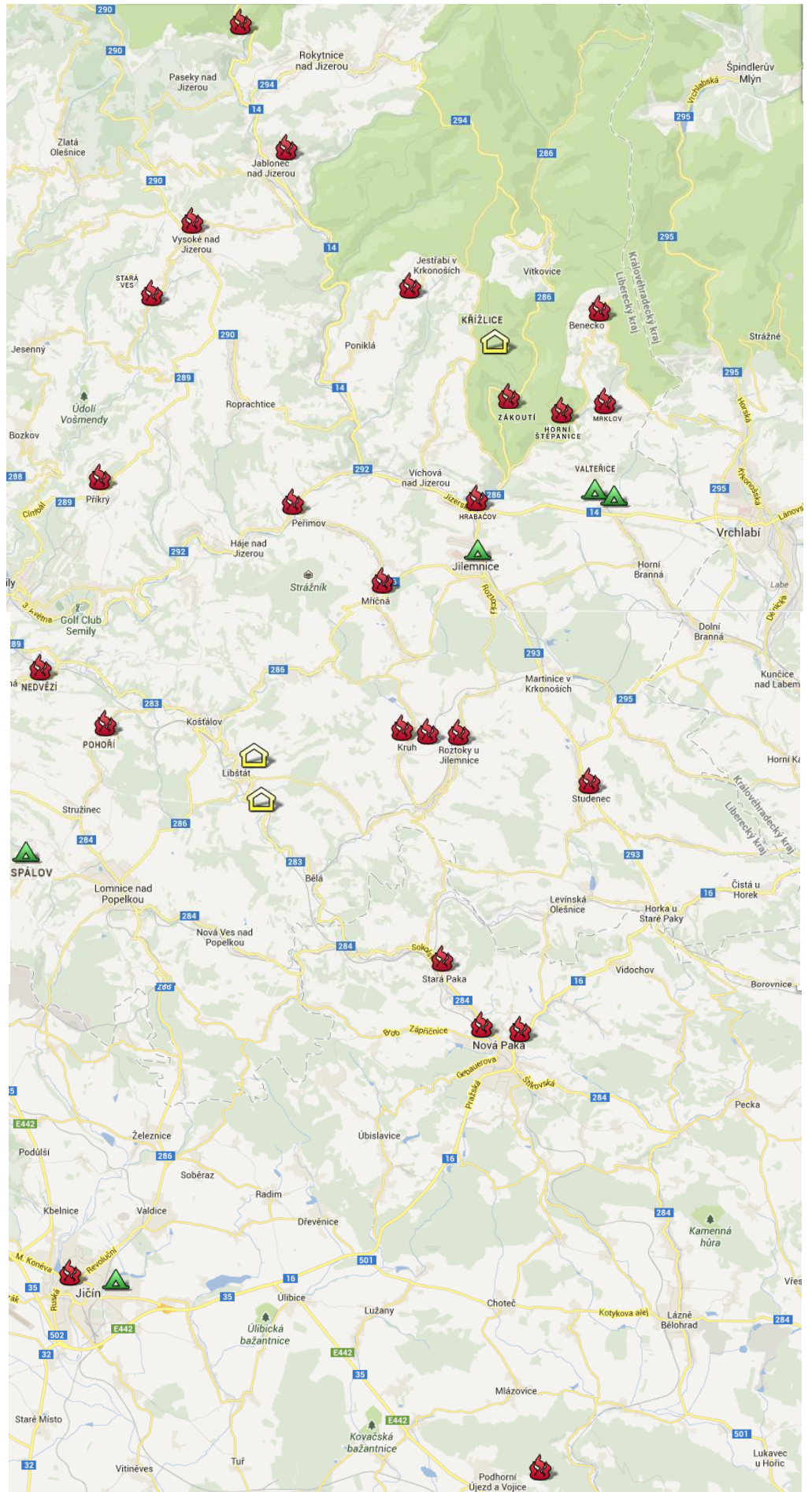

Evangelický sbor

Filiální sbor / kazatelská stanice

Organizovaná činnost spiritistů (seance, sdružení, redakce)

Mapa i s popisky je přístupná na adrese <http://goo.gl/maps/e1UiuU>

8. Prameny a literatura

Prameny

Státní okresní archiv Semily

Fond Farního úřadu Českobratrské církve evangelické v Libštátě

Reformovaný sbor:

R-II Seniorátní úřad

R-III-B-3 Kurendy, sbor h.v. 1858-1900

R-III-B-10 Kniha přístupů do sboru h.v. 1913-1919

R-III-B-11 Kniha odstupů ze sboru h.v. 1913-1919

R-III-B-17 Kniha protokolů schůzí staršovstva 1861-1920

R-III-C-1 Nagy, Šiler, Havelka, Daněk

R-III-D Zprávy o sboru 1872 – 1911, Věstník sboru h.v. 1912-1914

Luterský sbor:

L-III-B-2 Kniha kurendní 1869-1922

L-III-B-5 Ohlášková kniha 1871-1889

L-III-B-8 Seznamy členů sboru a.v.

L-III-B-9 Jednací protokol 1893-1906

L-III-C-1-b Petr Marušiak 1878-1891

L-III-C-3-c Staršovstvo 1878-1909

Smíšené:

balík L1 Havelka, Daněk, Marušiak (a.v. i h.v.)

balík L2 Jednací protokoly 1867-1920

balík L4 Vyučování náboženství, školní, staršovstvo, statistika (a.v. i h.v.)

balík L6 Korespondence s ostatními církvemi 1906-1919

balík L7 Dějinné ke kronice, výroční účty (h.v. i a.v.)

balík L10 Kazatelské stanice (h.v. i a.v.)

Českobratrská církev evangelická:

balík 7 Petr Marušiak, Jaroslav Kučera

balík 12 Přestupy, výstupy, staršovstvo

balík 13 Výroční sborová shromáždění, mládež, statistika
balík 15 Korespondence
balík 17 Materiál ke kronice, vztah ČCE – JB, spor s Kučerou
III-B-3 Přístupy – výstupy 1878-1930
III-B-7 Mládež
III-B-8 Oznámení
III-B-9 Oznámení 1906-1910
III-B-10 až III-B-13 Oznámení 1901-1940
Fond Farního úřadu Českobratrské církve evangelické v Křížlicích
zápisy ze schůzí presbyterstva 1861-1887
zápisy ze schůzí presbyterstva 1887-1897
Korespondence faráře Marušiaka Libštát - 1878-1901
ohlášky při službách božích
všeobecná korespondence 1851-1915
korespondence 1945-1947
přístupy a výstupy 1812-1946
kniha vystoupivších členů 1907-1911
curiosa 1794-1903
Fond Farního úřadu Českobratrské církve evangelické v Jilemnici
Sdružení dospělých 1940-1959
Zápisy ze schůzí staršovstva 1940-1946
Fond Okresního soudu Jilemnice
Inv. č. 561, 563, 565, 603, 609, 779
Fond Okresního soudu Vysoké nad Jizerou
Inv. č. 882
Fond Okresního soudu Semily
Inf. č. 428, 704

Ústřední církevní archiv Českobratrské církve evangelické v Praze.

AF SR ČCE, sign. V/A/42, sbory, Libštát, 1918-1945.

AF SR ČCE, A/38, Křížlice 1920-1949.

AF SR ČCE – dodatky, Křížlice 1950-1984

ÚA ČCE, dodatky k fondu SR ČCE.

personální složka Petra Marušiaka

personální složka Emanuela Havelky

personální složka Jaroslava Kučery

Archiv Slavomila Daňka, Katedra praktické teologie Evangelické teologické fakulty UK.

Z tohoto fondu byla využita pouze kázání a osobní korespondence.

Vzpomínky pamětníků.

Učinil jsem rozhovor s Janem Křížem, 18. ledna 2011 v Libštátě.

Dále jsem využil rozhovorů s pamětníky z libštátského sboru, které byly učiněny studenty ze semináře Jana Horského z Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. V rozhovorech vystupují: Jaroslava Mikulová (původem z Lomnice nad Popelkou, poté dlouho žila poblíž Rváčova, na sklonku života žila opět v Lomnici nad Popelkou), Marie Brabencová (původem ze Spálova, během druhé světové války navštěvovala mládež Jednoty bratrské v Železném Brodě, v manželství žila v Bozkově, roz. 1925), Vladimír Hodboď (původem z Hořeniho konce v Libštátě, bydlí v Libštátě), Ludmila(?) Šáfrová (katolička, původně z Hořeniho konce v Libštátě).

Literatura

Evangelíci a spiritismus v Podkrkonoší

- BRAUM, Jan (ed.): *Droby pro rodinný památník: Přepis rukopisu rodinné kroniky Josefa Soukupa, okresního veterinárního rady v Jičíně*. Včelná: 2010, str. 158.
- BREZINA, Ivan: „Obrazy ze záhrobí“ in *Revolver Revue*, číslo 31, 1996, str. 128-129.
- BŘEZINOVÁ, Hana: *Moderní český spiritismus*, bakalářská práce. Brno: 2009.
- BURGERT, Ladislav: „Spiritismus“ in *Pasecké čtení*, číslo 2, 2009, Paseky nad Jizerou.
- DANĚK, Slavomil Ctibor: *Dnem i nocí: biblické úvahy. 3, Listy poslům: sedm kázání sborových*. Praha: 1940.
- DANĚK, Slavomil Ctibor: *Solí ozdobená*. Praha: 1948.
- HAVELKA, Emanuel: *Světlo na horách*. Praha: 1939.
- HUDÁKOVÁ, Andrea: *Organizace československého spiritistického hnutí*, disertační práce. Praha: 2012.
- HUDÁKOVÁ, Andrea. „Spiritismus v dobových zprávách Křesťanské revue.“ *Křesťanská revue*, číslo 8, 2007.
- KAŠPAR, Ludvík Bohumil: *Památník reformované církve Českomoravské*. Praha: 1881.
- KLETVÍK, Jan: *Evangelíci v Libštátě (1783 – 1945): Tři kostely v jedné obci by něco neobyčejného bylo*, diplomová práce. Praha: 2011.
- KUMPEROVÁ BRAUNOVÁ, Iva: *K problematice etnografického studia náboženství v Podkrkonoší: spiritisté na Jilemnicku*, diplomová práce. Praha: 1968.
- KUDRNOVSKÝ, Alois: *Spiritismus*. Praha: 1908.
- KUTLÍK, Bohdan: *Zrcadlo Křížlické*. Praha: 1881.
- LOUDA, Jiří: *Evangelíci augšpurského a helvetského vyznání ve Valteřicích (1781 – 1928)*, Diplomová práce. Hradec Králové: 2008.
- LOUDA, Jiří: „Valteřičtí evangelíci od tolerančního patentu po spojení v Československou církev evangelickou - I. část“ in *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, 25. svazek, 2012.
- MACHOVCOVÁ, Markéta, MACHOVEC, Milan: *Utopie blouznivců a sektářů*. Praha: 1960.

- MELMUKOVÁ, Eva: Systém pramenného výzkumu existence, myšlení i způsobu života tzv. kacírů v českých zemích v období kolem vydání tolerančního patentu. In: MACEK, Ondřej (ed.): *Po vzoru Berojských. Život i víra českých a moravských evangeliků v předtoleranční a toleranční době*. Praha, Kalich 2008.
- NEŠPOR, Zdeněk: „K původu a pramenům českého lidového spiritismu“ in *Lidé města*.
- NEŠPOR, Zdeněk: *Víra bez církve?* Ústí nad Labem: 2004.
- NOVOTNÝ, Oldřich (ed.): *Sborník památce služebníka Božího Petra Marušiaka*. Jičín: 1931.
- Ottův slovník naučný*.
- PLECHÁČ, Miroslav: "Spiritisté v Podkrkonoší" in *Křesťanská revue* III, 1930.
- PLECHÁČ, Miroslav: "Spiritistická shromáždění" in *Křesťanská revue* III, 1930.
- PLECHÁČ, Miroslav: *Spiritismus v Podkrkonoší*. Praha: 1931.
- RÁDL, Emanuel: *Co soudím o spiritismu*. Praha: 1922.
- REJCHRT, Luděk: *Na horách ležící*. Praha: 1978.
- TOUL, Jan: *Jubilejní kniha českobratrské rodiny*. České Budějovice: 1931.
- VANĚK, Miroslav: *Orální historie: metodické a „technické“ postupy*. Olomouc: 2003.
- VANĚK, Miroslav: *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: 2007.
- ZELLERIN, Hugo (ed.): *Z deníků a korespondence rodiny zvěrolékaře Josefa Soukupa*. Jičín: 2012.
- ŽILKA, František: „Spiritism“ in *Kostnické jiskry*, číslo 48, 8. prosince 1927.

Vztah církví ve Velké Británii ke spiritismu

- BARROW, Logie: *Independent Spirits*. London: 1986.
- BROWN, Callum G.: *Religion and society in twentieth-century Britain*. Harlow: 2006.
- BUTTERWORTH, George William: *Spiritualism and Religion*. London: 1944.
- BUTTERWORTH, George William: *The Church and Spiritualism*. London : 1937(?).
- BYRNE, Georgina: *Modern spiritualism and the Church of England, 1850-1939*. Woodbridge: 2010.
- DOYLE, Arthur Conan: *Our Reply to the Cleric*. 1919.
- ELLIOTT-BINNS, Leonard: *English Thought 1860 – 1900*. London: 1956.
- FLEMING, John R.: *A history of the Church in Scotland, 1875-1929*. Edinburgh: 1933.

- HASTINGS, James (ed.): *Encyclopædia of religion and ethics*. Edinburgh: 1908-1926.
- HAZELGROVE, Jenny: *Spiritualism and British Society Between the Wars*.
Manchester: 2000.
- HIGHET, John: *Scottish Churches*. London: 1960.
- LARSEN, Timothy: *A People of one book*. Oxford: 2011.
- LODGE, Oliver: *Raymond, or Life and Death*. London: 1916.
- OPPENHEIM, Janet: *The Other World*. Cambridge: 1985.
- PERRY, Michael (ed.): *The 1939 Report to the Archbishop of Canterbury*. Louth:
1999.
- PODMORE, Frank: *Mediumship of the 19th Century*. New York: 1963.
- REITH, George: *Reminiscences of the United Free Church General Assembly (1900 –
1929)*. Edinburgh: 1933.
- STODDART, Jane: *The Case against Spiritualism*. London: 1919.
Two sermons on spiritualism. Edinburgh: 1919.